Câhiliye'den İslâm'a Evlenme*

Ahmet ACARLIOĞLU**

Öz

Aile İslâm diniyle beraber düzensiz bir müessese olmaktan çıkmış, kadının lehine olmak üzere birçok hukuki düzenleme yapılmıştır. İslâm'dan evvel Arap toplumunda aileyle alakalı hukuki ve sosyal müeyyide ve yaptırımlar yok denecek kadar azdı. Bu sebepten aile reisi olan erkek hesap verme endişesi taşımadığından aile bireylerine karşı sorumsuzca hareket etmekteydi. Bu da toplum vicdanında yaralar açmış ve ahlâki sorunlar doğurmuştu. İslâm'ın aileyle ilgili düzenleme ve ahkamı vazetmesinden sonra dağınık olan ve göçebe bir hayat yaşayan Araplar, düzenli bir toplum haline gelmiştir. Arap toplumu öncesinde cemaat yapısı arz ederken, bir cemiyete dönüşebilmiştir. Bu çalışmada Câhiliye'den başlayarak İslâm tarihinin bidayetinde evliliklerin nasıl gerçekleştiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Evlenme, Câhiliye, Siyer, Hz. Peygamber.

Marriage from Jahiliyya to Islam

Abstract

The family has ceased to be an irregular institution with the religion of Islam and many legal arrangements have been made in favor of the woman. Before Islam, there were almost no legal and social sanctions about the family in the Arab society. For this reason, the male head of the family acted irresponsibly towards family members since he did not have any concern about accountability. This caused wounds and moral problems in the conscience of society. Arabs, who were scattered and living a nomadic life, became a regular society after Islam made arrangements about the family and gave up the judgment. While the Arab society was a congregation structure before the Islam, it became a community. In this study, starting from ignorance, we will focus on how marriages take place in the blessing of Islamic history.

Keywords: Islamic History, Marriage, Jahiliyya, the life of Mohammad, Prophet Mohammed.

---

* **Makale Gönderim Tarihi:** 17.02.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 15.06.2020
Bu makale doktora tezi baz alınarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Dr., Sutcu Imam University, Faculty of Divinity, Islamic History And Arts Section ahmetacarlioglu@gmail.com ORCID: 0000-0002-0609-7988

Giriş

Aile toplumun temel taşı ve insanlık binasının tuğlasıdır. Bu sebeple cinsel açıdan rahat toplumlarda dahi varlığını korumuştur.[1] İslâm dinine göre aile, toplumu oluşturan asıl birimdir. Kişinin huzur bulduğu bir yuva, kişiyi çeşitli günahlardan ve mefsedetten koruyan bir zırh gibi düşünülür.[2] Bunun yanında insanları bir araya getirdiği ve birleştirdiği için İslâm, aileye ayrı bir önem verir.[3] İslâm'ın geldiği döneme bakıldığında sağlam bir aile anlayışından bahsetmek mümkün değildir. Bunun temel sebebi ise kadınlara ve çocuklara itibar edilmemesidir.[4]

1. Evlenme

Arapçada evlenmek, (نكح) fiiliyle ifade edilir. Bu fiilin manalarından biri "göze uykunun galip gelmesi" iken bir diğer manası ise "yağmurun toprağa karışması"dır.[5] Nikâh kelimesi, evlenme akdi anlamına geldiği gibi cinsel ilişki anlamına da gelir. Daha genel olan üst anlamı ise "ed-damm" "birleşmek, bitişmek, bütünleşmektir.[6] Arapçada (زوج) fiilinden türetilen (تزوج) fiili de evlenme manasında kullanılır.[7] Zevc kelimesi tam olarak çift manasında değildir. O, bir çiftin her biri manasına gelmektedir. Bu sebeple zevc kelimesi Arapçada hem karı hem de koca manasında kullanılmaktadır. Kelimenin sayılan bu manaları aslında bir çifti meydana getiren kadın ve erkeğin tek bir asıldan, mayadan geldiklerine işaret eder.[8] Hz. Peygamber'in hadis-i şerîflerinde de nikâh kelimesi "evlenme" anlamında kullanılmıştır. [9]

Evliliğin çeşitli disiplinler tarafından farklı tanımları yapılmaktadır. Sosyoloji bilimi açısından yapılan bir tarifte evlilik, "Karşı cinsten en az iki kişinin hayatlarını

---

[1] Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, (İstanbul: Beta Yayınları, 1994), 196.
[2] Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989) 2/196-200.
[3] Aflazurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, (İstanbul: İnkılab Yay.), 2/28.
[4] Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*, 147.
[5] *Mu'cemü'l Vasît*, (Mısır: Şurûku't Devliyye Matbaası, 2004), 951.
[6] *Mu'cemü'l Vasît*, 901.
[7] *Mu'cemü'l Vasît*, 405.
[8] Merrly Wyn Davies, *İslami Antropolojinin Oluşturulması: Kendimizi ve Başkalarını Tanımak*, çev. Tayfun Doğukargın (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 116-117. Bk. Ahmet Taşğın, "Kur'an'da Aileyi Oluşturan Kelime Kadrosu Ailenin Arka Planı", *Aile Sempozyumu* (Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015), 65.
[9] Jean Arent Wensinck, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi: Ebede-*Hayye = Concordance Et İndices De La Tradition Musulmane, (Lieden: 1936), 6: 550. "**Nikâh benim sünnetimdir.** Kim benim sünnetimle amel etmezse, benden değildir. Evleniniz! Zira ben, diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuz ile iftihar edeceğim. Kimin maddî imkânı varsa, hemen evlensin. Kim maddî imkân bulamazsa, nafile oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için şehveti kırıcıdır." (Tirmizi, "Nikâh", 3). Bu hadis-i şerifte olduğu gibi birçok hadislerinde Hz. Peygamber nikah kelimesini evlenme anlamında kullanmıştır. Benzer hadisler için bkz. Buhârî, "Nikâh", 15; Müslim, "Radâ", 53.

birleştirdikleri ilişkiler bütünüdür."[10] Sosyoloji disiplini açısından yapılan diğer bir tarifte ise evlilik, "iki farklı cinsiyete sahip insanın fiziksel, sosyo-kültürel, manevi ihtiyaç ve duygularını karşılamalarını toplumun kabullenmesi"dir.[11] Malinowski ise evliliği, "kadın ile erkek arasında, gelenek ve göreneğe göre şekillenen sosyal, toplumsal bir anlaşma" olarak görür.[12]

İslâm'dan evvel Arap toplumunda sistemli bir aile hayatından bahsetmek mümkün değildir. Bunun nedeni kadınlara ve kız çocuklarına gereken ehemmiyet ve kıymetin verilmemesidir.[13] Araplar evlilik yoluyla uzak olanların yakınlaştığı, birbirlerine düşman olanların ise barıştığı, bu şekilde birbirleri ile dost olabileceklerini düşünürler. Evlilik bir kadınla bir erkek arasında gerçekleşiyor olsa da aslında onların mensup oldukları kabileler arasında yapılmış kabul edilir.[14]

İslâm'dan önce Arap toplumunda evlenmemek ve kadınlardan uzak durmak, insanlar arasında övülen davranışlardı ve "tebettül" kavramıyla ifade edilirdi. Ruhbanlıktan etkilenerek kadınlara yaklaşmayan erkeklere العنين (Anîn) denirdi. Bu tür insanlar manevi anlamda en üst mertebede düşünülmekle birlikte toplumda büyük saygı görür ve çoğunlukla da Hıristiyan rahiplerine benzetilirdi. Bu, erkekler için olduğu gibi kadınlar için de geçerli bir husus idi. Bu tür kadınlara "el-Betûl" deniyordu. Yine aynı manada olmak üzere kadınlara yaklaşmayan ve onlarla evlenmeyen erkeklere الصارور, kadınlara ise الصارورة denirdi.[15]

Sahâbîlerin önde gelenlerinden olan Sa'd b. Ebû Vakkas, "Resûlullah (a.s.) tebettüle izin verseydi kendimizi hadım edecektik." demişti. Belki de birçok sahâbî için ruhbaniyete giden yol bu şekilde açılmış olacaktı.[16] Müslümanlar arasında tebettüle[17] meyledenler olduysa da Hz. Peygamber, cinsel arzunun tebettülle veya bekar kalarak ihmal edilmesine hiçbir zaman izin vermemiştir. Hatta tebettül isteyen sahâbîlerden Osman b. Maz'un, Hz. Peygamber'den husyelerini aldırmak için izin istemiş ancak Allah Resûlü (a.s.) kendisine "İslâm'da tebettül ve ruhbanlık yoktur" diyerek bu talebini reddetmiş, [18] söz konusu sahabîye oruç tutmasını

---

[10] Hüseyin Peker, "Evlilik," *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 490.

[11] Hayri Erten, "Aile Din Münasebeti (Osmanlı Ailesinden Kesitler)", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Mart: 2004), 70.

[12] Birsen Gökçe, "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım" *Aile Yazıları-4*, (Ankara: Tcbaak, 1990), 382.

[13] Uğur, "Asr-ı Saadet'te Sosyal Hayat", 147.

[14] es-Seyyid Mahmud Şükri Alûsî el-Bağdadî, *Bülûğu'l Ereb fi Ma'rifeti Ahvali'l Arab*, thk. Mahmut Behcet Eleseriy (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, ts.), 2/ 6.

[15] Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Tarihi'l Arab Kable'l İslâm* (Bağdat: Bağdat Üniversitesi. 1413/1992), 4/562.

[16] Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebir*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebe Hancı, 2001/1421), 3: 366; Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî, *Sahâbe-i Kiram Ansiklopedisi*, çev. Naim Erdoğan (İstanbul: İz Yayınları, 2010), 3/400.

[17] Bir tasavvuf terimi olan tebettül, "kesmek, kesip ayırmak" manasına gelir. Bir kişinin her şeyi terk edip Allah'a yönelmesi, dünyadan ve dünyevi meşgalelerden ilgisini kesip kendini ibadete vermesi" manasına gelir. Bkz. İlhan Ayverdi, *Büyük Misalli Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011), 3106.

[18] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4/633.

tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber başka bir rivayette oruç tutmasının hikmetini açıklarken bunun günahlara karşı bir "mecfer" yani koruyucu olacağını belirtmişti. İsmail b. Abdullah, bu kelimenin "kişinin hanımına yaklaşmaya kalkıştığında, bundan kesilmesi" manasına geldiğini söylemiştir.[19]

Evlenmeyle ilgili Resûlullah'ın hadislerinden birinde: "Nikâh benim sünnetimdendir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim." buyurmuştur.[20] Evlenmemeye ve kadınlardan uzak durmaya niyetlenen sahâbîlerini de Hz. Peygamber, böyle yapmamaları hususunda uyarmıştır.[21]

İslâm dininin temel hedefi kişiyi dünya ve ahiret saadetine ulaştırmaktır. Bir Müslüman'ın İslâmi ölçülere göre saliha bir eşe ve hayırlı evlatlara sahip olması, onu dünyada mutlu ettiği gibi ahirette de mesut edecektir. Hz. Peygamber, "Haya, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek dört önemli sünnetimdir."[22] diyerek ümmetine bu noktada tavsiyede bulunmuştur.

1.1. Kız İsteme

İslâm'dan önce Arap toplumunda çok sayıda evlenme/nikâh tarzı bulunsa da bunlardan en yaygın olanı evlenilecek kızın, ailesinden istenmesi şeklinde gerçekleşmekteydi. Burada kız isteme adet ve geleneklerinin İslâm'dan önce Arap toplumunda ve İslâm'ın gelişinden sonra nasıl gerçekleştiğini göreceğiz.

Arapçada kız isteme anlamındaki الخطبة (el-Hitbe) kelimesi, Türkçede söz veya nişan olarak da ifade edebilecek bir kelimeye tekabül eder. Kız istemenin gerçekleşmesi için damadın velisi, gelin adayının velisine gider ve onu ister. Veli baba olabileceği gibi, baba yoksa onun tarafından amca gibi bir akrabası da olabilmekteydi.[23]

Kız tarafı bu evliliği onaylıyor ise kızın babası veya kardeşi -kız adına veli olarak kim bulunuyorsa- münasip bir şekilde rızalarını gösterir, bu şekilde söz veya nişan gerçekleşirdi. Kızın velisi tarafından erkek tarafına iyi geçim tavsiyesinde bulunulur ve "Allah kolay kılsın, erkek çocuklar versin. Sayınızı ve kuvvetinizi artırsın." diyerek dua edilirdi. Şayet erkek tarafı akraba değilse -ileride kendilerine düşman olma ihtimali bulunduğundan- "Kolay olmasın, Allah erkek çocuğu da

---

[19] İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/367.
[20] Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behrâm ed Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), "Nikâh", 3.
[21] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/320.
[22] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsa b. Sevre et-Tirmizî, *Câmiü't-Tirmizî* (İstanbul, Çağrı Yayınları, t.y), "Nikâh", 15 (6, 69), "Nikâh", 1; Nesâî, *es-Sünenü'l-müctebâ* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), "Işratü'n Nisâ", 1.
[23] Cevâd Ali. *el-Mufassal*, 4: 643.

vermesin. Zira sen uzaksın ve düşman doğurursun" denirdi. Kız isteme sırasında kızın mihri[24] mutlaka belirlenirdi.

İslâm öncesi kız isteme geleneğine en güzel örneklerden biri belki de Hz. Peygamber için Hz. Hatice'nin istenmesidir. Rivayetlere göre Allah Resûlü'ne Hz. Hatîce'yi istemeye, amcaları Hz. Hamza ve Ebû Tâlib gitmişlerdi. Hz. Hatîce'yi babası Huveylid'in vefat etmiş olması sebebiyle Hz. Peygamber'le amcası Amr b. Esed evlendirmişti. Kız isteme sırasında Mudar'ın büyüklerinin de orada hazır bulundukları söylenir.[25] Kız isteme sırasında konuşmayı Resûlullah'ın amcası Ebû Tâlib yaptı. Bu konuşma sırasında ailelerin birbirine asalet ve soylulukta denk olduklarını vurguladı. Yeğenin malının az olabileceğini fakat Kureyş içinde şerefte, soylulukta, fazilette ve akılda ona denk bir gencin bulunmadığını söyledi.[26]

İslâm'ın gelişinden sonra de evlilikler kızların velilerinden istenmesi ile gerçekleşti. İslâm'ın ruhuna uymayan uygulamalar kaldırılsa da evlilik dini olmaktan ziyade medeni bir kurum olduğu için kız istemeyle ilgili adetler de genel hatlarıyla aynı kaldı. Hz. Peygamber eşi Hz. Hatice'nin vefatından sonra bir süre evlenmese de ashabının teşvikleriyle evlenmeye karar verdi. Hz. Hatice'den sonra evlenmiş olduğu Hz. Sevde'de ile aynı zamana denk gelmek üzere Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz. Âişe'yi istemeye karar verdi. Bu istemeden evvel Hz. Âişe, Mutim b. Adiy'in oğlu Cübeyir'le sözlenmişti.[27] Resûlullah kendisine kızı Âişe ile evlenmek istediğini söyleyince Hz. Ebû Bekir, bunun nasıl olacağını Hz. Peygamber'e sordurdu. Zira Resûlullah ile kendisi iki kardeşten daha öteydiler. Ona göre böyle bir evliliğin gerçekleşmesi mümkün değildi. Hz. Peygamber ona "Ben senin kardeşinim, sen de benim kardeşimsin ancak bu din kardeşliğidir ve benim senin kızınla evlenmemde bir engel yoktur." diyerek durumu izah etti. [28]

Hz. Ebû Bekir daha önce söz verdiğinden, evvela Mut'im'in niyetini tashih etmek için kendisine izin verilmesini istedi. Mutim b. Adiy'in yanına gitti. Onu

---

[24] M. Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* sad. Mehmet Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 124.

[25] Taberî kız istemede Hz. Hatice'nin babası Huveylid'in hazır bulunduğunu söyler. Bk. İbn Cerir et-Taberî, *Tarihi'r-Rüsul ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Mısır: Dâru'l-Marife, ts.), 2/282.

[26] Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebevîyye,* thk. Ömer Abdüsselam Tedmiri, (Trablus-Şam: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1990), 1/215; Taberî, *Tarih,* 2/282; Şihabu'd-Din Ahmed b. Abdulvehhab Nüveyrî, *Nihâye-tü'l 'Ereb,* thk. Müfid Kumeyha - Hasan Nuruddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 16/70; Ebu'l Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberred, *el-Kâmil,* thk. Muhammed Ahmed ez-Zâlî (Beyrut: Müessestü'r-Risâle, 1997), 2/1362; Ebû Cafer Muhammed İbn Habib, *Kitâbü'l Muhabber*, thk. İlze lihtein (y.y.: Dâru'l Âfâk el-Cedîde, ts.), 77; Âişe Abdurrahman bt. Şatı, *Resûlullah (sav)'in Hanımları (Annelerimiz)*, çev. İsmail Kaya (Konya: Uysal Kitabevi, 1987), 36.

[27] İbn Sa'd'da geçen rivayette Hz. Ebû Bekir bu işe çok sevinmişti. Fakat daha önce Mutim b. Adiy'e söz verdiği için hemen evet diyemedi. "Bana sözü bozmam için müsaade edin" dedi. İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/58-59; İbnü'l Cevzî, *Muntazam*, **3**/17; Şemsu'd Din Ebu Abdullah Muhamed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Târîhü'l İslâm ve Vefeyâtü'l Meşâhîri ve'l A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye 1993), 6/234.

[28] İbn Cerir et-Taberî, *Tarihi'r-Rüsul ve'l-Mülûk*, 2: 412; Ebu Abdullah el-Hâkim en-Nîsabûrî, *el-Müstedrek 'ale's-sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kitâb, 1990), 2/181 (2704).

gören Mut'im'in eşi: "Ey Kuhafe'nin oğlu! Oğlumuzu senin kızınla evlendirirsek herhalde onu dininden saptırıp kendi dinine sokmak isteyeceksin." deyince Hz. Ebû Bekir, onu muhatap almadı ve Mut'im b. Adiy'e "Ne diyor bu kadın?" diye sordu. "O, işittiğin sözü söylüyor." diyen Mut'im hanımı gibi düşündüğünü ima etti. Bu sözleri duyan Hz. Ebû Bekir, verdiği sözden dönmesine bir engel bırakmayan Allah'a hamd etti.[29]

1.2. Evlenmede Denklik

Arapçada küfüvvet kelimesi "denklik, benzerlik, eş olma" anlamlarına gelir.[30] İslâm'dan evvel Arap toplumunda evliliklerde erkek ve kız tarafının birbirine denk olması istenirdi. Şerefli aileler, karşı tarafın da kendileri gibi aynı tabakadan yani şerefli ve soylu bir aile olmasını isterlerdi. Halktan olan bir kimse de soylu bir kimsenin kızını almaktan çekinirdi.[31] el-Hâris b. Ka'b, Müzhic'in efendisi idi. O, insanlara "evlenirken denkliğe dikkat etmelerini, kerîm olanların kızlarının alınmasını, zira onların suyunun güzel olduğunu, onlardan olacak çocukların da kerîm olacağını" söylerdi. Müzhiç ayrıca denk olmayan kızlarla evlenirlerse doğacak çocukların da ahmak olacağını ifade ederdi. Bu anlayışın bir tezahürü olarak, Araplar arasında şerefli birinin kızı ile sıradan birinin kızı denk görülmezdi. Bu, günümüze kadar gelmiş bir adettir.[32]

Aileler kızının evleneceği kişinin Arap olmasını, mesleğinin, makamının, şerefinin de eşine denk olmasını şart koşarlardı.[33] Soylu kimseler, hakir ve basit gördükleri marangoz, demirci, kuyumcu gibi el işçiliği ile uğraşanların kızlarını almazlardı. Zira bu meslekler köle meslekleri olarak kabul edilirdi. Örneğin Numan b. Münzir, annesinin Yahudi bir kuyumcu kızı olması sebebiyle hakir görülürdü. Mevâlî'den birinin oğlu ancak kendisi gibi Mevâlî'den birinin kızını alır; asil, hür birinin kızını alıp evlenmesi mümkün olmazdı. Yine onlar arasında bir kızın güzelliği ailesine bakılarak tayin edilirdi.[34] Bir kişi kendisine denk olmayan bir aileye kız verir veya böyle bir aileden kız alırsa insanlar tarafından kınanırdı.[35]

İslâm'dan evvel Araplar Acemleri, yani kendileri gibi Arap olmayanları küçük görürlerdi. Onlara nazaran, kendileri fakir, yaşam standartları daha kötü ve basit olsa da Arap olmak, üstün olmak için yeterliydi. Onlar arasında kızını aceme veren veya onlardan kız alan kişiler ayıplanırdı. Küçük görme olayı, bu evlilikten doğan çocuklara da sirayet eder; onlar da küçük ve değersiz görülürdü.

---

[29] Taberî, *Tarih*, 2/412. Bk. Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), 138.
[30] *Misalli Sözlük*, 1844.
[31] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4/639.
[32] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4/543.
[33] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4/369.
[34] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4/640.
[35] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4/564.

Câhiliye Arapları arasında Mudar ve Huda'a kabileleri kız çocuklarını diri diri gömüyorlardı. Bu konuda en şiddetli olan da Temim kabilesiydi. Buna rağmen onlar dahi kızlarını denk olduğuna inanmadıkları kişilerin çocuklarıyla evlendirmezlerdi. Örneğin Numan b. Münzir, İran kisrasının kızlarından birini evlenmek için isteyince Arap olmadığı için İran kisrasını denk görmemiş ve kızıyla evlenmesine izin vermemişti.

İslâm'dan önce Arap toplumunda denklik meselesini inceledikten sonra, Câhiliye'ye ait pek çok hasleti kaldıran İslâm'ın denklik konusuna getirdiği yaklaşımlar üzerinde durmaya çalışacağız. Evlilikte kefâet başka bir adıyla denklik, erkeğin evleneceği kadın ile belirli hususlarda eşit olması durumudur. Cumhurun ortak görüşüne göre denklik, evliliklerde şarttır ve bunun şart koşulması evlilik hayatının devamı için önemlidir.[36] Evlenirken taraflarda ortak nokta ne kadar fazla ve aralarındaki denklik ne kadar kuvvetli ise evlilikleri de o kadar sağlıklı olacaktır.[37] Hz. Âişe'den nakledilen bir hadis-i şerîfte Allah Resûlü, "Birlikte olacağınız eşler konusunda seçici davranın, denginizle evlenin."[38] buyururlar.

Allah Resûlü, Câhiliye Dönemi'ndeki kibirlenme ve başkalarını küçük görme düşüncesini İslâm'ın gelişiyle birlikte "Ey insanlar! Allah sizden Câhiliye kibirlenmesini gidermiştir." diyerek yasakladığını belirtmiştir.[39] Hz. Peygamber, "Nutfelerinizi (spermlerinizi) koruyunuz ve onları ancak denk olan yerlere bırakınız."[40] diyerek denkliğin önemini vurgulamıştır. Dinimiz, kız olsun erkek olsun yaşı geldiğinde gençlerin evlendirilmelerini tavsiye eder. Fakat burada dikkat edilecek husus dengini aramak ve dengini bulduğunda evlendirmektir. Yoksa kızı ilk isteyene vermek ya da ilk gördüğümüz kızla erkeği evlendirmek İslâm'a uygun değildir.

1.3. Evlenmede Rıza

İzdivaç, iki kişiyi, iki nefsi, iki ruhu bir araya getirdiği için yapılan akitlerin en önemlilerindendir. İslâm dini, hem kız hem de erkek için evliliklerde rıza aramış ve bunu, nikâh ve akit sırasında gerçekleşen icap ve kabul yani karşılıklı tam irade beyanı ile şart koşmuştur.[41] Fukahanın ittifakı ile büluğ çağına girmiş bir erkek ve kız kendi rızaları ile evlenebilir. Velileri onları zorla evlendiremez. İslâm, aileye ve kadına verdiği önemin göstergesi olarak sadece erkeğe değil kızlara da eşlerini seçme hürriyeti vermiştir. Hatta bu konuda erkeğe nazaran daha korumasız ve

[36] Muhammed Halef, *Nizamül Üsra,* 108.
[37] Bekir Sağlam, "Ailede Huzurun Esasları", *Aile Sempozyumu* (Ankara: Medeniyet Vakfı, 2015), 153.
[38] İbn Mâce, "Nikâh", 46.
[39] Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Matir el-Lahmî Ebü'l Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l Kebir,* thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 3/359.
[40] Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed Acluni, *Keşfü'l-hafa ve Müzilü'l-ilbas amma İştehere mine'l-Ehâdîs (ala Elsineti'n-Nas),* thk. Ahmed Kalaş, (y.y.: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî), 1/301.
[41] Muhammed Hüseyin Ebu Yahya, *Nizamü'l Üsra fi'l İslâm* (Amman: ts.), 106.

güçsüz olan kadına pozitif ayrımcılık uygulayarak, onun rızasını erkeğin rızasının önüne geçirmiştir. Zira erkek Allah'ın kendisine vermiş olduğu fıtrat gereği kendisine yapılabilecek zulmü bertaraf edebilecekken kadın bunu yapamayacaktır. Bu nedenle İslâm, kadına da evleneceği erkeği seçme hürriyeti tanımıştır.[42]

Rızalarını göstermek için bekâr kızlar velilerine karşı sükût eder, velilerinin dışındaki yakınlarına ise razı olduklarını beyan ederler. Dul kadınlar ise evlenmek istediklerini açıkça söylerler. Kızın ağlaması veya gülmesinin de rızasının bir belirtisi olduğu kabul edilir.[43] Dul kadınların evlenmede rızaları hususuna gelince, İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber, dul kadınların rızalarının, evlenme mevzuunda velilerinin rızasından daha önemli olduğunu[44] buyurur. Evlenmede velinin izni bekârlar için geçerlidir. Dul birinin evlenirken velisinin olurunu alması şart değildir. Resûlullah, "Dul ile velinin bir alakası yoktur." buyurmuşlardır.[45] Hansâ bt. Hizam dul bir kadın olmasına rağmen babası tarafından zorla evlendirilmiş ancak Hansâ, Allah Resûlü'ne bu konuda şikayette bulununca, nikâh feshedilmişti.[46] Resûlullah "Bekar kıza babası izin verir, ancak dul olan biri, eşini seçmede velisinden daha fazla hak sahibidir." buyurarak meseleye açıklık getirmiştir.[47]

İslâm'dan evvel Arap toplumunda kızlarını evlendirme hususunda babaların veya veli olarak (baba, erkek kardeş, amca) istediği[48] yakınlarının mutlak yetkisi bulunmaktaydı. Kız velisinden istendikten sonra babası kızını zorla evlendirebilirdi. Câhiliye'de evlilik adeten anne babanın emriyle olurdu. Kız, anne babasına muhalefet edemezdi.[49] Hal böyle iken bazı şerefli aileler kızların rızalarını alarak onları evlendirmekteydiler. [50]

Bu konuda Hind bt. Utbe güzel bir örnektir. Hind bt. Utbe b. Rebi'a, Kureyş kadınlarının en güzellerinden ve en akıllılarındandı. Ebu Süfyan'dan evvel Hafs b. el-Muğire b. Abdullah b. Ömer b. Mahzum ile evliydi. Ondan sonra onunla el-Fakih b. Hafs evlendi.[51] Ondan sonra ise Hind'i, Ebu Süfyan ile Süheyl b. Amr istedi. Babası Utbe, bu iki kişinin özelliklerini kendisine anlattı ve ikisi arasında kendisini muhayyer bıraktı. Hind ise babasının tarifi üzerine kendisini Ebû Süfyan b. Harb ile evlendirmesini söyledi.[52]

---

[42] Muhammed Halef, *Nizamü'l Üsra*, 108.
[43] Karaman, *İslam Hukuku*, 1/304; Muhammed Halef, *Nizamü'l Üsra*, 59.
[44] Müslim, "Nikâh", 66 (1421); Muvatta, "Nikâh", 4 (2, 524); Tirmizi, "Nikâh", 12 (1108); Ebû Dâvûd, "Nikâh", 26.
[45] Nesâi, "Nikâh", 31-32.
[46] Buhârî, "Nikâh", 42, "İkrâh", 3; Nesâi, "Nikâh", 35. Bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, 1/303-304
[47] Muvatta, "Nikâh", 2; Buhârî, "Hiyel", 11; Tirmizi, "Nikâh", 18; Darimi, "Nikâh", 13.
[48] İbn Habîb, *Muhabber*, 310.
[49] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5: 527.
[50] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 4: 636.
[51] Zehebî, *Tarih*, 3/298.
[52] İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/223; Belazûrî, *Ensâb*, 5/13.

İslâm'dan evvel Araplarda bir kadının velisinin seçimine itiraz hakkı olmasa da evlenmeye zorlandığında saçının bir tarafını salar, saçının açık olan tarafının zıt tarafındaki gözünü sürmelerdi. Bu şekilde bu evliliğe rızası olmadığını gösterirdi. Evlilik arayan kızlar da bir ayağı üzerinde sekerek, "Ya likah sabahtan evvel nikâh arıyorum!" derlerdi. Böylece onun evlenmesi kolaylaşır ve inançlarına göre yakın zamanda evlenirdi.[53]

Evlenmelerde rıza önemli olmasına rağmen rızası alınmadan yapılan evlendirmeler ise Arap toplumunda yaygın idi. Bir gün Allah'ın Resûlü'ne bir kız geldi ve "Ya Resûlallah! Babam beni namını artırması için kardeşinin oğlu ile evlendirdi." dedi. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü bu işi kıza baraktı. Kız, "Ben babamın yaptığı şeyi onaylayacağım. Fakat ben kadınların, babaların bu konuda bir dahli olmadığını bilmelerini istedim." dedi.[54] İstemediği erkekle evlendirilen kızların örnekleri bununla sınırlı değildi. Bunlardan bir tanesi de Hansa bt. Hizâm'dır. Babası onu zorla evlendirmişti. Bunun üzerine o Hz. Peygamber'e başvurmuş ve nikâhı feshettirmişti.[55]

1.4. Mehir

İslâm'dan evvel Arap toplumunda kızın mehri daha kız isteme sırasında belirlenirdi. Mehre aynı zamanda sadak ismi de verilirdi. Bu kelime الصدقة، الصدُقة، الصُدْقة، الصَداق gibi farklı şekillerde okunabilmektedir. Araplar arasında mehir, kızın hakkıydı ve öyle görülürdü. Fakat kızın babası veya velisi evlilik ihtiyaçlarının temini ve düğün masraflarının karşılanması için bu parayı alırdı. Bunu hakkı olarak gören baba, kızına paradan bir şey vermezdi. Buna الحلوان da denirdi. Kızın evliliği karşılığında alınan paranın isimlerinden bir diğeri ise النافجة idi. Bu sebepten dolayı birinin kızı doğduğunda ona "Nâficen mübarek olsun!" denirdi.[56]

Cahiliye döneminde Araplar arasında mehirle sadakın aynı manaya geldiği düşünülse de Cevad Ali, الصَداق ve المهر kavramlarının farklı manalarda kullanıldığını iddia eder. Ona göre geline verilen paraya sadak denirken, kızın anne babasına verilen paraya ise mehir denir.[57] Sadak kelimesi ilahlara yaklaşmak adına hibe olarak verilen şeyler için de kullanılırdı. Bu, fakirlerin bizzat kendisine verildiği gibi fakirlere de harcanırdı. Aynı mantıkla kadına evlenme sırasında verilen paraya da mehir denmekteydi.[58]

İslâm'dan evvel nikâhın sıhhati için mehir şart görülür ve bu şekilde nikâh meşruiyet kazanırdı. Evlenen erkek mehri ödemekle yükümlüydü. Kişi bu parayı

[53] Alûsî, *Bülûğul Ereb*, 2/330.
[54] Nesâi, "Nikâh", 36, (6, 87); İbnu Mâce, "Nikâh", 12 (1874).
[55] Buhârî, "Nikâh", 42, "İkrâh", 3.
[56] Taberî, *Tefsir*, 7/557; Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 7/532.
[57] Cevâd Alî, *el-Mufasal*, 4/644, 5/529-531.
[58] Cevâd Alî, *el-Mufasal*, 5/316.

kızın velisi olan babasına veya başka bir yakınına peşin öderdi. Şayet ödemezse bu onun üzerine bir borç olurdu. Ödemeden ölürse bu, kişi için bir ayıptı ve bu para onun terekesinden alınırdı. Şayet terekesi yoksa onun akrabalarına borç intikal eder ve onlardan bunu ödemeleri istenirdi. Durum tersine olur da erkek hayattayken kadın ölürse, mehir onun terekesinden alınırdı. Terekesinden karşılanamazsa kızın ailesinden istenirdi.[59]

Eğer mehir olmadan evlilik gerçekleşmiş ise bu birliktelik zina, bağy ve sifah olarak isimlendirilirdi. Mehir onlar arasında bir şeref ve asalet göstergesi idi. Ödenen mehrin miktarı ne kadar yüksek olursa kadın o kadar şerefli ve değerli kabul edilirdi. Eğer evlenilecek kadın esir ise kişinin malı gibi görüldüğünden ona mehir ödenmezdi. Zira esaret evliliğin ismetini bozmaktaydı.[60]

İslâm'la birlikte fakihlerin çoğunluğuna göre mehir evlilik akdinin sıhhat şartı olmadığı gibi rüknü de değildir. O sadece nafaka gibi evlilik akdinin doğurduğu sonuçlardan bir tanesidir. Hz. Peygamber, Zü'l Bicâdeyn lakaplı Abdullah'ın nikâhını hanımının mehrini belirlemeden evlendirmişti.[61] Hayber savaşına katılan Zü'l Bicâdeyn şehit olmadan evvel ganimetten kendisine düşen payın eşine borcu olan mehir mukabilinde verilmesini istemiş; bu şekilde eşine borcunu ödemişti. [62]

Evlenirken bir erkeğe düşen, söz verdiği mehri ödemektir. Zehebî'nin zikrettiği bir rivayette Allah Resûlü "Kim bir kadınla ödeme niyetinin olmadığı bir mehir ile evlenirse o kişi zina etmiş olur. Kim de geri ödememe niyetiyle bir borç alırsa o kişi hırsızdır." buyurarak mehrin önemine vurgu yapmıştır.[63]

Mehrin erkeğin üzerine vacip olmasının çeşitli hikmetleri bulunmaktadır. Öncelikle erkek kurulacak ailenin reisi ve yöneticisidir.[64] Verdiği mehirle bu yönü daha bir kuvvet kazanmış olur. Mehir kadına bir ikram olduğu gibi ona verilen kıymetin de bir göstergesi olur. Bu aynı zamanda karı koca arasındaki bağların güçlenmesi ve devamının sağlanması açısından da önemli görülür.

İslâm'da mehir bizzat evlenen kadının kendisine verilir. Kocasının ölümü durumunda bu, onun hakkıdır ve mehrini daha önce almadıysa kocasının terekesinden kendisine mehri verilir. [65] Mehir aynı zamanda kadın için evliliği istediği gibi gitmediğinde ondan vazgeçerek boşanabileceği bir sigorta gibidir.[66] Kadın kendisine ödenen mehir karşılığında herhangi bir cihaz (çeyiz) hazırlamak zorunda değildir. Kendisi ister ve dilerse, mehrinin bir kısmından veya

[59] Cevâd Alî, *el-Mufasal*, 5/316; Cin, *Evlenme*, 124.
[60] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5/529.
[61] İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/141.
[62] İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/141.
[63] Zehebî, *Tarih*, 10, 418.
[64] Nisâ 4/34.
[65] Karaman, *İslam Hukûku*, 1/340; Muhammed Halef, *Nizamü'l Üsra*, 119.
[66] Saim Savaş, *Fetva ve Şeriye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması*, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Ankara: AAKBY, 1999), 140.

tamamından vazgeçebilir. Bununla birlikte kadına verilen mehrin hiçbir şart altında geri alınmaması emredilmiştir.[67]

İslâm'ın gelişi ile Müslümanlar aileleri ile imtihan olmuşlardı. Kendisi Müslüman iken karısı Müslüman olmayan veya dinden dönen Müslümanlar bulunmaktaydı.[68] Bu hususta inmiş olan Mümtehine 60/11 ayet-i kerîmesi gereği Allah Resûlü bazı sahâbîlere hanımlarına ödedikleri mehirleri ganimet mallarından olmak üzere iade etmişti. Bu kadınlar, Ümmü'l Hakem bt. Ebî Süfyan (İ'yaz b. Ganm b. Şeddad el-Fihrî'nin hanımı), Garibe yani Fâtıma bt. Ebi Ümeyye b. el-Muğire el-Mahzumi (Ömer b. Hattab'ın hanımıydı), Bürû' bt. Utbe b. Rebi'a (Şemmas b. Osman el-Mahzûmî ile evliydi), Hind yani Amre bt. Abdiluzza b. Nadle (Huzâ'a'dan Amr b. Abdiamr Zi'ş Şimâleyn ile evliydi), Hind bt. Ebî Cehl (Hişam b. As b. Vâil es-Sehmî'nin hanımıydı).[69]

1.5. Nikâh Çeşitleri

İslâm öncesinde günümüzde görmekte olduğumuz nikâhtan farklı türde nikâh ve birlikteliklere şahit olmak mümkündü. İslâm'ın gelişi ile nikâhta ne gibi değişiklikler olduğu hususuna geçmeden evvel Câhiliye Dönemi'nde bunların neler olduğunu görelim.

İslâm'dan evvel Araplar arasında evliliklerin büyük çoğunluğu normal yollarla; kızın ailesinden istenmesi ve mehrin belirlenmesi ile gerçekleşirdi. Bu evlilikler hakkında Urve b. Zübeyir'den yapılan rivayete göre Hz. Âişe şöyle anlatmaktadır: "Câhiliye'de dört çeşit nikâh vardı. Bunlardan ilki, bugün dinimizin meşru kıldığı ve herkesçe tatbik edilen nikâhtır. Kişi babasından veya velisinden kızını ister, onun mehrini verir, sonra da onunla evlenirdi.[70] İcap ve kabul ile başlayan bu evlilik sürecini söz, nişan ve akabinde de nikâh takip ederdi. Bu nikâha زواج البعلة denmekteydi. Hadarîler arasında olduğu gibi bedevîler arasında da bu evlilik türü yaygındı. Birazdan anlatacağımız diğer evlilik çeşitleri toplumda oran itibarıyla daha düşük seviyede gerçekleşirdi.[71]

---

[67] Bakara 2/229. Bk. Buhârî, "Nikâh", 36-37.
[68] el-Mümtehine 60/11.
[69] İbn Habîb, *Muhabber*, 432-435.
[70] Buhârî, "Nikâh", 36; Ebû Dâvûd, "Talâk", 33 (3272); es-Seyyid Mahmud Şükri Alûsî el-Bağdadî, *Bülûğu'l Ereb fi Ma'rifeti Ahvali'l Arab*, thk. Mahmut Behcet Eleseriy (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/3. Hadiste zikredilen diğer üç tür nikâh çeşidine başlıklar altında zikredileceğinden anlatımın akışını bozmamak adına bu şekilde verilmesi uygun bulundu.
[71] Cevâd Alî, *el-Mufassal*, 5/533.

1.5.1. İstibdâ Nikâhı

Araplar arasında nikâh olarak sayılamayacak kaynaklarda nikâh olarak zikredilen türlü türlü birliktelikler mevcuttu. Bunlardan biri İstibd'a Nikâhı (نكاح الاستبضاع) idi.[72] Bazı kişiler hanımlarına hayızdan temizlenince "Şu adama git ve ondan hamile kalmayı iste." derdi. Hanımını o dönemin cömertlik, mertlik ve yiğitlik gibi mürüvvet sahibi, kabilenin önde gelenlerine gönderirdi. Kadın hamile kalana kadar onunla birlikte olurdu. Bu süre içerisinde kadının kocası ondan uzak dururdu. Burada amaç aileye kabilenin önde gelen bu adamı gibi asil ve mürüvvet sahibi bir çocuk kazandırmaktı. Bu nikâhın diğer bir adı da "Nikâhu'l-İstihza" idi.[73]

1.5.2. Bedel Nikâhı

Zikredilen nikâhlardan bir diğeri de bedel nikâhıydı. İki erkeğin karşılıklı olarak eşlerini boşamaları ve diğerinin boşadığı karısı ile evlenmesi manasında kullanılmaktaydı.[74] Bu nikâhta mehir söz konusu olmamaktaydı.[75] Bu nikâhın çarpıcı örneklerinden birisi İslâm'dan önce yaşanmıştı. Hind (Mütecerride) bt. el-Münzir b. el-Esved el-Kelbiyye amca oğlu ile evliydi. Amcaoğlunun adı el-Esved b. el-Münzir b. Hârise el-Kelbî idi ki ona Hulm deniyordu. Bu kadın zamanının en güzel kadınlarından idi. Münzir b. Münzir onu görünce âşık oldu. Bir gün içki içmek için nedim (içki arkadaşı) oldukları anlaşılan Hulm ile oturdular. Hulm'un yanında karısı Mütecerride de vardı. Münzir, Hulm'e "Senin karını boşayıp benim karımla evlenmen mümkün mü?" diye sordu. O da "Evet, mümkün." dedi. Hulm karısı Mütecerride'yi boşamasına rağmen Münzir hanımını boşamadı. Arkadaşına olan sözünü tutmadığı gibi hile yolu ile âşık olduğu Mütecerride ile de evlenmiş oldu.[76]

1.5.3. Şiğâr Nikâhı

İslâm'dan evvel Arap toplumunda evlilikler için en önemli masraf kalemi mehirdi. Bir yandan mehri ödememek diğer yandan da bu evliliğin fuhuş ve zina gibi algılanmaması adına yapılan bir nikâh çeşidi vardı ki buna şiğar الشغار deniyordu. الشغار kelimesi ش harfi meksur olarak okunursa; mehirsiz olarak bir

---

[72] Cevâd Alî, *el-Mufassal*, 4/635.
[73] Cevâd Alî, *el-Mufassal*, 5/538; Alûsî, *Bülûğu'l Ereb*, 2/5; Buhârî, "Nikâh", 36; Ebû Dâvûd, "Talâk", 33 (3272); Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.
[74] Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.
[75] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5/535.
[76] İsfehani, *Eğâni*, 21/5.

adamın yakın arkadaşının hanımı ile veya onun yakın akrabasından bir kız ile evlenmesi manasına gelmektedir.[77]

Şiğar nikâhına niyetlenen bir kişi bu teklifi yaparken cümle içerisinde "şiğar" kelimesini bizzat kullanırdı ve "Beni kızınla evlendir." derdi. Bu deyimden kişinin velisi bulunduğu herhangi bir kız anlaşılabilirdi. Bu tür evlilikler bir önceki başlıkla benzer şekilde bedel nikâhı şeklinde de anılırdı. Bu nikâh türünde en önemli faktör kişilerin ekonomik durumlarıydı. Bu evliliğe tevessül edenler genellikle fakir ya da fakir olmakla birlikte kültürü de zayıf olan bedevîlerdi. [78]

İslâm'dan evvel Araplar açısından bakıldığında bu nikâh türünde herhangi bir sıkıntı bulunmamaktaydı. Zira evlenirken mehir zaten evlenecek kıza verilmemekte, bu para kızın babasına veya velisine ödenmekteydi. Şiğar nikâhında istisnaları olmakla birlikte, evlendirilen kız genellikle kişinin kendi kızı olmaz, velisi olduğu bir kız olurdu.[79] Bununla beraber nadiren iki babanın kızlarını birbirlerine mehirsiz bir şekilde vererek evlendikleri de olurdu.[80] Bu nikâh türü Nisâ 4/4 ayet-i kerimesiyle yasaklanmış olup bu hususta Allah Resûlü "İslâm'da celeb, ceneb ve şiğar nikâhı yoktur. Kim birinin malını gasp ederse bizden değildir."[81] buyurmuştur.

1.5.4. Savâhibü'r-Râyet

Câhiliye Dönemi'nde nikâh olarak tarif edilse de nikâhtan ziyade zina kategorisinde zikredebilecek birlikteliktir. Bu isim evlerin zina evi olduğunun anlaşılması için kapılarına bayrak asılmasından ileri gelirdi. Bu nikâh türüne "bağy" da denmekteydi. Bu işi yapan kadınlar fahişe idi ve aynı anda veya değişik zamanlarda birçok erkekle birlikte olurlardı.

İslâm'dan önce Arap toplumunda bu evlerin örnekleri çoktu. Eşraftan bazı müşrikler de cariyelerine bu işi yaptırarak para kazanırdı. Bunların arasında es-Saib b. Ebi's-Saib el-Mahzumi'nin cariyesi Ümmü Mehdun, Safvan b. Ümeyye'nin cariyesi olan Ümmü Galiz, As b. Vail'in cariyesi Hayye bt. Kıbtiyye, Süheyl b. Amr'ın cariyesi Celale, İbni Malik b. Amsele'nin cariyesi Merye, Zem'a b. el-Esved'in cariyesi Şerîfe, Hişam b. Rebia'nın cariyesi Karine ve daha niceleri bulunmaktaydı. Buradan İslâm'dan önce Mekke müşriklerinin cariyelerine fuhuş yaptırmayı bir gelir kapısı olarak gördükleri anlaşılmaktadır.[82]

Savahibu'r-rayet gibi zinanın bir türevi olan diğer bir nikâh türü de müşterek nikâh diye adlandırılırdı. On kadar erkek toplanarak bir kadına gider ve onunla

---

[77] *Mu'cemü'l Vâsît*, 486.
[78] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5/538.
[79] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5/533; Alûsî, *Bülûğu'l Ereb*, 2, 5.
[80] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5/535.
[81] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 14,15; İbn Mâce, "Nikâh", 16.
[82] Vâhidi, *Esbâbü'n Nüzûl*, 235.

temasta bulunurlardı. Kadın bu temastan hamile kalırsa doğan çocuk bu adamlara nispet edilirdi. Sayılan bu iki birliktelikten bir çocuk dünyaya gelirse kadın kendisi ile temasta bulunan bu adamları çağırır ve bu adamlardan istediği bir kişiye çocuğu nispet ederdi. Böyle bir durumda adam itiraz ederse durum “kâif”lere intikal ederdi. İslâm'dan evvel Arap toplumunda önemli fonksiyonları olan kâifler, insanın fizyonomisine bakarak yorumlarda ve çıkarımlarda bulunurlardı. Kâif bu çocuğu kime benzetirse çocuk onun olmuş olurdu. Böyle bir durumda adamın itiraz hakkı bulunmazdı. Câhiliye’de bu şekilde doğmuş birçok çocuk bulunmaktaydı.[83]

1.5.5. Makt Nikâhı

İslâm'dan önce var olan nikâhların en çirkinlerinden biri de Makt Nikâhı idi. Bu nikâhın diğer adı da نكاح الضيزان (Nikâhu'd-Dîzân) idi. Bir adam vefat ettiğinde babasının her türlü hakkını ve malını tevarüs eden büyük oğlu, babasının hanımını yani üvey annesini de üzerine elbisesini atarak temlik ederdi.[84] Makt Nikâhı ile üvey annesi ile evlenen kişiye ضيزان dîzân denirdi. Buradan doğan çocuğa da “maktî” veya “makit” denilmekteydi.

Bu çirkin olayı Abdullah b. Abbâs şöyle anlatır: “Bir adamın babası veya bu konudaki muhatabı öldüğünde ölen şahsın hanımıyla evlenmede de tercih sahibi o (büyük oğlu) olurdu. İstediği takdirde onunla evlenir, dilerse de onun mehrini almak için başkasıyla evlendirirdi. Bu kadını vefat edeceği âna kadar yanında tutabilirdi.” Böyle bir durumda kadının yapacağı tek şey vardı, o da kaçmaktı. Aralarında başlayan kovalamacada kadın, üvey oğlu üzerine elbisesini atmadan kendi ailesine sığınabilirse kurtulabilirdi.[85]

Ölen adamın oğullarının yaşları evlenemeyecek kadar küçükse kadın, onlar büyüyene kadar bekletilir ve onlardan en büyüğü ile, o istemezse de isteyen bir kardeşi ile evlendirilirdi. Şayet ölen adamın oğlu bulunmuyorsa bu takdirde onun erkek kardeşi veya asabeden bir yakını, onlar arasında da birisi bulunmuyorsa hamîmî denilen yakın arkadaşı bu kadına mirasçı olurdu.

Mehir bölümünde de zikrettiğimiz gibi bir kız ile evlenen kişi, bu kız için babasına veya velisine mehir adı altında para ödemekteydi. Bu para aslında kadının satış bedeli olarak kabul edilirdi. Kocasının malı olarak kabul edilen kadın, adamın terekesinden bir parça olarak oğluna kalmaktaydı. Adam babasının bu kadın için ödediği mehir gereği ya kendisi onunla evlenir veya bu kadının mehrini

---

[83] Buhârî, “Nikâh”, 36; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 33 (3272); Alûsî, *Bülûğu'l Ereb*, 2/5; Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5/538-540; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.
[84] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5/533.
[85] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5/534.

alarak onu bir başkasıyla evlendirirdi. Kadının serbest kalma yollarından birisi de adamın belirlediği fidyeyi ödemesiydi.[86]

Konuyla ilgili ayet-i kerimede, *"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur."*[87] denilerek bu adete son verilmiştir.[88]

İsfehânî'nin Eğânî adlı eserinde naklettiğine göre Zeyd b. Amr'ın annesi Ceydâ bt. Halid idi. O, Hz. Ömer'in babası Hattab'ı doğurmuştu. Nüfeyl vefat edince bu kadınla oğlu Amr evlendi. Ve bu evlilikten Zeyd dünyaya geldi. Bu İslâm'dan evvel yapılmış bir nikâhtı.[89] Hz. Peygamber'in şairi olan Hassan b. Sâbit'in kardeşi olan Evs b. Sâbit'in annesi Benî Sâʻide'den olan Suhtâ bt. Hârise b. Levzân b. Abdüvüd'dür. Kocasının ölümünden sonra onunla oğlu Evs b. Sâbit evlenmişti.[90] Sahâbe-i Kirâm arasında bilinen bir isim olan Numan b. Münzir de vefat eden babasının hanımı ile evlenmişti.[91] Mâzin b. Fezâre'nin oğlu Semiy b. Mâzin babasının ölümünden sonra karısı Nâsire bt. Cüşem b. Muaviye b. Bekir b. Hevâzin ile evlendi[92].

Makt nikâhı İslâm'dan evvel Arap toplumunda o kadar olağan bir hadise idi ki bazen babalar hanımlarına kendisinin vefatından sonra oğlu ile evlenmesini vasiyet ediyorlardı. Asım b. Ubeyd b. Sa'lebe hanımına kendisi vefat ettikten sonra oğlu Kudâme ile evlenmesini vasiyet etmişti.[93] Toplumda bu tür evlilikler çoktu. Temîm b. Mür'ün kız kardeşi Berre bt. Mür, Hüzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar'ın nikâhı altında idi. Vefatından sonra onunla oğlu Kinâne b. Huzeyme evlendi ve Nadr ve Abdumenat b. Kinâne isminde iki çocukları oldu. Naciye bt. Cürm b. Reyyan Kudâ'a kabilesindendi. Sâme b. Lüey'in nikâhı altında idi. Kocası vefat edince kendisiyle oğlu el-Hâris b. Sâme evlendi.[94]

Makt nikâhı kadına fiziki olarak zayıf olduğundan reva görülen açık bir zulümdü. Daha önce oğlum dediği bir insanla evlenmek zorunda kalması, bir kadın adına son derece rencide edici bir durumdu. Böyle çirkin bir hadiseye İslâm'ın kayıtsız kalması mümkün değildi. Kays'ın babası Eşa's vefat edince, Kays, kadın istememesine rağmen babasının hanımı ile evlenmek istedi. Bunun üzerine

---

[86] Buhârî, "Tefsîr Ebû Dâvûd", "Nikâh", 4, "İkrâh", 5; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 23; Cevâd Alî, *el-Mufassal*, 5/533-535; Taberî, *Tefsir*, 8/106; Alûsi, *Bülûğu'l Ereb*, 2/55; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 119; Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Câhiliyye* (Konya: Ribat Yayınları, ts.), 207-208; Ateş, "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", 57.

[87] Nisâ 4/19.

[88] Buhârî, "Tefsir", "Nisâ", 6, "İkrah" 5; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 23.

[89] İsfehâni, *Eğânî*, 3/84; İbn Kuteybe, *Me'ârif*, 179.

[90] İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/467.

[91] İsfehâni, *Eğânî*, 21/5.

[92] Belazûrî, *Ensâb*, 13/176.

[93] Belazûrî, *Ensâb*, 12/187.

[94] Alûsî, *Bülûğu'l Ereb*, 2/52.

kadın da durumdan şikâyet etmek için Resûlullah'ın yanına gitti. Akabinde de *"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur."*[95] ayeti nazil oldu.[96] Mukâtil'e göre bu ayet-i kerime Muhsin b. Ebi Kays b. el-Eslet hakkında nazil olmuştu. Bu adam Beni Haris b. Hazrec'den idi. Bu ayet aynı zamanda Esved b. Halef el-Huzâi ve hanımı Habibe bt. Ebi Talha, Mahzur b. Yesar el-Fezari ve hanımı Melike bt. Hârice b. Yesâr el-Meri hakkında nazil oldu. Bunlar babalarının hanımları ile evlenmişlerdi. Ensar'dan bir adam da yakın arkadaşı vefat edince ona mirasçı olmaya niyetlendi. Vefat eden arkadaşının eşinin üzerine o istese de istemese de evlenmek için elbisesini atmaya heveslendi. Kadın bunu yapmadan evvel ailesine sığındı. Bu kadınlar geldiler ve Resûlullah'a durumlarından şikâyet ettiler. Akabinde de bu ayet nazil oldu.[97] Konuyla ilgili diğer bir ayet olan Nisâ 4/22[98] ayet-i kerimesi ise Hısn b. Kays hakkında nazil olmuştu. Bu kişinin isminin Kays b. Kays olduğu da söylenir. O, ölen babasının hanımı Kebîşe bt. Ma'n ile evlenmek istemişti. Bu ayetin aynı zamanda el-Esved b. Halef ve Safvan b. Ümeyye hakkında nazil olduğu da söylenir.

Hısn'ın evlenmek istediği kadın olan Kebîşe, Hz. Peygamber'e geldi ve "Benim kocam vefat etti. Oğlu bana evlenme hususunda mirasçı oldu. Ne bana yaklaştı ne de benim ihtiyaçlarımı karşıladı. Uzun zaman geçti." dedi. Allah Resûlü ona evine gitmesini ve Allah'ın vereceği hükmü beklemesini söyledi. Bu kadın ayrıldıktan sonra aynı maksatla heyetler halinde başka kadınlar da geldiler. Onlar da makt nikâhından şikâyet ettiler. Bunlar arasında, kocalarından sonra kendilerine mirasçı olan oğullarının amcalarının oğullarıyla evlendirilen kadınlar dahi bulunmaktaydı. Akabinde de bu ayet-i kerîme nüzul etti. [99]

Cevad Ali, *el-Mufassal* isimli eserinde daha önce makt nikâhı yaparak evlenenlerin bu ayetlerin hükmünden sonra ayrıldıklarını söylese de bu bilgiye ondan başka bir yerde rastlamadık. Zira ayette de "*Geçmişte olanlar hariç…*" ibaresi vardır ki buradan İslâm'ın onların ayrılmasını zorunlu tutmadığı anlaşılmaktadır. Bu ayetin hükmünden sonra yine makt nikâhı yapmaya yeltenenlerin cezası ile alakalı olarak onların idam edilecekleri ve malların da el konularak beytü'l male devredileceği söylenmiştir.[100]

---

[95] Nisâ 4/19.

[96] Taberî, *Tefsir*, 8/106; Vâhidî, *Esbâbü'n Nüzûl*, 107; Ali Osman Ateş, "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2007), 2/57.

[97] Mukâtil, *Tefsir*, 1/364.

[98] *"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayasızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur."*

[99] Vâhidi, *Esbâbü'n Nüzûl*, 137; Günaltay, *Nizamü'l Üsra*, 125-7.

[100] Cevâd Alî, *el-Mufassal*, 5/535.

1.5.6. Mut'a Nikâhı

Mut'a kelimesi Arapçada, avdan veya yemekten istifade edilen şey manasına geldiği gibi; haccın yanında umre yapmak manasına da gelir. Mut'a evliliği ise kişinin sürdürme gayesi olmadan bir süreliğine bir kadından istifade etmesi manasındadır.[101] Istılâhî olarak ise mut'a, evlenme engeli olmayan bir kadınla erkeğin, belirli bir süre için ve belirli bir mal karşılığında birlikte yaşamak üzere anlaşmaları anlamına gelir.[102]

Mehir konusundan da hatırlanacağı üzere nikâh kıyıldıktan sonra birleşme olmadan taraflar ayrılırsa, erkeğin kadının gönlünü hoş tutmak adına ona hediyeler vermesi tavsiye edilir ki bu da Kur'ân'da mut'a kelimesi ile ifade edilir. Yani "onu faydalandır, istifade ettir" manasında bu kelime kullanılır.[103]

İslâm'dan evvel Arap toplumunda mut'a nikâhında karşılıklı rızayı ifade eden icap ve kabul bulunurken, velilerin iznine ihtiyaç duyulmazdı. Kadın kendi klanında kalır, erkeğe de bir mızrakla bir çadır verilirdi. Erkek bu çadırda kaldığı müddetçe nikâh devam ederdi. Kadın bu işe son vermek istediğinde ise çadırın kapısını ters çevirirdi ki bu nikâhın son bulduğunu gösterirdi.

Mut'a nikâhında karşılıklı rızayı ifade eden icap ve kabul bulunurdu. İslâm'dan evvel yapıldığı gibi haram kılınana kadar İslâm'da da uygulanmıştı. Bu evliliklerde boşanma olmayıp belirlenen süre bittiğinde nikâh da bitmiş olmaktaydı.[104] Bu nikâh türünde sadak, kız isteme, söz, nişan ve mehir bulunmamaktaydı.

Tahmin edileceği üzere bu tür evliliklerde çocuk sahibi olma gayesi olmayıp geçici bir süreliğine nefsin tatmini düşüncesi bulunmaktaydı. Bu nikâh genellikle de göç, sefer veya savaşlar sebebiyle yabancı memleket ve diyarlarda, ailesinden uzak kişiler tarafından yapılırdı. Evlilik bağı devam ettiği müddetçe erkek o kabilenin hılfı/anlaşmalısı olurdu. Şayet bu evliliklerden bir çocuk dünyaya gelirse anneye nispet edilir ve falan kadının çocuğu diye çağrılır, veraset de söz konusu edilmezdi.[105]

İslâm'ın ilk dönemlerinde bu evlilik türü uygulanmıştı. Bununla alakalı rivayetlerden birinde Abdullah b. Mes'ud (r.a.) şöyle der: "Allah Resûlü ile gazveye çıkmıştık. Beraberimizde ailelerimiz yoktu. "Husyelerimizi aldırmayalım mı?" diye sorduk. Bizi bundan men etti. Daha sonra da geçici istifade (Mut'a) hususunda bize izin verdi. Herhangi birimiz, bir elbise mukabilinde kadınla, bir müddet için nikâh

---

[101] *Mu'cemü'l Vasît*, 852; Alûsî, *Bülûğu'l Ereb*, 2/5.

[102] Osman Kaşıkçı, "Mut'a Nikâhı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3 (2007 Bahar), 43; Muhammed Hüseyin, *Nizamü'l Üsra*, 110.

[103] Ragıb el-Isfahani, *Müfredat*, 463.

[104] Muhammed Halef, *Nizamü'l Üsra*, 79.

[105] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5/535; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 125-7; Ateş, "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", 2: 60.

yapıyorduk."[106] diyerek İslâm'da bir dönem mut'aya izin verildiğini ifade etmiştir. Abdullah b. Abbas da Hz. Peygamber zamanında mut'a yapıldığını ifade etmektedir.[107]

İslâm geldikten sonra bir süre daha uygulandığı anlaşılan mut'a nikâhının nasıl, nerede ve kimin tarafından haram kılındığı noktasında farklı rivayet ve görüşler mevcuttur. Ali b. Ebî Tâlib bu konuda şöyle demiştir: "Rasûlullah kadınları geçici olarak kısa süre nikâhlamayı, ehlî eşek etlerinden yemeyi Hayber günü yasakladı."[108] Konuyla ilgili diğer rivayet ise Seleme İbnu'l-Ekvâ'den gelmektedir: "Hz. Peygamber (sas) Evtas Gazvesi'nin olduğu sene mut'a'ya izin verdi, sonra da onu yasakladı."[109] demiştir. Allah Resûlü'nün mut'a nikâhını Mekke'nin fethi günü yasakladığı da rivayet edilmektedir.[110]

Sebre b. Mabed el-Cühenî Resûl-i Ekrem izin verdikten sonra bir kadınla mut'a yapar ve onunla bir veya üç gün yaşar. Bu birliktelikten sonra Hz. Peygamber'in Kâbe ile Hacerü'l Esved arasında insanlara şöyle seslendiğini söyler: "Ey insanlar! Ben size kadınlarla mut'a yapmanız için izin vermiştim. Muhakkak Allah, onu kıyamet gününe kadar haram kılmıştır. Kimin yanında mut'a ile tuttuğu kadın varsa, onu serbest bıraksın. Onlara verdiklerinizden de bir şey almayın." [111]

1.5.7. Bir Kadınla Birden Çok Erkeğin Evliliği

İslâm'dan evvel Arap toplumunda uygulanan nikâhlardan bir tanesi de "fraternal poliandri" bir diğer adıyla "müşterek nikâh"tır. Bu nikâh birçok kardeşin tek kadını eş olarak kabul etmesi anlamındadır.[112] Sosyologlar bu evliliklerin sebebi olarak kızların daha küçükken gömülmesini ve sayılarının azlığını gösterirler. Bu, Araplardan başka milletler arasında da uygulanmıştır.[113]

Buradaki ortaklık maldaki ortaklığa benzetilirdi. Kardeşlerden bir tanesi kadına temas etmek istediğinde kapıya asasını asardı. Bunu gören diğer erkekler oraya yaklaşmazdı. Geceleri ise kadın büyük erkek kardeşin payına düşerdi. Böyle bir evlilikte kadın hamile kalırsa, erkekleri çağırır ve çocuğu onlardan istediğine isnad ederdi. Müşterek nikahın yapıldığı ailelerde erkekler anneleri ile de cinsel ilişkiye girerlerdi. Aile dışından biri bunu yaptığında ise zina kabul edilirdi.[114]

---

[106] Buhârî, "Tefsir", "Mâide", 9, "Nikâh", 6-8; Müslim, "Nikâh", 38 (1404).
[107] Müslim, "Nikâh", 27.
[108] İbn-i Hişâm, *Siyer*, 3/280; Vâkidî, *Meğazi*, 2/661; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 13; Nesâî, "Nikâh", 71.
[109] Buhârî, "Nikâh", 31; Müslim, "Nikâh", 18, (1405).
[110] Vakidi, *el-Meğâzi*, 2/661.
[111] Müslim, "Nikâh", 19-22-24; İbn Mâce, "Nikâh", 44; Dârimi, "Nikâh", 16.
[112] Murdock'un ilkel kabileler üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre 193 kabilede çok kadınlı evliliklere rastlanırken, ancak 3 kabilede poliandri tipi evliliğe rastlanmıştır. Bu rakamlar da bize tarih boyunca bu tip evliliklerin ne kadar nadir görüldüğünü gösterir. (Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994), 22.)
[113] Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 5: 541-542; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.
[114] Alusi, *Bülûğu'l Ereb*, 2: 52.

Yemen'de bu tür evliliklerin ailenin servetinin parçalanmasına mâni olmak için yapıldığı söylenmektedir.[115]

Sonuç

İslâm'dan önce Arap ailesi örf, adet ve geleneklerin şekillendirdiği bir yapıdaydı. Kız çocuğunu hakir gören, cehâletin tesiriyle ona –bir kısmı itibariyle- yaşam hakkı dahi tanımayan bir anlayışa sahip toplumda yetişen kadınlar, evlenip eş olduklarında da sıkıntı çekmeye, eziyet görmeye devam ediyorlardı. İslâm dininin gelişiyle beraber aile kurumu ve hayatı kuralsızlık, başıboşluk ve hurafelerden temizlenmiş; İslâm toplumunun ve Müslüman ailesinin temelleri bu şekilde atılmıştır. Ailede yetkileri sınırsız olan erkeğin görev ve sorumlukları belirlenmiş, yetkileri kayıt altına alınmıştır.

[115] Alusi, *Bülûğu'l Ereb*, 2: 52.

Kaynakça

Aflazurrahman. *Siret Ansiklopedisi*. 2. Basım. İstanbul: İnkılab Yay. ts.

Ağırman, Mustafa. "Hz. Peygamber'in ailesine genel bir bakış", *Aile Sempozyumu*. Ankara: Medeniyet Vakfı, Sistem Ofset, 2015.

Ahmed b. Hanbel Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.

Aişe Abdurrahman bt. Şatı. *Rasulullah (sav) Efendimizin Kızları ve Torunları*. çev. İsmail Kaya. 3. Basım. Konya: Uysal Kitabevi, 1991.

Âişe Abdurrahman bt. Şatı. *Resûlullah (sav)'in* Hanımları (Annelerimiz). Ter. İsmail Kaya. Konya: Uysal Kitabevi, 1987.

Aktan, Hamza. "Evlat Edinme". *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 1. Basım, İstanbul: 1997.

Altıntaş, Ramazan. *Bütün Yönleriyle Câhiliyye*. Konya: Ribat Yayınları, ts.

Apaydın, Yunus. "İslâm Hukukunda Aile". *Günümüzde Aile*. ed. Ömer Çaha. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Ateş, Ali Osman. "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*. ed. Vecdi Akyüz. İstanbul: Ensar Yayınları, 2007.

Aydın, M. Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: MÜİFV, 1985.

Aydın, Mehmet Akif. "Aile". *DİA*. 1989: II/196-200.

Aydın, Mehmet Akif. "Mehir", *DİA*. XXVIII/389-391.

Aydın, Mustafa. *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenişi*. Pınar Yayınları, 1991.

Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma*. ed. Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Ayverdi, İlhan. *Büyük Misalli Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 4. Basım, 2011.

Belazûrî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud. *Ensâbü'l Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkar. Beyrut-Riyad: Dâru'l Fikir, 1997.

Beşer, Faruk. "İslâm Ailesinin Belirleyici Özellikleri". *Aile Sempozyumu*. Medeniyet Vakfı, 2015.

Birekul, Mehmet-Yılmaz Mehmet. *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*. Konya: Yediveren Yayınları, 2001.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammmed b. İsmail el-Buhârî. *Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.

Cemâlü'd Din Ebü'l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî. *el-Muntazam fî Târîhi'l Ümemi ve'l Mülûk.* thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Cevâd Ali. *el-Mufassal fî Tarihi'l Arab Kable'l İslâm.* I-X. *Bağdat Üniversitesi.* 1413/1992.

Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme.* Konya: S.Ü.Yayınları, 2. Basım, 1988.

Çağrıcı, Mustafa. "Asr-ı Saadet'te Oluşan İslâm Ahlâkı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm.* Ensar Yayınları, 2. Basım, 2007, 21-85.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behrâm ed-Dârimî. *Sünenü'd-Dârimî.* İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.

Demirayak, Kenan Savran, Ahmet. *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi).* Erzurum: 1995.

Dönmezer, Sulhi. *Toplumbilim.* İstanbul: Beta Yayınları, 11. Basım, 1994.

Ebû Cafer Muhammed İbn Habib. *Kitâbü'l Muhabber.* thk. İlze lihtein. y.y.: Dâru'l-Âfâk el-Cedîde, ts.

Ebû Muhammed Abdulah b. Müslim İbn Kuteybe. *el-Meârif.* thk. Servet Ukkaşe. Kahire: Dâru'l-Meârif, 4. Basım, ts.

Ebu'l Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed el-Maruf bi'r-Râgıb el-İsfehânî. *el-Müfredât fi Garibi'l Kurân.* thk. Safvan Adnan ed-Davudî. Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1991.

Ebu'l Ferec Ali b. el-Hüseyin el- İsfehânî. *Kitebu'l Eğânî***.** thk. Dr. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru's Sadr, 3. Basım, 2008.

Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed el-Vahidi en-Nisaburi. *Esbâbü'n Nüzûl en-Nasih ve'l-Mensuh.* Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.

Ebu Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdullah en-Nîsabûrî. *el Müstedrek 'ale es Sahihayn***.** thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kitab, 1990.

Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi Vakidi (ö. 207/823). *el-Meğazi.* thk. Marsden Jones. y.y.: Dâru'l-Kütüb, 3. Basım, 1984.

Ebu Amr Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber b. Asım en Nemri el-Kurtubi. *el-İstîâb fi Marifeti'l Ashab.* thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992.

Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünen.* İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.

Ebû Îsâ Muhammed b. Îsa b. Sevre et-Tirmizî. *Câmiü't-Tirmizî.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.

Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam. *es-Sîretü'n-Nebevîyye.* thk. Ömer Abdüsselam Tedmiri. Trablus-Şam: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1990.

Ebû Osman Saîd b. Mansur b. Şu'be El-Horasani. *Sünenu Saîd b. Mansur*. thk. Habîburrahman A'zami. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.

Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî. *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvid. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, h. 1415.

Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî. *Sahâbe-i Kiram Ansiklopedisi*. çev. Naim Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kureşî. *el-Bidâye ve'n Nihâye.* thk. Ali Şîrî. y.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Ebu'l Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdi el-Belhi. *Tefsirü Mukatil b. Süleyman.* thk. Abdullah Mahmud Şehate. Beyrut: Dâru İhyai't-Türas, 1423.

Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîh.* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.

Ebu'l Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberred. *el-Kâmil*. thk. Muhammed Ahmed ez-Zâlî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1997.

Erten, Hayri. "Aile Din Münasebeti (Osmanlı Ailesinden Kesitler)". *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Mart: 2004).

es-Seyyid Mahmud Şükri Alûsî el-Bağdadî. *Bülûğu'l Ereb fi Ma'rifeti Ahvali'l Arab.* thk. Mahmut Behcet Eleseriy. Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.

Gençtan, Engin. *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*. Ankara: 1982.

Geoeje, M. J. De. "Arabistan", *İ.A.* I. 483-483.

Giddens, Antonhy. *Sosyoloji.* Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.

Gökçe, Birsen. "Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı ile İlişkileri". *Türk Aile Ansiklopedisi*. Ankara: 1991.

Gökçe, Birsen. "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Aile Yazıları-4.* Ankara: Tcbaak, 1990.

Günaltay, M. Şemsettin. "İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh İşleri". *Belleten* (60/15) Ankara: 691-708.

Günaltay, M. Şemsettin. *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*. Sad. Mehmet Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli. Ankara: Ankara Okulu, 2013.

Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür.* İstanbu: Remzi Yayınevi, 1994.

Heyet. *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK, 2011.

İbn Abdirabbih Ahmed b. Muhammed el-Endelusi (ö. 328/939). *İ'kdu'l Ferid.* thk. Dr. Müfid Muhammed Kamiha. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1404/1983.

İbn Cerir et- Taberî. *Camiül Beyan fî Te'vili'l Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. y.y.: Müessesetü'r Risâle, ts.

İbn Cerir et- Taberî. *Tarihi'r-Rüsul ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim. Mısır: Dârul Marife, 2. Basım, ts.

İbn İshâk. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Ahmed Ferid el-Mezidi. Beyrut: Dar el-Kütüb el-İlmiyye, 2004.

İbni Hişam. *Siyer.* çev. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985.

Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 7. Basım. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Kaşıkçı, Osman. "Mut'a Nikâhı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 3: (2007 Bahar).

Kazıcı, Ziya. *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 6. Basım, 2012.

Mâlik b. Enes. *el-Muvattâ.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Merrly, Wyn Davies. *İslâmi Antropolojinin Oluşturulması: Kendimizi ve Başkalarını Tanımak*. çev. Tayfun Doğukargın. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.

Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri İbn Sa'd (ö. 230/845). *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebir***.** thk. Dr. Ali Muhammed Ömer,. Kahire: Mektebe Hancı, 2001/1421.

Muhammed Halef. *Nizamül Üsra ve'l Müctema' fi'l İslâm*. Amman: Dârul Fikir, 1436/2015.

Muhammed Hüseyin Ebu Yahya. *Nizamü'l Üsra fi'l İslâm*. Amman: ts.

Nesâî. *es-Sünenü'l-müctebâ***.** İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.

Nirun, Nihat. *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.

Rağıb İsfehani. *Müfredatü Elfazıl Kur'ân*. 6. Baskı. Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 2010.

Sağlam, Bekir. "Ailede Huzurun Esasları". *Aile Sempozyumu*. Medeniyet Vakfı. Ankara: Sistem Ofset, 2015.

Savaş, Rıza. "Asr-ı Saadet'te Kadın ve Aile Hayatı". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*. 3/89. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2007.

Savaş, Saim. "Fetva ve Şeriye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: AAKBY, 1999.

Sezai, İhsan. *Aile Nedir?*. Ankara: Başbakanlık Yayınevi, 1996.

Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Matir el-Lahmî Ebü'l Kâsım et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l Kebir.* thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.

Şemsu'd Din Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî. *Târîhü'l İslâm ve Vefeyâtü'l Meşâhîri ve'l A'lâm.* thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, 1993.

Şihabu'd-Din Ahmed b. Abdulvehhab Nüveyrî (ö. 733/1332), *Nihâye-tü'l 'Ireb*. thk, Müfid Kumeyha - Hasan Nuruddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.

Taşğın, Ahmet. "Kur'ân'da Aileyi Oluşturan Kelime Kadrosu Ailenin Arka Planı", *Aile Sempozyumu*. Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015.

Uğur, Mücteba. "Asr-ı Saadet'te Sosyal Hayat", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed.Vecdi Akyüz. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım, 2007.

Uğur, Mücteba. *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.

Wensinck, Arent Jean. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi*. Ebede-Hayye = Concordance Et İndices De La Tradition Musulmane. Lieden: Berill, 1936.

Marriage in the Period from Jahiliyya to Islam *

Ahmet ACARLIOĞLU**

Abstract

The family has ceased to be an irregular institution with the religion of Islam, and many legal arrangements have been made in favor of women. Before Islam, there were almost no legal and social sanctions about the concept of family in Arabic society. For this reason, the male head of the family acted irresponsibly towards family members since he did not have any concerns about accountability, which caused wounds and moral problems in the conscience of society. Arabs, who were scattered and living a nomadic life, became a regular society after Islam made arrangements for family and presented the relevant judgments. While Arab society was a congregation before Islam, it became a community later. Starting from ignorance, this study will focus on how marriages took place in the blessing of Islamic history.

Keywords: Islamic history, Marriage, Jahiliyya, the life of Mohammad, Prophet Mohammed.

Câhiliye'den İslâm'a Evlenme

Öz

Aile İslâm diniyle beraber düzensiz bir müessese olmaktan çıkmış, kadının lehine olmak üzere birçok hukuki düzenleme yapılmıştır. İslâm'dan evvel Arap toplumunda aileyle alakalı hukuki ve sosyal müeyyide ve yaptırımlar yok denecek kadar azdı. Bu sebepten aile reisi olan erkek hesap verme endişesi taşımadığından aile bireylerine karşı sorumsuzca hareket etmekteydi. Bu da toplum vicdanında yaralar açmış ve ahlâki sorunlar doğurmuştu. İslâm'ın aileyle ilgili düzenleme ve ahkamı vazetmesinden sonra dağınık olan ve göçebe bir hayat yaşayan Araplar, düzenli bir toplum haline gelmiştir. Arap toplumu öncesinde cemaat yapısı arz ederken, bir cemiyete dönüşebilmiştir. Bu çalışmada Câhiliye'den başlayarak İslâm tarihinin bidayetinde evliliklerin nasıl gerçekleştiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Evlenme, Câhiliye, Siyer, Hz. Peygamber.

* **Date of Submission:** 17.02.2020 **Date of Acceptance:** 15.06.2020

This study is based on a doctoral thesis. This paper is the English translation of the study titled "Câhiliye'den İslâm'a Evlenme" published in the 11th issue of *İlahiyat Akademi*. (Ahmet ACARLIOĞLU, "Câhiliye'den İslâm'a Evlenme", *İlahiyat Akademi*, sayı: 11, Temmuz 2020, s. 101-124.) The paper in Turkish should be referred to for citations.

** Sutcu Imam University, Faculty of Divinity, Department of Islamic History and Arts, Kahramanmaraş. ahmetacarlioglu@gmail.com ORCID: 0000-0002-0609-7988

Introduction

Family is the basis of society and humanity. It has maintained its presence in societies which have not had strict rules of sexuality.[1] According to Islam, family is the essential unit of a society. A house where one finds peace is regarded as an armor that protects one from various sins and disorder.[2] Moreover, as Islam unites people, it attributes particular importance to family.[3] Considering the period when Islam was revealed, the institution of family was not robust. The main reason is that women and children were not respected.[4]

1. Marriage

Marriage is indicated with the verb (نكح) in Arabic. One of the meanings of this verb is "somnolence" while another one is "rain penetrating into soil".[5] The concept of marriage means the agreement to marry and a sexual relationship. Its superordinate, "ad-damm", means uniting or gathering.[6] The verb (تزوج) derived from the verb (زوج) also means marriage.[7] The concept of zawj does not completely mean couple. It indicates each person in a couple. Therefore, the concept of zawj means both husband and wife in Arabic. These meanings of zawj actually represent that a man and woman who constitute a couple are from a single lineage.[8] Hadiths of the Prophet include the concept of "nikah" meaning "marriage".[9]

The concept of marriage has different meanings in other disciplines. From a sociological point of view, marriage "is the unity of marital relationship formed by a man and woman."[10] In another description made in terms of sociology, "marriage is the social acceptance toward the efforts of a couple to meet one another's

---

[1] Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, (Istanbul: Beta Yayınları, 1994), 196.

[2] Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989) 2/196-200.

[3] Aflazurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, (Istanbul: İnkılab Yay.), 2/28.

[4] Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*, 147.

[5] *Mujamu al Wasit*, (Egypt: Şurûku't Devliyye Matbaası, 2004), 951.

[6] *Mujamu al Wasit*, 901.

[7] *Mujamu al Wasit*, 405.

[8] Merrly Wyn Davies, *İslami Antropolojinin Oluşturulması: Kendimizi ve Başkalarını Tanımak*, trans. Tayfun Doğukargın (Istanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 116-117. See: Ahmet Taşğın, "Kur'an'da Aileyi Oluşturan Kelime Kadrosu Ailenin Arka Planı", *Aile Sempozyumu* (Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015), 65.

[9] Jean Arent Wensinck, *al-Mujamu al-Mufahras li-Alfazi al-Hadisi an-Nabawi: Abada*-Hayyah = Concordance Et İndices De La Tradition Musulmane, (Lieden: 1936), 6: 550. "**Marriage is my sunnah.** Whoever abandons my sunnah is not a follower of mine. Marry! I will boast with your population before other nations. Whoever can afford marriage shall marry. Whoever does not have a good financial status shall fast supererogatorily because fasting breaks the lust." (Tirmidhi, "Nikah", 3). As seen in these hadiths, the concept of "nikah" means marriage in other hadiths of the Prophet. For similar hadiths, see: Bukhari, "Nikah", 15; Muslim, "Rada", 53.

[10] Hüseyin Peker, "Evlilik," *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 490.

physical, socio-cultural, spiritual and emotional needs in the lawful manner”.[11] According to Malinowski, “marriage is a social agreement shaped and made between a man and woman based on traditions and customs”.[12]

A systematic family structure was not present in pre-Islamic Arabic society because women and female children were not granted the necessary importance and value.[13] Arabic people believe that those who do not have a relationship get closer through marriage, that enemies or rivals make peace through marriage, and that people can make friends consequently. Even if marriage occurs between a man and woman, this process also covers the families or tribes of them.[14]

Avoiding marriage and staying away from women was among the praised behaviors and called “tabattul” in pre-Islamic Arabic society. Men who were influenced by clergy and stayed away from women were called العنين (Anin). These people were believed to be spiritually superior to others, respected in society and considered to resemble the Christian priests. This was also the case for women who were called “al-Batul”. Men who did not approach women and avoided marrying them were called الصارور, while the women doing the same were called الصارورة.[15]

Saad ibn Abu Waqqas, an important Sahabah figure, said “If the Prophet (p.b.u.h.) had permitted tabattul, we would have emasculated ourselves.” This act would have opened the ways to clergy for many sahabah members.[16] Although there were Muslim people oriented to tabattul [17], the Prophet never permitted Muslims to prefer tabattul to prevent or neglect sexual desires. For instance, Uthman ibn Maz, a Sahabah member who was inclined to tabattul, asked for the permission of the Prophet to have his testicles removed but the Prophet rejected his demand, saying “Islam does not have tabattul and clergy",[18] and he recommended the Sahabah member to fast. While explaining the benefits of fasting in another narrative, the Prophet stated that fasting is an armor before committing sins. Ismail

---

[11] Hayri Erten, “Aile Din Münasebeti (Osmanlı Ailesinden Kesitler)”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (March: 2004), 70.

[12] Birsen Gökçe, “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım” *Aile Yazıları-4*, (Ankara: Tcbaak, 1990), 382.

[13] Uğur, “Asr-ı Saadet'te Sosyal Hayat”, 147.

[14] As-Sayyid Mahmud Shuqri Alusi al-Baghdadi.*Bulughu al Arab fi Ma'rifati Ahwali al Arab.* ed. Mahmut Behcet Eleseriy. (Beirut: Daru al-Qutubu al-Ilmiyyah, nd.), 2/6.

[15] Jawaad Ali, *al-Mufassal fi Tarihi al Arab Qable al Islam* (Baghdad: Baghdad University. 1413/1992), 4/562.

[16] Muhammad ibn Sad ibn Mani' Zukhri ibn Sad, *Qitabu at-Tabaqati al-Qabir*, ed. Dr. Ali Muhammed Ömer (Cairo: Mektebe Hancı, 2001/1421), 3: 366; Abu al Fadl Ahmad ibn Ali ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Hajar al Asqalani, *Sahâbe-i Kiram Ansiklopedisi*, trans. Naim Erdoğan (Istanbul: İz Yayınları, 2010), 3/400.

[17] As a Sufism concept, tabattul means “terminating, abandoning”. It also means “directing all interest to Allah, abandoning every worldly concept and devoting oneself to worshipping”. See: İlhan Ayverdi, *Büyük Misalli Türkçe Sözlük* (Istanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011), 3106.

[18] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 4/633.

ibn Abdallah stated that "tabattul" is "the avoidance of one from approaching one's wife".[19]

In one of the hadiths regarding marriage, the Prophet said: "Marriage is my sunnah. Whoever abandons my sunnah is not a follower of mine. Marry as I will boast with your population before other nations.[20] The Sahabah members who made a decision not to marry a woman and to stay away from them were warned by the Prophet not to do so.[21]

The main objective of Islam is to help one achieve peace and happiness in this and eternal world. Presence of a benevolent spouse and children will make a Muslim happy in both worlds according to Islamic criteria. The Prophet gave his recommendations to his followers with this statement: "Maintaining honor, using fragrance and miswaq, and marrying are my important sunnah."[22]

1.1. Asking Fathers' Permission to Marry Their Daughters

Although there were many forms of marriage in pre-Islamic Arabic society, the most common one was to ask the permission of a woman's family to marry her. How this tradition and relevant customs were maintained in pre-Islamic Arabic society and how they were performed after the introduction of Islam will be detailed in this section.

The Arabic concept الخطبة (al-Hitbah) meaning the afore-mentioned title is reflected with a Turkish term "söz" or "nişan", both of which mean engagement. During this process, the custodian of the groom visited the custodian of the bride and asked for his/her permission. The custodian could be fathers, uncles or a relative if fathers were not present.[23]

If the female side approved this marriage, the custodian mentioned his approval and engagement occurs. The custodian recommended the male side to get along with the bride and prayed as follows: "May Allah make your marriage simple and peaceful, grant you male children, and increase your number and strength." If the male side was not a relative and there was a possibility for both sides to be enemies in the future, the female side would say the following: "May your marriage be challenging. May Allah prevent you from having children. You are not relatives

[19] Ibn Sa'd, Tabakat, 3/367.

[20] Abu Muhammad Abdallah ibn Abd ar-Rahman ibn Fadl ibn Bakhram ad Darimi, *Sunanu ad-Darimi* (Istanbul: Çağrı Yayınları, t.y.), "Nikâh", 3.

[21] Ibn Sa'd, *Tabakat*, 1/320.

[22] Abu Isa Muhammad ibn Isa ibn Sawra at-Tirmidhi, *Jamiu at-Tirmidhi* (İstanbul, Çağrı Yayınları, nd.), "Nikâh", 15 (6, 69), "Nikah", 1; Nasai, *as-Sunanu al-mujtabah* (Istanbul: Çağrı Yayınları, nd.), "Ishratu an Nisa", 1.

[23] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 4: 643.

and give birth to enemies." The bride wealth would be determined during this process.[24]

One of the most proper examples to this pre-Islamic tradition is the Prophet's act of asking permission to marry Hatijah. According to narratives, Hamza and Abu Talib – Prophet's uncles – accompanied him as his custodians. As Huwayleed, Hatijah's father, passed away, the permission was granted by Amr ibn Asad, her uncle . Moreover, Mudar's important figures were also there.[25] The speech of asking permission was made by Abu Talib. During this speech, Abu Talib emphasized that both families were equal in terms of nobility. He noted that Muhammad might not be wealthy but he was one of a kind in terms of honor, nobility, merit and wisdom in Quraysh.[26]

After the introduction of Islam, marriages have been initiated after asking for the blessings and permission of fathers. Although the practices that did not suit the spirit of Islam were abolished, the customs related to asking fathers' permission to marry their daughters stayed almost the same as marriage is a marital institution rather than being religious. The Prophet did not marry for a certain period following the passing of Hatijah, his wife, but he later decided to marry another woman after the encouragement of his followers. To match the date of marriage he performed with Sawda after Hatijah, the Prophet decided to ask for permission to marry Aisha, Abu Baqr's daughter . However, before this occasion, Aisha was engaged to Jubair, son of Mutim ibn Adiy. [27] When the Prophet said he wanted to marry Aisha, Abu Baqr asked how this could be a reality because he and the Prophet were like brothers. For Abu Baqr, such a marriage could not occur. However, the Prophet said: "We are brothers from a religious perspective, so there is no obstacle before such a marriage between me and your daughter." [28]

---

[24] M. Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* sad. Mehmet Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 124.

[25] Tabari noted that Hatijah's father was also there. See: Ibn Jarir at-Tabari, *Tarihi ar-Rusul wa al-Muluq*, ed. Muhammad Abu al-Fadl Ibrahim, (Egypt: Daru al-Marifah, ed.), 2/282.

[26] Abu Muhammad Jamal ad-Din Abd al-Maliq ibn Hisham, *as-Siratu an-Nabawiyyah,* ed. Umar Abd as-Salam Tadmiri, (Tripoli-Damascus: Daru al-Qitabi al-Arabi, 1990), 1/215; Tabari, *Tarih*, 2/282; Sihabu ad-Din Ahmad ibn Abd al-Wahhab Nuwairi, *Nihaya-tu al 'Arab*, ed. Mufid Qumayha - Hasan Nuruddin (Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyyah, 2004), 16/70; Abu al Abbas Muhammad ibn Yazid al-Mubarrad, *al-Qamil,* ed. Muhammad Ahmad az-Zali (Beirut: Muassastu ar-Risalah, 1997), 2/1362; Abu Jafar Muhammad ibn Khabib, *Qitabu al Muhabbar*, ed. Ilze lihtein (s.n.: Daru al Afaq al-Jadidah, nd.), 77; Aisha Abd ar-Rahman bt. Shati, *Resûlullah (sav)'in Hanımları (Annelerimiz)*, trans. İsmail Kaya (Konya: Uysal Kitabevi, 1987), 36.

[27] According to the narrative by ibn Saad, Abu Baqr became very happy later. However, he did not say yes as he promised Mutim ibn Adiy before, saying "let me break my promise first". Ibn Sa'd, *Tabakat*, 10/58-59; Ibnu al Jawzi, *Muntazam*, **3**/17; Shamsu ad Din Abu Abdallah Muhammad ibn Ahmad ibn Uthman ibn Kaymaz az-Zahabi, *Tarihu al Islam wa Wafayatu al Mashahiri wa al A'lam*, ed. Umar Abd as-Salam at-Tadmuri (Beirut: Daru al-Qitabi al-Arabiyyah 1993), 6/234.

[28] Ibn Jarir at-Tabari, *Tarihi ar-Rusul wa al-Muluq*, 2: 412; Abu Abdallah al-Haqim an-Nisaburi, *al-Mustadraq 'ala as-sahihayn*, ed. Mustafa Abd al-Qadir Ata (Beirut: Daru al-Qitab, 1990), 2/181 (2704).

As Abu Baqr promised beforehand, he wanted to have time to understand what Mutim aimed. Then, he visited Mutim ibn Adiy. Mutim's wife said: "O, Quhafa's son! You would probably deviate our son from his current religion and direct him to your own religion if we performed the marriage between our son and your daughter." Upon hearing these words, Abu Baqr neglected her and asked Mut'im ibn Adiy: "What is the matter with her?" Mutim said: "She said what you heard." Hearing these words, Abu Baqr thanked Allah who left no obstacles before breaking the promise.[29]

1.2. Equivalence in Marriage

The concept of "qufuwwat" means equivalence or similarity.[30] In pre-Islamic Arabic societies, male and female sides were expected to be equivalent from different aspects. Honorable families wanted the other sides as honorable and noble as them. Anybody from the public would abstain from asking the permission to marry the daughter of a noble family.[31] Al-Kharis ibn Qaab was the master of Muzhij. He told people "to consider equivalence before marriage, to marry the daughters of benevolent people as their characteristics were convenient, and to know that their children from these women would also be benevolent". Muzhij also stated that children of non-equivalent parents would be idiots. As a reflection of this understanding, the children of noble and ordinary people would not be deemed equivalent, which has reached the present day.[32]

Families would stipulate that the person to marry their daughters should be an Arab with a proper profession and title and equivalent honorable reputation.[33] Noble people would not marry the daughters of people such as carpenters, blacksmiths or jewelers who performed manual labor as these professions were accepted as the occupations of slaves. For instance, Numan ibn Munzir were despised as her mother was the daughter of a Jewish jeweler. Son of one from Mawali would only marry the daughter of another person from Mawali; it was not possible for them to marry the daughter of a noble and free person. Moreover, the beauty of a girl was determined by examining her family.[34] If a family gave their permission to a non-equivalent person to marry their daughter or asked for such a permission, they would be condemned.[35]

---

[29] Tabari, *Tarih*, 2/412. See: Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri* (Istanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), 138.
[30] *Misalli Sözlük*, 1844.
[31] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 4/639.
[32] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 4/543.
[33] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 4/369.
[34] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 4/640.
[35] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 4/564.

Arabic people despised Ajam people who were not Arabic in the pre-Islamic period. For Arabic people, being an Arab was sufficient to be superior although they were poor and their quality of life was quite poor and simple. Those who would give their permission to Ajam people to marry their daughters would be condemned. The contempt was also shown to the children arising from this marriage, meaning they would be neglected and deemed valueless.

Mudar and Khuda tribes, which were among the Arabic people of Ignorance Period, would bury their children alive. The most severe cases arose from the Tamim tribe. Nevertheless, they did not permit their daughters to marry the sons of those who were not equivalent to them. For instance, Numan ibn Munzir wanted the permission to marry one of the daughters of a Iranian family but got rejected later due to inequality between them.

After detailing the concept of equivalence in the pre-Islamic Arabic society, this study will examine the approaches brought by Islam – the religion abolishing many customs of the Ignorance Period – to the concept of equivalence. Equivalence in marriage is the significant similarity between a man and woman from certain aspects. According to the public idea, equivalence is a must in marriage, and stipulation of this is important for maintaining a proper marriage.[36] The more common aspects the two sides have and the more equivalent characteristics they have, the more proper their marriages will be.[37] The Prophet ordered the following in a narrative conveyed from Aisha: "Be selective in terms of your spouses and marry your peers."[38]

The Prophet reported that Islam nullified the contempt showed by the people of the Ignorance Period with the following statement: "O people! Allah ended the contempt you have been displaying since the Ignorance Period."[39] The Prophet stressed the importance of equivalence with the following statement: "Protect your sperm and have children with whomever you are equivalent to."[40] Islam recommends people to help young people marry when it is time, regardless of their gender. However, the point to observe here is to look for the equivalent person and to let the children marry later. Giving permission to anybody who asks first to marry or helping a man marry the first woman he sees is against Islam.

[36] Muhammad Khalaf, *Nizam al-Usra*, 108.

[37] Bekir Sağlam, "Ailede Huzurun Esasları", *Aile Sempozyumu* (Ankara: Medeniyet Vakfı, 2015), 153.

[38] Ibn Majah, "Nikah", 46.

[39] Suleiman ibn Ahmad ibn Ayyub ibn Matir al-Lahmi Abu al Qasim at-Tabarani, *al-Mu'jamu al Qabir*, ed. Hamdi ibn Abd al-Majid as-Salafi (Cairo: Maqtabatu ibn Taymiyyah, nd.), 3/359.

[40] Abu al-Fida Ismail ibn Muhammad Ajluni, *Qashfu al-hafa wa Muzilu al-ilbas amma ishtaharah min al-Ahadis (ala Alsinati an-Nas)*, ed. Ahmad Kalash, (s.n.: Maqtabatu at-Turasi al-Islami), 1/301.

1.3. Consent in Marriage

Marriage is one of the most important agreement forms as it combines two people, personalities and souls. Islam stipulates the consents of man and woman for marriage and set the conditions for that purpose with mutual will, proposal and acceptance before the marriage.[41] According to what canonist agree, a man and woman in the adolescence can marry upon their consent. Their custodians cannot force them to marry. As an indication of the importance attributed to family and women, Islam granted the freedom to select the spouse not only to men, but also to women. Islam even performed positive discrimination to women who are more vulnerable and weaker compared to men, and made women's consent more important and prioritized. Men could prevent the oppression which they might receive thanks to their nature, but women could not. Thus, Islam granted the right and freedom to select the men they preferred to women.[42]

To show that they are willing, single daughters keep their silence before their custodians, while revealing to the relatives that they are eager. However, widows clearly state when they want to marry. Crying or smiling is accepted as a sign or willingness.[43] Regarding the willingness of widows in terms of marriage, according to a hadith narrated by ibn Abbas, the Prophet stated that the willingness of widows was more important than their custodians' permission[44]. Custodians' permission is valid for single people. There is no need for a widow to ask for the permission of her custodian. The Prophet said the following: "There is no obligation for a widow to ask the permission of her custodian."[45] Hansa bt. Hizam was obliged to marry by her father despite being a widow, but when she complained to the Prophet about this issue, the marriage was nullified.[46] The Prophet clarified the issue as follows: "The permission of a single woman's father is asked but a widow is more authorized in selecting a spouse than her custodian."[47]

In the pre-Islamic period, fathers or relatives as custodians (brother or uncle) had the right to[48] give permission for the marriage of women. Fathers could forcibly make their daughters marry after the custodians' permission was received. During the Ignorance Period, marriage traditionally occurred through the instructions of parents, and daughters could not oppose their parents.[49] In this case,

---

[41] Muhammad Husein Abu Yahya, *Nizamu al Usra fi al Islam* (Amman: nd.), 106.
[42] Muhammad Khalaf, *Nizamu al Usra*, 108.
[43] Karaman, *İslam Hukuku*, 1/304; Muhammad Khalaf, *Nizamu al Usra,* 59.
[44] Muslim, "Nikah", 66 (1421); Muwatta, "Nikah", 4 (2, 524); Tirmidhi, "Nikah", 12 (1108); Abu Dawud, "Nikah", 26.
[45] Nasai, "Nikah", 31-32.
[46] Bukhari, "Nikah", 42, "Iqrah", 3; Nasai, "Nikah", 35. See: Karaman, *İslâm Hukuku***,** 1/303-304
[47] Muwatta, "Nikah", 2; Bukhari, "Hiyal", 11; Tirmidhi, "Nikah", 18; Darimi, "Nikah", 13.
[48] Ibn Habib, *Muhabbar*, 310.
[49] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5: 527.

certain honorable families enabled their daughters to marry after receiving their consent.[50]

Hind bt Utbah is a proper example in this regard. Hind bt. Utbah ibn Rabi was one of the most beautiful and smartest women from Quraysh. Before Abu Sufian, she was married to Hafs ibn al-Mughirah ibn Abdallah ibn Umar ibn Mahzoom. Then, she was married to al-Faqih ibn Hafs.[51] Hind was later asked for permission to marry by Abu Sufian and Suhayl ibn Amr. Utbah, her father, told her about their characteristics and left the authority to select one among them. Upon hearing her father, Hind requested her father to give permission to Abu Sufyan ibn Harb.[52]

Within pre-Islamic Arabic society, although a woman did not have the right to reject the selection of her custodian, she could let a part of her hair free on one of her shoulders and wear kohl on her eye on the other side. By doing so, she could show that she was not willing. Women who wanted to marry would hop on one of their feet and say "I have been looking for the ways to marry all day!" By doing so, they could marry easily in the near future according to the belief.[53]

Although the concept of consent is important in marital relationships, the marriages performed without taking the permission of women were common in Arabic society. A girl visited the Prophet one day and said: "O Prophet! My father made me marry the son of his brother to increase his reputation." Upon hearing this, the Prophet left the choice to the girl. She said: "I will approve what my father did but I wanted to make sure that fathers know they do not have a word in this regard".[54] The examples of girls who were forced to marry the men they did not want are not limited with the afore-noted. One of them is Hansa bt. Hizam. Her father made her marry a man she did not want. Then, she mentioned the issue to the Prophet and nullified the marriage.[55]

1.4. Bride Wealth

In pre-Islamic Arabic societies, bride wealth was determined even before the ceremony of asking for permission. Bride wealth was also called "sadaq". This term can be read in different forms such as الصدقة، الصدُقة، الصُدُقة، الصَداق. Bride wealth was deemed as the right of women among the Arabic people. The fathers or custodians of the women would receive this money to meet the marital needs and wedding expenses. Considering this as a right, fathers would spare no sum for their

[50] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 4: 636.

[51] Zahabi, *Tarih*, 3/298.

[52] Ibn Sad, *Tabakat*, 10/223; Balazuri, *Ansab*, 5/13.

[53] Alusi, *Bulughul Arab*, 2/330.

[54] Nasai, "Nikah", 36, (6, 87); Ibnu Majah, "Nikah", 12 (1874).

[55] Bukhari, "Nikah", 42, "Ikrah", 3.

daughters. This was also called الحلوان. Another term reflecting the money received as bride wealth was النافجة. Accordingly, when one had a newborn girl, people said "May your efforts with your daughter be mubaraq!" to that person.[56]

Although the concepts of bride wealth and "sadaq" were thought to mean the same in the Period of Ignorance, Jawad Ali stated that the terms الصَداق and المهر had different meanings. Accordingly, the money granted to the bride was called "sadaq" while the money provided to the mother or father of the bride was called bride wealth.[57] "Sadaq" was also the name of the goods donated to get closer to the Gods. This would be spent on the poor, just as it was given to them personally. In addition, the money granted to women during the marriage was also called bride wealth.[58]

Bride wealth was stipulated for the well-being of marriage in the pre-Islamic period, and marriage was legitimized in this way. Married men had to pay the bride wealth. Men would pay the sum to women's fathers or their custodians. If they did not do so, they would be in debt. In addition, if they died without paying this sum, it would be a shame for them and this sum would be obtained from their lineage. If they did not have a lineage, the sum would be undertaken by their relatives who were asked to pay. However, if women died when men were alive, the bride wealth was obtained from their lineage. If it could not be received from their lineage, their families were asked to pay the bride wealth.[59]

If marriage occurred without bride wealth, this relationship was called adultery, vulgarism or impudence. Bride wealth is a sign of honor and nobility between them. The higher the amount of the bride wealth, the more honorable and noble the women were believed to be. If the woman to marry was a prisoner, no bride wealth was paid as she was deemed property of the man as captivity terminated the virtue of marriage.[60]

After the introduction of Islam, most of the canonists stated that bride wealth was not a condition or element for the well-being of marriage. Accordingly, it is just a result of marriage which is also the case for the concept of alimony. The Prophet enabled Zul Bijadain Abdallah to marry without determining the bride wealth.[61] Participating in the Battle of Khaybar, Zul Bijadain wanted authorities to grant the sum that he deserved from the booty to her wife as bride wealth before dying a martyr, and he paid the bride wealth accordingly.[62]

---

[56] Tabari, *Tafsir*, 7/557; Jawad Ali, *al-Mufassal*, 7/532.
[57] Jawad Ali, *al-Mufasal*, 4/644, 5/529-531.
[58] Jawad Ali, *al-Mufasal*, 5/316.
[59] Jawad Ali, *al-Mufasal*, 5/316; Cin, *Evlenme*, 124.
[60] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/529.
[61] Ibn Sa'd, *Tabakat*, 5/141.
[62] Ibn Sa'd, *Tabakat*, 5/141.

A man's responsibility in the marriage process is to pay the promised bride wealth. In a narrative conveyed by Zahabi, the Prophet emphasized the importance of bride wealth with the following statement: "Whoever marries a woman without intending to pay the bride wealth would perform adultery, and whoever asks to borrow money without intending to pay it back is a thief."[63]

There is wisdom behind the necessity of bride wealth for men. First and foremost, a man is the head and authority of a family.[64] The bride wealth paid by a man strengthens his position in the family. Bride wealth is a gift and indication of the value attributed to a woman. It is critical for strengthening and maintaining the ties between spouses.

Bride wealth is paid to the brides in Islam. In the event that their husband dies, bride wealth can be lawfully used by women, and if women have yet to receive the bride wealth, they can receive the sum from their husbands' relatives.[65] Bride wealth is also an insurance that can be used by women when they end their marriages since their relationships do not progress as how they like.[66] Women do not have to prepare dowry in return for the bride wealth paid to them. Moreover, they can renounce a certain part or the entire bride wealth if they want. Moreover, the bride wealth granted to women are not to be taken back under any conditions.[67]

With the revelation of Islam, Muslim families were tested. There were Muslim people whose wives were not Muslim or abandoned Islam.[68] As per al-Mumtahinah 60/11, the Prophet returned the bride wealth paid by certain sahabah members to their wives from war booty. These women included the following: Ummu al Haqam bt. Abi Sufyan (wife of Iyaz ibn Ganm ibn Shaddad al-Fikhri), Garibah Fatimah bt. Abi Umayyah ibn al-Mughirah al-Mahzumi (wife of Umar ibn Hattab), Buru' bt. Utba ibn Rabia (wife of Shammas ibn Uthman al-Mahzumi), Hind Amrah bt. Abdiluzza ibn Nadlah (wife of Huzaa'dan Amr ibn Abdiamr Zish Shimalain), and Hind bt. Abi Jahl (wife Hisham ibn As ibn Wail as-Sahmi).[69]

1.5. Types of Marriage

During the pre-Islamic period, there were different forms of marriages and relationships compared to current times. Before explaining the marital changes that occurred after the introduction of Islam, this study will detail the types of marriage in the Ignorance Period.

---

[63] Zahabi, *Tarih*, 10, 418.
[64] an-Nisa, 4/34.
[65] Karaman, *İslam Hukûku*, 1/340; Muhammad Khalaf, *Nizamu al Usra*, 119.
[66] Saim Savaş, *Fetva ve Şeriye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması*, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Ankara: AAKBY, 1999), 140.
[67] Al-Baqarah, 2/229. See: Bukhari, "Nikah", 36-37.
[68] al-Mumtahina 60/11.
[69] Ibn Habib, *Muhabbar*, 432-435.

Most of the marriages occurred in the ordinary manners among the Arabs in the pre-Islamic period; one would ask the permission of the bride's family and the bride wealth was determined later. According to a narrative made by Urwah ibn Zubair in regard to these forms of marriage, Aisha stated the following: "There were four types of marriages in the Ignorance Period. One of them was the ordinary marriage legitimized by Islam and performed by everybody. One would ask the permission to marry from the bride's father or custodian, pay the bride wealth and marry her later.[70] This marital relationship was initiated with a proposal and followed by acceptance, engagement and marriage. This marriage was called زواج البعلة. This form was common among Bedouins as well as Khadaris. Other marriage types to be mentioned later were performed less commonly.[71]

1.5.1. Istibda Marriage

There were different sorts of relationships that were not deemed marriage and mentioned as so between the Arabic people. One of them was Istibda Marriage (نكاح الاستبضاع).[72] After menstruation, some men told their wives the following: "Go and ask that men to make you pregnant." They would send their wives to the leaders of tribes who were generous and brave. Then, the women would have sexual intercourse with them until becoming pregnant. In this period, husbands of these wives would stay away from them. The purpose here was to gain a noble and brave child from the lineage of the tribal leader. This marriage form was also called "Nikahu al-Istihza".[73]

1.5.2. Arranged Marriage

One of the forms of marriage was arranged marriage. In this form, two men agreed to divorce their wives and married the previous wife of the other side.[74] Bride wealth was not paid in this form.[75] One of the remarkable examples to this marriage form occurred in the pre-Islamic period. Hind (Mutajarridah) bt. al-Munzir ibn al-Aswad al-Qalbiyyah was married to the son of her uncle. His name was al-Aswad ibn al-Munzir ibn Kharisah al-Qalbi, whom was also named Hulm.

[70] Bukhari, "Nikah", 36; Abu Dawud, "Talaq", 33 (3272); as-Sayyid Mahmud Shuqri Alusi al-Baghdadi, *Bulughu al Arab fi Ma'rifati Ahwali al Arab,* ed. Mahmut Behcet Eleseriy (Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyyah, nd.), 2/3. The other three forms of marriage mentioned in the hadith were provided under the relevant titles not to distort the flow of the text.

[71] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/533.

[72] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 4/635.

[73] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/538; Alusi, *Bulughu al Arab*, 2/5; Bukhari, "Nikah", 36; Abu Dawud, "Talaq", 33 (3272); Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.

[74] Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.

[75] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/535.

She was one of the most beautiful women of the era. Munzir ibn Munzir fell in love with her when he saw her for the first time. He once sat down with Hulm as two friends to have a drink. Mutajaridah was also next to Hulm. Munzir said to Hulm the following: “Is there any chance that you’ll divorce your wife and marry mine?" Hulm said: “Yes, I can do that.” Although Hulm divorced his wife, Munzir did not keep his promise. Moreover, he managed to marry Mutajaridah with whom he fell in love through trickery.[76]

1.5.3. Shighar Marriage

The most important item of expense for the pre-Islamic Arabic society was bride wealth. There was a form of marriage made not to pay the bride wealth and to prevent people from considering the relationship as adultery, which was called shighar الشغار. If the concept of الشغار is read without the letter ش, it means the process where a man marries the wife of a friend or a girl from his friend’s lineage without paying a bride wealth.[77]

One who intended to perform a shighar marriage directly mentioned the term in one’s proposal and said “Enable me to marry your daughter”. This statement would cover any woman from whom the permission of the custodian was asked. These forms of marriage were also called arranged marriage noted above. The most important factor in this form of marriage was the financial statuses of people. Those who performed this marriage were generally poor and culturally-weak Bedouins.[78]

For the Arabic people of the pre-Islamic period, this marriage had no issues in its essence because bride wealth was not paid to the bride. Instead, it was granted to the father or custodian. Shighar marriage had its exceptions but the bride was generally permitted to do so by a custodian rather than her father.[79] However, in certain cases, men would permit the marriage of their daughters without bride wealth.[80] This form of marriage was prohibited with an-Nisa 4/4, and the Prophet said the following: “Islam does not permit jalab, janab and shighar marriage. Whoever seizes one’s goods is not a follower of mine"[81].

[76] Isfahani, *Aghani*, 21/5.
[77] *Mu’jamu al Wasit*, 486.
[78] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/538.
[79] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/533; Alusi, *Bulughu al Arab*, 2, 5.
[80] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/535.
[81] Abu Dawud, “Nikah”, 14,15; Ibn Majah, “Nikah”, 16.

1.5.4. Sawahibu ar-Rayat

Although this was described as a form of marriage during the Ignorance Period, it is rather a form of adultery. The name was derived from the practice of hanging a flag on the door to indicate that the place was an adultery house. This form of marriage was called "baghy". Women who performed these actions were prostitutes; they would have sexual intercourse with more than one man in the same place or at different times.

Examples of these houses were common in the pre-Islamic Arabic societies. Certain polytheists from the rich made their handmaidens do this activity. They included Ummu Mahdun, handmaiden of as-Saib ibn Abi as-Saib al-Mahzumi; Ummu Gaiz, Safwan ibn Umayya's handmaiden; Hayyah bt. Qibtiyyah, as ibn Wail's handmaiden; Jalalah, Suhail ibn Amr's handmaiden; Maria, ibni Maliq ibn Amsala's handmaiden; Sharifa, Zama ibn al-Aswad's handmaiden; Qarinah, Hisham ibn Rabia's handmaiden, and many more. It is clear that these polytheists considered making their handmaidens perform adultery as a form of earning income in the pre-Islamic period.[82]

Another form of adultery resembling sawahibu ar-rayat was called joint marriage. Eight out of ten men would visit a woman and had physical contact with her. If she would get pregnant from one of these men, she would select one among them as the father. She would call these men and determine one as the father of the child. If the selected man would deny it, the case would be reflected to "qaifs" who had significant functions in pre-Islamic Arabic society and made assumptions and interpretations regarding human physiognomy. Whoever resembled the child was selected as the father by Qaif. In such a case, the father could not deny the child. There were many children born in this manner during the Ignorance Period.[83]

1.5.5. Maqt Marriage

One of the most malevolent forms of marriage in the pre-Islamic period was Maqt Marriage. This marriage was also called نكاح الضيزان (Nikahu ad-Dîzan). When a man died, the oldest son who inherited his father's goods and rights would claim the continuation of his father's paternal relationship over his step mother by throwing his clothes on her.[84] A man who married his step mother through Maqt Marriage was called ضيزان dizan. Moreover, the children born from this relationship was named "maqti" or "maqit".

[82] Wahidi, *Asbabu an Nuzul*, 235.
[83] Bukhari, "Nikah", 36; Abu Dawud, "Talaq", 33 (3272); Alusi, *Bulughu al Arab*, 2/5; Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/538-540; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.
[84] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/533.

"When the father or addressee of a man died, the choice of marrying the wife of the deceased belonged to that man (oldest son). That man could marry her whenever he wanted, or enable her to marry somebody else to receive her bride wealth. He could keep that woman next to him until the moment of death." In such a case, there was only one option for the women, which was escaping. In the process of chasing, she could escape from her step son if she managed to take shelter in her family's house before the son threw another cloth.[85]

If the sons of the deceased men were too young to marry, the women were told to wait until they grew up, and the oldest sons would marry the wives of the deceased men. If the oldest did not want to do so, a desiring brother would marry. If the deceased men did not have a son, his brother or relative from the asabah or a close friend called khamimi would act as a successor to the women.

As mentioned in the section of bride wealth, a person who married a woman would pay a certain sum called bride wealth to the father or custodian of the bride. This sum was accepted as a sale price in that society. Having been deemed as the property of their husbands, the women would be inherited to the sons of men. The sons would marry the women owing to the bride wealth paid by their fathers, or they would collect the bride wealth from them and enabled them to marry other men. Another way of freedom for women was to pay the sum determined by the men.[86]

This tradition was ended with the following verse:[87] *"O you who have believed, it is not lawful for you to inherit women by compulsion. And do not make difficulties for them in order to take [back] part of what you gave them unless they commit a clear immorality. And live with them in kindness. For if you dislike them - perhaps you dislike a thing and Allah makes therein much good"*[88].

According to what Isfahani conveyed in Aghani, Zaid ibn Amr's mother was Jaida bt. Khalid. She gave birth to Hattab, Umar's father. After Nufail passed away, Amr – Nufail's son – married her and Jaida gave birth to Zaid. This was a pre-Islamic marriage.[89] The mother of Aws ibn Sabit, who was the brother of Hassan ibn Sabit – the poet of the Prophet – was Suhta bt. Kharisah ibn Lawzan ibn Abduwud from Bani Sa'idah. After the passing of her husband, she married Aws ibn Sabit, her husband's son.[90] Numan ibn Munzir, a well-known figure in the

---

[85] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/534.

[86] Bukhari, "Tafsir Abu Dawud", "Nikah", 4, "Iqrah", 5; Abu Dawud, "Nikah", 23; Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/533-535; Tabari, *Tafsir*, 8/106; Alusi, *Bulughu al Arab*, 2/55; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 119; Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Câhiliyye* (Konya: Ribat Yayınları, t.y.), 207-208; Ateş, "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", 57.

[87] Bukhari, "Tafsir", "Nisa", 6, "Iqrah" 5; Abu Dawud, "Nikah", 23.

[88] an-Nisa, 4/19.

[89] Isfahani, *Aghani*, 3/84; Ibn Qutaybah, *Ma'arif,* 179.

[90] Ibn Sa'd, *Tabakat*, 3/467.

Sahabah al-Qiram, married to the wife of his deceased father.[91] After the death of his father, Mazin ibn Fazara's son named Samiy ibn Mazin married Nasira bt. Jusham ibn Muawiyyah ibn Baqr ibn Hawazin, who was his father's wife.[92]

Maqr marriage was so ordinary among pre-Islamic Arabic society that fathers told their wives to marry their sons after their death as the last will. Asim ibn Ubaid ibn Salabah told her wife to marry Qudamah, his son, after his death as his last wish.[93] This sort of marriage was common in society. Barrah bt. Mur, Tamim ibn Murun's sister, was married to Huzayma ibn Mudriqa ibn Ilyas ibn Mudar. After his death, she married Qinanah ibn Huzayma, his son, and had two children named Nadr and Abdumanat ibn Qinanah. Najiyah bt. Jurm ibn Rayyan was from the Qudaa tribe. She was married to Samah ibn Luay. After the passing of her husband, she married al-Kharis ibn Samah, his son.[94]

Maqt marriage was clearly a form of oppression applied to women when they were deemed physically weak. Women's obligation to marry a man who was called as son by them before was totally insulting. Islam could not stay indifferent to such a malevolent tradition. After Asha, Qays' father, passed away, Qays wanted to marry his father's wife though he did not want to marry anyone. Upon this, the woman visited the Prophet and complained about the case. Then, the following verse was revealed: *"O you who have believed, it is not lawful for you to inherit women by compulsion. And do not make difficulties for them in order to take [back] part of what you gave them unless they commit a clear immorality. And live with them in kindness. For if you dislike them - perhaps you dislike a thing and Allah makes therein much good"*[95].[96] According to Muqatil, this verse was revealed upon the case of Muhsin ibn Abi Qays ibn al-Aslat who was from the lineage of Bani Kharis ibn Hazraj. This verse was also revealed for Aswad ibn Khalaf al-Huzai and his wife Khabibah bt. Abi Talha, Mahzur ibn Yasar al-Fazari and his wife Maliqah bt. Harijah ibn Yasar al-Mari. They married the wives of their fathers. A man from Ansar intended to be a successor to his close friend upon his passing. He wanted to throw his clothes on the wife of his deceased friend regardless of whether she wanted. However, the woman managed to take shelter in her family's house. Then, they complained to the Prophet about this case, after which this verse was revealed.[97] An-Nisa 4/22[98], another relevant verse in this regard, was revealed about Hisn ibn Qays. His name is also believed to be Qays ibn Qays. He wanted to marry, Qabisha bt. Man, the

[91] Isfahani, *Aghani*, 21/5.
[92] Balazuri, *Ansab*, 13/176.
[93] Balazuri, *Ansab*, 12/187.
[94] Alusi, *Bulughul Arab*, 2/52.
[95] an-Nisa, 4/19.
[96] Tabari, *Tafsir*, 8/106; Wahidi, *Asbabu an Nuzul*, 107; Ali Osman Ateş, "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed. Vecdi Akyüz (Istanbul: Ensar Yayınları, 2007), 2/57.
[97] Muqatil, *Tafsir*, 1/364.
[98] *"And do not marry those [women] whom your fathers married, except what has already occurred. Indeed, it was an immorality and hateful [to Allah] and was evil as a way."*

wife of his deceased father. This verse is also believed to have been revealed about al-Aswad ibn Khalaf and Safwan ibn Umayya.

Qabisha, the woman whom Hisn wanted to marry, visited the Prophet and said: "My husband passed away. His son wanted to marry me. However, he neither approached me nor met my needs. It has been a long time.". The Prophet told her to go home and wait for the decision of Allah. After she left, other women came with the same or similar cases. They also complained about maqt marriage. These included even women who married their sons 'uncles' sons, who inherited them after their husband's deaths. Then this verse was revealed.[99]

Although Jawad Ali stated in *al-Mufassal* that those who married through maqt marriage got divorced after the revelation of this verse, such information was not found anywhere else. The verse has the statement "*except what has already occurred…*" which indicates that Islam did not oblige those certain people to divorce. Regarding the punishment for those who aimed to perform maqt marriage after this verse, it was stated that they would be sentenced to death and that their goods would be seized and granted to baytu al-mal.[100]

1.5.6. Muta Marriage

The concept of muta means the benefits from a hunt or meal, or performing umrah along with pilgrimage. Muta marriage means benefiting from a woman without any intentions to maintain the marriage.[101] From a terminological perspective, muta means the temporary agreement of marriage between a man and woman who have no problems and objections in this regard for a certain sum.[102]

As one can remember from the subject of bride wealth, if sides get divorced without any physical contact after their marriages, men are recommended to give gifts to women to keep them happy, which is called muta in Quran. This term is used to tell men to keep the women happy or to care them from various aspects.[103]

The concepts of proposal and acceptance indicating mutual consent were present in pre-Islamic Arabic society, but the permissions of the custodians were not needed. The women would stay in their tribes while the men would be granted a spear and tent. As long as the men stayed in this tent, the marriage continued. When women wanted to end this relationship, they would invert the door of the tent, indicating the termination of the marriage.

---

[99] Wahidi, *Asbabu an Nuzul*, 137; Günaltay, *Nizamu al Usra*, 125-7.
[100] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/535.
[101] *Mu'jamu al Wasit*, 852; Alusi, *Bulughu al-Arab*, 2/5.
[102] Osman Kaşıkçı, "Mut'a Nikâhı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3 (2007 Bahar), 43; Muhammed Hüseyin, *Nizamu al-Usra*, 110.
[103] Ragib al-Isfahani, *Mufradat*, 463.

The concepts of proposal and acceptance were present in muta marriage. They were also maintained in Islam until they were banned. Divorcing was not performed in these marriages as the marriage ended following the pre-determined period.[104] These marriages also did not have the ceremonies of sadaq, asking family's permission, engagement and bride wealth.

People did not aim to have children in these marriages; they only wanted to satisfy their selves for a temporary period of time. These marriages were performed by those who were in foreign countries and places, away from their families, due to certain reason such as migration, campaigns or wars. As long as marriage continued, the married man would not have a problem with the tribe of the wife. If children were born from these marriages, they would be cared by the mothers and called with reference to their mothers, and inheritance was not mentioned in this regard.[105]

This form of marriage was performed in the early periods of Islam. Accordingly, in a relevant narrative, Abdallah ibn Masud (r.a.) stated the following: "We were on a military campaign with the Prophet, and our families were not beside us. We asked "Shall we have our testicles removed?" He did not permit this. But he let us perform muta marriage. One of use would marry a woman for a temporary period in return for a dress."[106] Accordingly, Islam permitted muta marriage for a certain period. Abdallah ibn Abbas stated that muta marriage was performed in the Prophetic era.[107]

How, where, when and by whom muta marriage was prohibited despite being performed for a certain period after Islam were mentioned in different narratives and ideas. Ali ibn Abi Talib stated the following in this regard: "The Prophet prohibited marrying a woman temporarily and eating the meat of a domestic donkey on the day of Khaybar."[108] Another relevant narrative was conveyed by Salamah ibnu al-Aqwa: "The Prophet (p.b.u.h.) permitted muta marriage during the year of Awtas Campaign, but he later prohibited this."[109] According to another narrative, the Prophet prohibited muta marriage on the day Mecca was conquered.[110]

After the permission of the Prophet, Sabrah ibn Mabadh al-Juhani performed a muta marriage with a woman and lived with her for a couple of days. Following this relationship, the Prophet gave the following speech between Kaaba and Hajaru al-Aswad: "O people! I permitted you to perform muta marriage.

---

[104] Muhammad Khalaf, *Nizamu al-Usra*, 79.

[105] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5/535; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 125-7; Ateş, "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", 2: 60.

[106] Bukhari, "Tafsir", "Maidah", 9, "Nikah", 6-8; Muslim, "Nikah", 38 (1404).

[107] Muslim, "Nikah", 27.

[108] Ibn al-Hisham, *Siyar*, 3/280; Waqidi, *Maghazi*, 2/661; Abu Dawud, "Nikah", 13; Nasai, "Nikah", 71.

[109] Bukhari, "Nikah", 31; Muslim, "Nikah", 18, (1405).

[110] Waqidi, *al-Maghazi*, 2/661.

However, Allah prohibited this marriage until the Day of Judgment. Whoever had a muta marriage with a woman shall let her free and you shall not take anything from what they gave to these women."[111]

1.5.7. Fraternal Polyandry

One of the forms of marriages performed in Arabic society during the pre-Islamic period is called "fraternal polyandry" or "joint marriage". This marriage indicates a marital relationship between a foreign woman and brothers from the same mother.[112] Sociologists indicate the reason behind these marriages as burying the girls alive and limited number of female people. This was also performed in non-Arabic societies.[113]

The partnership here was deemed to resemble the financial partnership. When one of the brothers wanted to have physical contact with the woman, he would hang his walking stick on the door. Then, other brothers would not get close to the room. The woman would spend the night with the oldest brother. If woman got pregnant from this relationship, she would call the brothers and say the name of the father by her will. In the families where joint marriage was performed, men also had sexual relationship with their mothers. However, when they did this with a foreign woman, it would be deemed adultery.[114] Such marriages were believed to have been performed to prevent the fragmentation of the family fortune in Yemen.[115]

Conclusion

The pre-Islamic period shaped the traditions, customs and habits of Arabic society. The women who were raised in a society which despised women and did not even grant the right to live due to ignorance (the latter is valid for certain Arabic societies) continued to suffer psychologically even when they got married. After the introduction of Islam, the concept of family and domestic life were cleared of irregularity, idleness and idols, which laid the base of Islamic society and Muslim families. The duties and responsibilities of men whose domestic authorities were limitless were specified, and these authorities were recorded.

---

[111] Muslim, "Nikah", 19-22-24; Ibn Majah, "Nikah", 44; Darimi, "Nikah", 16.

[112] According to a study conducted by Murdock on primitive tribes, 193 tribes had polygamy while 3 had polyandry. These numbers indicate that these sorts of marriages were quite rare before. (Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994), 22.)

[113] Jawad Ali, *al-Mufassal*, 5: 541-542; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.

[114] Alusi, *Bulughu al-Arab*, 2: 52.

[115] Alusi, *Bulughu al-Arab*, 2: 52.

References

Aflaz ar-Rahman. *Siret Ansiklopedisi*. Second Edition. Istanbul: İnkılab Yay. nd.

Ağırman, Mustafa. "Hz. Peygamber'in ailesine genel bir bakış", *Aile Sempozyumu*. Ankara: Medeniyet Vakfı, Sistem Ofset, 2015.

Ahmad ibn Hanbal Abu Abdallah Ahmad ibn Muhammad ash-Shaibani. *Musnadu Ahmad ibn Hanbal*. Istanbul: Çağrı Yayınları, nd.

Aisha Abd ar-Rahman bt. Shati. *Rasulullah (sav) Efendimizin Kızları ve Torunları***.** trans. İsmail Kaya. Third Edition. Konya: Uysal Kitabevi, 1991.

Aisha Abd ar-Rahman bt. Shati. *Resûlullah (sav)'in* Hanımları (Annelerimiz). Trans. İsmail Kaya. Konya: Uysal Kitabevi, 1987.

Aktan, Hamza. "Evlat Edinme". *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, First Edition, Istanbul: 1997.

Altıntaş, Ramazan. *Bütün Yönleriyle Câhiliyye*. Konya: Ribat Yayınları, nd.

Apaydın, Yunus. "İslâm Hukukunda Aile". *Günümüzde Aile*. ed. Ömer Çaha. Istanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Ateş, Ali Osman. "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*. ed. Vecdi Akyüz. Istanbul: Ensar Yayınları, 2007.

Aydın, M. Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku.* Istanbul: MÜİFV, 1985.

Aydın, Mehmet Akif. "Aile". *DİA***.** 1989: II/196-200.

Aydın, Mehmet Akif. "Mehir", *DİA*. XXVIII/389-391.

Aydın, Mustafa. *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenişi.* Pınar Yayınları, 1991.

Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma.* ed. Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Ayverdi, İlhan. *Büyük Misalli Türkçe Sözlük*. Istanbul: Kubbealtı Yayınları, Fourth Edition, 2011.

Balazuri, Ahmad ibn Yahya ibn Jabir ibn Dawud. *Ansabu al Ashraf*. ed. Suhail Zaqqar. Beirut-Riyadh: Daru al Fiqir, 1997.

Beşer, Faruk. "İslâm Ailesinin Belirleyici Özellikleri". *Aile Sempozyumu*. Medeniyet Vakfı, 2015.

Birekul, Mehmet-Yılmaz Mehmet. *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*. Konya: Yediveren Yayınları, 2001.

Bukhari, Abu Abdallah Muhammad ibn Ismael al-Bukhari. *Sahih.* Istanbul: Çağrı Yayınları, nd.

Jamalu ad-Din Abu al Faraj Abd ar-Rahman ibn Ali ibn Muhammad al-Jawzi. *al-Muntazam fi Tarihi al Umami wa al Muluq.* ed. Muhammad Abd al-Qadir Ata. Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyyah, 1992.

Jawad Ali. *al-Mufassal fi Tarihi al Arab Qabla al Islam*. I-X. *Baghdad University.* 1413/1992.

Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya: S.Ü.Yayınları, Second Edition, 1988.

Çağrıcı, Mustafa. "Asr-ı Saadet'te Oluşan İslâm Ahlâkı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*. Ensar Yayınları, Second Edition, 2007, 21-85.

Darimi, Abu Muhammad Abdallah ibn Abd ar-Rahman ibn Fadl ibn Bahram ad-Darimi. *Sunanu ad-Darimi.* Istanbul: Çağrı Yayınları, nd.

Demirayak, Kenan Savran, Ahmet. *Arap Edebiyatı Tarihi (Câhiliye Dönemi).* Erzurum: 1995.

Dönmezer, Sulhi. *Toplumbilim*. Istanbul: Beta Yayınları, Eleventh Edition, 1994.

Abu Jafar Muhammad Ibn Habib. *Kitabu al Muhabbar*. ed. Ilza lihtein. s.n..: Daru al-Afaq al-Jadidah, nd.

Abu Muhammad Abdallah ibn Muslim ibn Qutaybah. *al-Maarif*. ed. Servet Ukkaşe. Cairo: Daru al-Maarif, Fourth Edition, nd.

Abu al Qasim al-Husein ibn Muhammad al-Maruf bi ar-Ragib al-Isfahani. *al-Mufradat fi Garibi al Quran*. ed. Safwan Adnan ad-Dawudi. Damascus-Beirut: Daru al-Qalam, 1412/1991.

Abu al Faraj Ali ibn al-Husein al- Isfahani. *Kitabu al Aghani***.** ed. Dr. İhsan Abbas. Beirut: Daru as Sadr, Third Edition, 2008.

Abu al Hasan Ali ibn Ahmad al-Wahidi an-Nisaburi. *Asbabu an Nuzul an-Nasih wa al-Mansuh.* Beirut: Alamu al-Qutub, nd.

Abu Abdallah al-Haqim Muhammad ibn Abdallah an-Nisaburi. *al Mustadraq 'ala as Sahihayn***.** ed. Mustafa Abdulkadir Ata. Beirut: Daru al-Qitab, 1990.

Abu Abdallah Muhammad ibn Umar ibn Waqid al-Aslami Waqidi (d. 207/823). *al-Maghazi.* ed. Marsden Jones. s.n.: Daru al-Qutub, Third Edition, 1984.

Abu Amr Yusuf ibn Abdullah ibn Muhammad ibn Abdilbar ibn Asim an Namri al-Qurtubi. *al-Istiab fi Marifati al Ashab.* ed. Ali Muhammad al-Bajawi. Beirut: Daru al-Jil, 1992.

Abu Dawud Suleiman ibn Ash'as as-Sijistani. *Sunan.* Istanbul: Çağrı Yayınları, nd.

Abu Isa Muhammad ibn Isa ibn Sawra at-Tirmidhi. *Jamiü at-Tirmidhi.* Istanbul: Çağrı Yayınları, 1980.

Abu Muhammad Jamal ad-Din Abd al-Maliq ibn Hisham. *as-Siratu an-Nabawiyyah.* ed. Umar Abd as-Salam Tadmiri. Tripoli-Damascus: Daru al-Qitabi al-Arabi, 1990.

Abu Osman Said ibn Mansur ibn Shu'bah Al-Horasani. *Sunanu Said ibn Mansur*. ed. Habib ar-Rahman A'zami. Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyyah, 1985.

Abu Zaqariyyah Yahya ibn Sharaf an-Nawawi, *Sharhu an-Nawawi ala Sahihi Muslim*. Beirut: Daru Ihyai at-Turasi al-Arabi, 1392.

Abu al Fadl Ahmad ibn Ali ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Hajar al Asqalani. *al-Isabah fi Tamyizi as-Sahabah*. ed. Adil Ahmad Abd al-Mawjud-Ali Muhammad Muawwid. Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyyah, h. 1415.

Abu al Fadl Ahmad ibn Ali ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Hajar al Asqalani. *Sahâbe-i Kiram Ansiklopedisi*. trans. Naim Erdoğan. Istanbul: İz Yayıncılık, 2010.

Abu al Fida Ismail ibn Umar ibn Qasir al-Qurasihi. *al-Bidayah wa an Nihaya.* ed. Ali Shiri. s.n..: Daru Ihyai at-Turasi al-Arabi, nd.

Abu al Hasan Muqatil ibn Suleiman ibn Bashir al-Azdi al-Balhi. *Tafsiru Muqatil ibn Suleiman.* ed. Abdallah Mahmud Shahate. Beirut: Daru Ihyai at-Turas, 1423.

Abu al-Husein Muslim ibn Hajjaj al-Qushayri. *Sahih.* ed. Muhammad Fuad Abd al-Baqi. Istanbul: Çağrı Yayınları, nd.

Abu al Abbas Muhammad ibn Yazid al-Mubarrad. *al-Qamil***.** ed. Muhammad Ahmad az-Zali. Beirut: Muassasatu ar-Risalah, Third Edition, 1997.

Erten, Hayri. "Aile Din Münasebeti (Osmanlı Ailesinden Kesitler)". *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (March: 2004).

As-Sayyid Mahmud Shuqri Alusi al-Baghdadi. *Bulughu al Arab fi Ma'rifati Ahwali al Arab.* ed. Mahmut Behcet Eleseriy. Beirut, Daru al-Qutubu al-Ilmiyyah, nd.

Gençtan, Engin. *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar***.** Ankara: 1982.

Geoeje, M. J. De. "Arabistan", *İ.A.* I. 483-483.

Giddens, Antonhy. *Sosyoloji.* Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.

Gökçe, Birsen. "Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı ile İlişkileri". *Türk Aile Ansiklopedisi*. Ankara: 1991.

Gökçe, Birsen. "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Aile Yazıları-4.* Ankara: Tcbaak, 1990.

Günaltay, M. Şemsettin. "İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh İşleri". *Belleten* (60/15) Ankara: 691-708.

Günaltay, M. Şemsettin. *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri***.** Sad. Mehmet Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli. Ankara: Ankara Okulu, 2013.

Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür.* Istanbul: Remzi Yayınevi, 1994.

Heyet. *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK, 2011.

Ibn Abdarabbikh Ahmad ibn Muhammad al-Andalusi (d. 328/939). *Iqdu al Farid.* ed. Dr. Müfid Muhammed Kamiha. Beirut: Daru al Qutubi al Ilmiyyah, 1404/1983.

Ibn Jarir at-Tabari. *Jamiu al-Bayan fi Tawili al Quran*. ed. Ahmad Muhammad Shaqir. s.n.: Muassasatu ar Risalah, nd.

Ibn Jarir at-Tabari. *Tarihi ar-Rusul wa al-Muluq*. ed. Muhammad Abu al Fadl Ibrahim. Egypt: Darul Marifah, Second Edition, nd.

Ibn Ishaq. *as-Siratu an-Nabawiyyah*. ed. Ahmad Farid al-Mazidi. Beirut: Dar al-Qutub al-Ilmiyyah, 2004.

Ibni Hisham. *Siyar.* trans. Hasan Ege. Istanbul: Kahraman Yayınları, 1985.

Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. Seventh Edition. Istanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Kaşıkçı, Osman. "Mut'a Nikâhı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Issue No. 3: (Spring of 2007).

Kazıcı, Ziya. *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*. Istanbul: Çamlıca Yayınları, Sixth Edition, 2012.

Maliq ibn Anas. *al-Muwatta.* Istanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Merrly, Wyn Davies. *İslâmi Antropolojinin Oluşturulması: Kendimizi ve Başkalarını Tanımak*. trans. Tayfun Doğukargın. Istanbul: Endülüs Yayınları, 1991.

Muhammad ibn Sad ibn Mani' Zukhri ibn Sad (d. 230/845). *Kitabu at-Tabaqati al-Qabir***.** ed. Dr. Ali Muhammed Ömer,. Cairo: Mektebe Hancı, 2001/1421.

Muhammad Khalaf. *Nizam al-Usra wa al Mujtama' fi al Islam*. Amman: Daru al-Fiqir, 1436/2015.

Muhammad Husein Abu Yahya. *Nizamu al Usra fi al İslam*. Amman: nd.

Nasai. *as-Sunanu al-mujtabah***.** Istanbul: Çağrı Yayınları, nd.

Nirun, Nihat. *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.

Raghib Isfahani. *Mufradatu Alfazil Quran*. Sixth Edition. Beirut: Daru al-Marifah, 2010.

Sağlam, Bekir. "Ailede Huzurun Esasları". *Aile Sempozyumu*. Medeniyet Vakfı. Ankara: Sistem Ofset, 2015.

Savaş, Rıza. "Asr-ı Saadet'te Kadın ve Aile Hayatı". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*. 3/89. Istanbul: Ensar Neşriyat, Second Edition, 2007.

Savaş, Saim. "Fetva ve Şeriye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: AAKBY, 1999.

Sezai, İhsan. *Aile Nedir?*. Ankara: Başbakanlık Yayınevi, 1996.

Suleiman ibn Ahmad ibn Ayyub ibn Matir al-Lahmi Abu al-Qasim at-Tabarani. *al-Mujamu al-Qabir.* ed. Hamdi ibn Abd al-Majid as-Salafi. Cairo: Maqtabatu Ibn Taymiyyah, Second Edition, nd.

Shamsu ad-Din Abu Abdallah Muhammad ibn Ahmad ibn Uthman ibn Kaymaz az-Zahabi. *Tarihu al Islam wa Wafayatu al Mashahiri wa al Alam.* ed. Umar Abd as-Salam at-Tadmuri. Beirut: Daru al-Qitabi al-Arabiyyah, 1993.

Shihabu ad-Din Ahmad ibn Abd al-Wahhab Nuwairi (d. 733/1332), *Nihayatu al 'Irab*. ed. Mufid Qumayha - Hasan Nuruddin. Beirut: Daru al-Qutubi al-Ilmiyyah, 2004.

Taşğın, Ahmet. "Kur'ân'da Aileyi Oluşturan Kelime Kadrosu Ailenin Arka Planı", *Aile Sempozyumu*. Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015.

Uğur, Mücteba. "Asr-ı Saadet'te Sosyal Hayat", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed.Vecdi Akyüz. Istanbul: Ensar Yayınları, First Edition, 2007.

Uğur, Mücteba. *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*. Istanbul: Çağrı Yayınları, 1980.

Wensinck, Arent Jean. *al-Mujamu al-Mufahras li-Alfazi al-Hadisi an-Nabawi*. Abadah-Hayyah = Concordance Et İndices De La Tradition Musulmane. Lieden: Berill, 1936.

الزواج من الجاهلية إلى الإسلام*

د. أحمد أجارلي أوغلو **

ملخص:

غيّر الإسلام مفهوم الأسرة من مؤسسة غير منظمة، وأصدر العديد من التنظيمات التشريعية لصالح المرأة، فقبل الإسلام يمكن القول إنه لم تكن هناك عقوبات قانونية واجتماعية تتعلق بالأسرة في المجتمع العربي لقلتها، ولهذا السبب، كان رب الأسرة يتصرف بشكل غير مسؤول تجاه أفراد أسرته لأنه لم يكن لديه أي قلق بشأن المساءلة، وهذا بدوره تسبب في جروح ومشكلات أخلاقية في ضمير المجتمع، وبعد التنظيمات والتشريعات التي وضعها الإسلام لصالح الأسرة، أصبح العرب الذين كانوا يعيشون حياة ترحال بدائية، بمثابة مجتمع منظم، وتمكن العرب من التحول من حياة الجماعة إلى حياة المجتمع، وفي هذه الدراسة، سيتم تناول مسألة الزواج منذ الجاهلية وحتى بداية التاريخ الإسلامي.

الكلمات المفتاحية: التاريخ الإسلامي، الزواج، الجاهلية، سيرة النبي، النبي صلى الله عليه وسلم

Câhiliye’den İslâm’a Evlenme

Ahmet ACARLIOĞLU

Öz

Aile İslâm diniyle beraber düzensiz bir müessese olmaktan çıkmış, kadının lehine olmak üzere birçok hukuki düzenleme yapılmıştır. İslâm’dan evvel Arap toplumunda aileyle alakalı hukuki ve sosyal müeyyide ve yaptırımlar yok denecek kadar azdı. Bu sebepten aile reisi olan erkek hesap verme endişesi taşımadığından aile bireylerine karşı sorumsuzca hareket etmekteydi. Bu da toplum vicdanında yaralar açmış ve ahlâki sorunlar doğurmuştu. İslâm’ın aileyle ilgili düzenleme ve ahkâmı vazetmesinden sonra dağınık olan ve göçebe bir hayat yaşayan Araplar, düzenli bir toplum haline gelmiştir. Arap toplumu öncesinde cemaat yapısı arz ederken, bir cemiyete dönüşebilmiştir. Bu çalışmada Câhiliye’den başlayarak İslâm tarihinin bidayetinde evliliklerin nasıl gerçekleştiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Evlenme, Câhiliye, Siyer, Hz. Peygamber

* تم إعداد هذا المقال بناءً على أطروحة الدكتوراه. وهذه هي الترجمة العربية للدراسة بعنوان "Câhiliye’den İslâm’a Evlenme" التي نشرت في العدد الحادي عشر من مجلة الإلهيات الأكاديمية. تاريخ إرسال المقال: ١٧/ ٠٢/ ٢٠٢٠ - تاريخ قبول المقال: ١٥/ ٠٦/ ٢٠٢٠. (أحمد أجارلي أوغلو، الزواج من الجاهلية إلى الإسلام، الإلهيات الأكاديمية، يوليو ٢٠٢٠، العدد: ١١، ص ١٠١-١٢٤).

** د.، جامعة سوتشو إمام، كلية الإلهيات، قسم تاريخ الإسلام وفنونه - قهرمان مرعش: ORCID: 0000-0002-0609-7988
ahmetacarlioglu@gmail.com

Marriage from Jahiliyya to Islam

Abstract

The family has ceased to be an irregular institution with the religion of Islam and many legal arrangements have been made in favor of the woman. Before Islam, there were almost no legal and social sanctions about the family in the Arab society. For this reason, the male head of the family acted irresponsibly towards family members since he did not have any concern about accountability. This caused wounds and moral problems in the conscience of society. Arabs, who were scattered and living a nomadic life, became a regular society after Islam made arrangements about the family and gave up the judgment. While the Arab society was a congregation structure before the Islam, it became a community. In this study, starting from ignorance, we will focus on how marriages take place in the blessing of Islamic history.

Keywords: Islamic History, Marriage, Jahiliyya, the life of Mohammad, Prophet Mohammed

مدخل:

إن الأسرة هي نواة المجتمع والحجر الأساسي للبشرية، لهذا السبب، كانت موجودة حتى في المجتمعات التي ليس لديها أي قيود من الناحية الجنسية(١)، ووفقًا للدين الإسلامي، فالأسرة هي الوحدة الرئيسية التي تشكل المجتمع؛ حيث يعدّ المنزل الذي يجد فيه المرء السلام والطمأنينة، بمثابة درع يحمي الشخص من مختلف الذنوب والمفاسد(٢). علاوة على ذلك، يولي الإسلام أهمية خاصة تجاه الأسرة، نظراً لكونه ديناً يجمع الناس ويوحدهم(٣)، وعندما ننظر إلى الفترة التي ظهر فيها الإسلام، فلا يمكننا الحديث عن مفهوم سليم للأسرة، والسبب الرئيس لذلك هو عدم احترام النساء والأطفال(٤).

١. الزواج

الزواج؛ أي النكاح يأتي من الفعل: (نكح)، ويحمل هذا الفعل معاني أخرى مثل «غلب النعاس العين» أو «اختلاط المطر بالأرض»(٥)، أما كلمة النكاح، فتعني عقد الزواج وأيضاً العلاقة الجنسية، ولكن المعنى

---

(١) صلحي دونهازار، *علم الاجتماع*، (إسطنبول: دار بيتا للنشر، ١٩٩٤)، ١٩٦.

(٢) محمد عاكف أيدن، «الأسرة»، *الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي* (أنقرة: دار نشر وقف الديانة التركي، ١٩٨٩) ٢/١٩٦-٢٠٠.

(٣) أفظال الرحمن، *موسوعة السيرة النبوية*، (إسطنبول: دار انقلاب للنشر)، ٢/ ٢٨.

(٤) مجتبى أوغور، *المجتمع الإسلامي في القرن الأول الهجري*، ١٤٧.

(٥) *المعجم الوسيط*، (مصر: مطبعة الشروق الدولية، ٢٠٠٤)، ٩٥١.

المقصود بها، هو التزاوج والاندماج(٦)، و يوجد في العربية أيضاً فعل (تزوج) من المصدر (زوج)، وهو يعني نفس المعنى(٧)، وليس المقصود بكلمة زوج معنى «اثنين»، بل الزوج هو كل شخص من الاثنين على حدة، ولهذا السبب يتم استخدام كلمة زوج للذكر وللأنثى، وهذه المعاني تشير إلى أن الزوجين؛ أي الرجل والمرأة، يأتيان من أصل واحد(٨)، وفي الأحاديث النبوية الشريفة، استخدمت كلمة النكاح بمعنى «الزواج»(٩).

تقوم اتجاهات وتخصصات مختلفة بوضع العديد من التعريفات للزواج، فوفقا لأحد تعريفات علم الاجتماع؛ الزواج هو: "مجموع العلاقات التي يدمج فيها شخصان على الأقل، رجل وامرأة حياتهما مع بعضهما بعضًا"(١٠)، وفي تعريف آخر في علم الاجتماع: الزواج هو "قبول المجتمع دمج رجل وامرأة علاقتهما الجسدية والاجتماعية والثقافية والروحية والعاطفية"(١١)، أما مالينوفسكي فيرى الزواج على أنه "اتفاق اجتماعي بين رجل وامرأة، تم إبرامه وفقًا للعادات والتقاليد"(١٢).

لا يمكن الحديث عن حياة أسرية منظمة في المجتمع العربي قبل الإسلام، وذلك لأن النساء والفتيات لم يمنحهن المجتمع الأهمية والقيمة اللازمة(١٣)، يعتقد العرب أن الزواج هو وسيلة للتقارب بين الأغراب، والصلح بين الأعداء، والصداقة بين القبائل. وعلى الرغم من أن الزواج يتم بين رجل وامرأة، إلا أنه يقبل كتزاوج بين القبائل التي ينتمون إليها(١٤).

قبل الإسلام، كانت فكرة عدم الزواج والبعد عن النساء، فكرة مستحبة بين الناس في المجتمع العربي، وكان يطلق على ذلك مصطلح «التبتّل»، وكان يطلق على الرجال الذين لا يقربون النساء متأثرين بفكرة الرهبنة

---

(٦) *المعجم الوسيط*، ٩٠١.

(٧) *المعجم الوسيط*، ٤٠٥.

(٨) ميريل وين ديفيز، *تشكل الأنثروبولوجيا الإسلامية: التعرف على أنفسنا والآخرين*، ترجمة. طايفون دوغوكاركين (إسطنبول: دار أندلس للنشر، ١٩٩١)، ١١٦-١١٧. راجع. أحمد طاشغين، «خلفية الأسرة في مجموعة الكلمات التي تشكل الأسرة في القرآن»، *ندوة الأسرة* (أنقرة: دار مدنيات وقفي للنشر، ٢٠١٥)، ٦٥.

(٩) جان أرينت وينسينك، *المعجم المفهرس لألفاظ الحديث النبوي: Ebede- Hayye = Concordance Et İndices De La Tradition Musulmane,* (Lieden: ١٩٣٦) ٦: ٥٥٠. «**النكاح سنتي**. فمن رغب عن سنتي فليس مني. تزوجوا! فإني مكاثر بكم الأمم يوم القيامة. من استطاع منكم الباءة فليتزوج. ومن لم يستطع فعليه بالصوم. فإنه له وجاء.» (الترمذي، «النكاح»، ٣). وكما هو واضح في هذه الأحاديث الشريفة، فقد استخدام رسول الله كلمة النكاح بمعنى الزواج. للأحاديث الشريفة المماثلة، راجع. البخاري، «النكاح»، ١٥؛ مسلم، «الرضاع»، ٥٣.

(١٠) حسين باكار، «الزواج»، موسوعة العلوم الاجتماعية، ٤٩٠.

(١١) خيري أرتان، «العلاقة بين الأسرة والدين (مقتطفات من الأسرة العثمانية)»، *مجلة كلية الإلهيات جامعة باكو الحكومية* ١/ ١ (مارس: ٢٠٠٤)، ٧٠.

(١٢) بيرسان غوكشه، «مقاربة اجتماعية لمؤسسة الزواج» *مقالات الأسرة* -٤، (أنقرة Tcbaak ١٩٩٠)، ٣٨٢.

(١٣) أغور، «الحياة الاجتماعية في عصر السعادة»، ١٤٧.

(١٤) السيد محمود شكري الألوسي البغدادي، *بلوغ الأرب في معرفة أحوال العرب*، تحقيق. محمود بهجت العسيري (بيروت: دار الكتب العلمية) ٢/ ٦.

مصطلح «العنين» . وكان هؤلاء الأشخاص يحظون بمكانة واحترام كبيريت في المجتمع، وكانوا كثيرًا ما يُشبَهون برهبان النصارى، وكان هذا الأمر يسري بالنسبة للنساء والرجال على حدٍ سواء، إذ كان يطلق على هؤلاء النساء مصطلح «البتول»، وأيضاً يطلق مصطلح الصارور على الرجال الذين يعتزلون النساء، ومصطلح الصارورة على النساء بنقس المعنى(١٥).

وقال سعد بن أبي وقاص، أحد أهم علماء الصحابة «لو أذن الرسول صلى الله عليه وسلم، لبالغنا في التبتل حتى الاختصاء»، وبذلك ربما كان العديد من الصحابة سيتوجهون إلى طريق الرهبانية على هذا النحو(١٦)، وعلى الرغم من وجود مسلمين كانوا يميلون إلى التبتل(١٧)، إلا أن الرسول صلى الله عليه وسلم لم يسمح مطلقاً بمقاومة الرغبة الجنسية من خلال التبتل أو اعتزال الزواج، حتى إن الصحابي عثمان بن مظعون، طلب إذنًا من الرسول للتبتل، ولكن الرسول صلى الله عليم وسلم رفض ذلك الطلب قائلًا «لا يوجد تبتل ورهبنة في الإسلام»(١٨)، وأوصاه بالصيام، وفي رواية أخرى، أوصاه الرسول بالصيام ووضح سبب ذلك في أنه «مجفرة»؛ أي: محصن، وقال إسماعيل بن عبد الله أن هذه الكلمة تعنى «انقطاع الرجل عن زوجته عندما يفكر في لمسها»(١٩)،

قال رسول الله في أحد أحاديثه عن الزواج: «النكاح سنتي، فمن رغب عن سنتي فليس مني، تزوجوا الودود الولود فإني مكاثر بكم الأمم يوم القيامة»(٢٠)، ولقد نهى الرسول الصحابة الذين عزموا النية على عدم الزواج وترك النساء، وحذرهم من ذلك(٢١).

إن الهدف الرئيس لدين الإسلام هو إيصال الإنسان إلى السعادة في الدنيا والآخرة، وحسب المقاييس الإسلامية، وجود الزوج/ الزوجة والأبناء الصالحين من أسباب السعادة في الدنيا والآخرة، وقد أوصى الرسول بذلك في الحديث الشريف «أربع من سنن المرسلين: الحياء والتعطر والسواك والنكاح»(٢٢).

---

(١٥) جواد علي، *المفصل في تاريخ العرب قبل الإسلام* (بغداد: : جامعة بغداد. ١٤١٣/ ١٩٩٢)، ٤/ ٥٦٢.

(١٦) محمد بن سعد بن منيع زهري بن سعد، *كتاب الطبقات الكبير*، تحقيق. د. علي محمد عمر (القاهرة: مكتبة خانجي، ٢٠٠١/ ١٤٢١)، ٣: ٣٦٦؛ أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني، *موسوعة الصحابة الكرام*، ترجمة. ناعم أردوغان (إسطنبول: دار إيز للنشر، ٢٠١٠)، ٣/ ٤٠٠.

(١٧) مصطلح «التبتل» هو مصطلح صوفي، ويعني «القطع، القطع والفصل، أي الابتعاد عن كل شيء والتوجه إلى الله، والانقطاع عن أعمال الدنيا والتعبد للآخرة. راجع. إلهان أيفردي، القاموس التركي بالأمثال (إسطنبول: دار قبة ألطي للنشر، ٢٠١١)، ٣١٠٦.

(١٨) جواد علي، *المفصل*، ٤/ ٦٣٣.

(١٩) ابن سعد، *الطبقات*، ٣/ ٣٦٧.

(٢٠) أبو محمد عبد الله بن عبد الرحمن بن فضل بن برهام الدارمي، *سنن الدارمي* (إسطنبول :دار تشغري للنشر) «النكاح»، ٣.

(٢١) ابن سعد، الطبقات، ١/ ٣٢٠.

(٢٢) أو عيسى محمد بن عيسى بن ثور الترمذي، *جامع الترمذي*(إسطنبول، دار نشر تشغري)، «النكاح»، ١٥ (٦، ٦٩)، «النكاح»، ١؛ النسائي، السنن المجتبى (إسطنبول: دار تشغري للنشر)، ١.

١,١. الخطبة

على الرغم من وجود العديد من طرق الزواج في المجتمع العربي قبل الإسلام، إلا أن أكثرها شيوعاً كان خطبة الفتاة من عائلتها، وهنا سنرى كيف كانت عادات الخطبة في المجتمع العربي قبل الإسلام وتقاليدها وكيف حرث بعد ظهور الإسلام.

تعني كلمة «خطبة» باللغة العربية طلب فتاة للزواج وما يقابلها في اللغة التركية هو مصطلح söz الذي يعني الاتفاق أو nişan الذي يشير إلى فعل الخطبة أو الخطوبة. لخطبة الفتاة، يتوجه وكيل العريس إلى وكيل العروس ويطلب منه خطبتها، ويمكن أن يكون الأب هو الوكيل أو أحد الأقرباء من طرف الأب مثل العم(٢٣).

إذا وافق أهل العروس على هذا الزواج، يقوم والد العروس أو أخوها أو وليها أيا من كان، بإخطار أهل العريس بموافقتهم بالطريقة المناسبة، وبذلك تتم الخطبة، ثم يقوم وكيل العروس بإعطاء نصائح العيش الكريم للعريس، ويدعي له قائلاً «أعانكما الله ورزقكما بالبنين. وزاد الله عددكما وقوتكما»، ونظراً لاحتمالية نشوب عداوة في المستقبل إذا كان أهل العريس ليسوا أقارب مع أهل العروس، كان يتم الدعاء بقول «صعب الله عليكم أمركم، ولا أعطاكم الله البنين. فأنتم غرباء عنا وقد يأتي أعداء من نسلكم»، وكان يتم تحديد مهر الفتاة أثناء الخطبة(٢٤).

وتعد خطبة الرسول صلى الله عليه وسلم السيدة خديجة، أحد أفضل الأمثلة لعادات الخطبة قبل الإسلام، فوفقاً للروايات، ذهب عم الرسول، سيدنا حمزة رضى الله عنه وأبو طالب، لخطبة السيدة خديجة للرسول صلى الله عليه وسلم، وبسبب وفاة خويلد بن أسد، والد السيدة خديجة، فقد زوّجها عمها عمرو بن أسد للرسول صلى الله عليه وسلم، ويقال أنه وجد كبار قبيلة مضر هناك أثناء الخطبة(٢٥). كان عم الرسول، أبو طالب، هو المتحدث باسم الرسول أثناء الخطبة، وأثناء حديثه، أكد على تكافؤ كلا العائلتين في الأصالة والنبل، كما قال أن ابن أخيه ليس ثريًا من ناحية المال، ولكنه الأكثر ثراءً من ناحية الشرف والنبل والأصالة والفضيلة والعقل ولا يضاهيه في ذلك أي شاب في قريش(٢٦).

---

(٢٣) جواد علي. *المفصل*، ٤: ٦٤٣.

(٢٤) محمد شمس الدين غونالطاي، *العرب وأديانهم قبل الإسلام*، محمد محفوظ سويلماز - مصطفى هزمتلي (أنقرة: مدرسة أنقرة، ٢٠١٣)، ١٢٤.

(٢٥) يقول الطبري أن خويلد، والد السيدة خديجة، كان موجودًا أثناء الخطبة. راجع. ابن جرير الطبري، *تاريخ الرسل والملوك*، تحقيق. محمد أبو الفضل إبراهيم، (مصر: دار المعرفة) ٢/ ٢٨٢.

(٢٦) أبو محمد جمال الدين عبد الملك بن هشام، *السيرة النبوية*، تحقيق. عمر عبد السلام تدمري، (طرابلس الشام: دار الكتاب العربي، ١٩٩٠)، ١/ ٢١٥؛ الطبري، تاريخ ٢/ ٢٨٢؛ شهاب الدين أحمد بن عبد الوهاب النويري، *نهاية الأرب في فنون الأدب*. تحقيق مفيد قميحة - حسن نورالدين (بيروت: دار الكتب العلمية، ٢٠٠٤)، ١٦/ ٧٠؛ أبو العباس محمد بن يزيد المبرد، *الكامل*، تحقيق. محمد أحمد الدالي (بيروت: مؤسسة الرسالة، ١٩٩٧)، ٢/ ١٣٦٢؛ أبو جعفر محمد بن حبيب، *كتاب المحبر*، تحقيق. إلزا لهتاين (تاريخ النشر. دار الأفاق الجديدة)، ٧٧؛ عائشة عبد الرحمن بنت الشاطئ، *زوجات رسول الله صلى الله عليه وسلم (أمهات المؤمنين)*، ترجمة. إسماعيل كايا (قونية / دار نشر أويصال، ١٩٨٧)، ٣٦.

وبعد ظهور الإسلام أيضاً، استمرت عادة خطبة الفتاة من وليها. وعلى الرغم من إلغاء الممارسات التي تخالف روح الإسلام، إلا أن العادات والتقاليد المتعلقة بخطبة الفتاة بقيت كما هي بخطوطها الرئيسة؛ وذلك لأن الزواج ليس مؤسسة دينية فقط بل هو مؤسسة مدنية أيضاً. وعلى الرغم من عدم زواج الرسول صلى الله عليه وسلم، بعد وفاة السيدة خديجة لمدة، إلا أنه قرر الزواج بتشجيع أصحابه. بعد السيدة خديجة، تزوج الرسول صلى الله عليه وسلم من السيدة سودة ، وفي نفس الفترة قرر خطبة السيدة عائشة بنت أبي بكر ، وقبل هذه الخطبة، كانت السيدة عائشة قد خطبت لجبير بن مطعم بن عدي[٢٧]، وعندما قال رسول الله لأبي بكر أنه يرغب في التزوج من ابنته عائشة سأله أبو بكر وكيف سيكون ذلك، حيث كان الرسول وأبو بكر مثل الأخوة، وكان يعتقد أن هذا الزواج غير ممكن، فأوضح له الرسول هذا الأمر قائلاً «أنا أخوك، وأنت أخي ولكنها أخوة في الدين، وليس هناك أي عائق أمام زواجي من ابنتك[٢٨]».

ونظراً لأن أبا بكر ، رضي الله عنه، قد وعد مطعمًا بن عدي بخطبة ابنته لابنه، أراد أن يتأكد من نيته أولاً، ولذلك ذهب إلى مطعم بن عدي، وعندما رأته زوجة مطعم قالت: «يا ابن قحافة! إذا زوجنا ابننا بنتك، فستخرجه من دينه وتدخله في دينك.» ولكن أبا بكر لم يجبها، وسأل مطعمًا بن عدي قائلاً «ماذا تقول هذا المرأة؟» فصدق مطعم على ما قالته زوجته مجيباً «تقول ما سمعته.»، بعد أن سمع أبو بكر ذلك، حمد ربه على أن رزقه سببًا للتراجع عن الوعد الذي قطعه[٢٩].

٢,١. التكافؤ في الزواج

تعني كلمة «التكافؤ» في اللغة العربية التناسب أو التوافق أو المساواة والندية[٣٠]، قبل الإسلام، كان يتوجب أن يكون هناك تكافؤ بين أهل الرجل والمرأة للزواج في المجتمع العربي، فكانت العائلات الشريفة والنبيلة، ترغب في أن تكون العائلة الأخرى نبيلة وشريفة مثلها. فكان يخشى العامة طلب الزواج من بنات العائلات النبيلة[٣١]، وكان الحارث بن كعب كبير قبيلة مذحج، يقول للناس بأن «يراعوا التكافؤ في الزواج،

(٢٧) في رواية ابن سعد، ذُكر أن أبا بكر فرح فرحاً شديداً بهذا الأمر. ولكنه لم يستطع الموافقة في الحال لأنه قد وعد بخطبتها لجبير بن مطعم بن عدي. وقال «أمهلني وقتاً لفسخ الخطبة». ابن سعد، *الطبقات*، ١٠/ ٥٨-٥٩؛ ابن الجوزي، *المنتظم*، ٣/ ١٧؛ شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن كايماز الذهبي، *تاريخ الإسلام وَوفيات المشاهير وَالأعلام*، تحقيق. عمر عبد السلامي التدمري (بيروت: دار الكتب العربية ١٩٩٣)، ٦/ ٢٣٤.

(٢٨) ابن جرير الطبري، *تاريخ الرسل والملوك*، ٢: ٤١٢؛ أبو عبد الله الحكيم النيسابوري، *المستدرك على الصحيحين* تحقيق. مصطفى عبد القادر عطا (بيروت: دار الكتب، ١٩٩٠)، ٢/ ١٨١ (٢٧٠٤).

(٢٩) الطبري، *التاريخ*، ٢/ ٤١٢. راجع. زيا كازيجي، *حياة الرسول الأسرية وزوجاته* (إسطنبول: دار نشر تشامليجا، ٢٠١٢)، ١٣٨.

(٣٠) *قاموس الأمثلة*، ١٨٤٤.

(٣١) جواد علي. *المفصل*، ٤/ ٦٣٩.

وأن يتزوجوا من بنات العائلات الكريمة لأن ذريتهم ستكون ذرية كريمة ونبيلة مثلهم»، وكان يقول أيضاً إنه إذا حدث زواج غير متكافئ، فإن الذرية المترتبة على هذا الزواج سيكون من الحمقى، وكتجسيد لهذا الفهم، لم يكن العرب مؤمنين بتساوي ابنة شخص نبيل مع ابنة أحد العامة. وهذه الرؤية والعادة مستمرة حتى يومنا هذا[٣٢].

كانت العائلات تشترط زواج بناتهن من شخص عربي له شأن ومقام وشرف ومكانة متكافئة مع زوجته[٣٣]، وكانت العائلات النبيلة ترفض الزواج من بنات العامة الذين يمتهنون الحرف اليدوية مثل النجارة والحدادة والصياغة، إذ كانوا يعدّونها حرف البسطاء والعبيد. فعلى سبيل المثال كانوا يحتقرون نعمان بن منذر لكون أمه بنت صائغ يهودي. وكان يمكن لابن العامة الزواج من فتاة من العامة مثله، ولكن كان مستحيلًا أن يتزوج من ابنة شخص نبيل، وكانت مقاييس اختيار الفتاة هي الجمال والنسب[٣٤]، وإذا زوج الرجل ابنته لشخص ليس مكافئًا لها أو تزوج الرجل من فتاة ليست من عائلة مكافئة له، كان يدينه المجتمع وينتقده[٣٥].

كان العرب قبل الإسلام ينظرون للعجم أو كل من هو غير عربي بدونية، ووفقاً له، يكفي أن يكون الشخص عربيًا ليكون متفوقًا على الآخرين. حتى إن كان فقيرًا مثلهم أو معاييره المعيشية بسيطة أو أدنى منهم، فكان يعاب على الشخص الذي يزوج ابنته لأعجمي أو يتزوج من العجم، وكانوا يعدّون هذه الدونية سارية أيضاً على الأطفال المترتبين على هذا الزواج، وكانوا يحتقرونهم.

وكان عرب الجاهلية في قبيلة مضر وخزاعة، يئدون بناتهم أحياء، أما قبيلة تميم فكانت الأكثر تشدداً في هذا الأمر، وعلى الرغم من ذلك، لم يكونوا هم أيضاً يزوجوا بناتهم لأشخاص من عائلات لا يعتقدون أنهم متكافئون معهم. فعلى سبيل المثال، طلب كسرى الفرس الزواج من ابنة النعمان بن المنذر، ولكنه رفض لأن كسرى ليس عربيًا، وبذلك ليس مكافئا لها.

وبعد دراسة مسألة التكافؤ في المجتمع العربي قبل الإسلام، سنتناول المقاربات التي أقرها الإسلام، الذي أزال العديد من ممارسات الجاهلية، فيما يتعلق بمسألة التكافؤ. ويعني التكافؤ في الزواج: التساوي بين الرجل والمرأة التي سيتزوجها في جوانب معينة. وقد اتفق جمهور العلماء على ضرورة التكافؤ في الزواج، وأهميته لاستمرار الحياة الزوجية[٣٦]، حيث يكون الزواج أكثر قوة ومتانة كلما زادت الجوانب المشتركة بين الطرفين، وكلما كان التكافؤ بينهم أقوى[٣٧]، وعن السيدة عائشة -رضي الله عنها- قالت قال رسول الله صلى الله عليه وآله

(٣٢) جواد علي. *المفصل*، ٤/ ٥٤٣.

(٣٣) جواد علي. *المفصل*، ٤/ ٣٦٩.

(٣٤) جواد علي. *المفصل*، ٤/ ٦٤٠.

(٣٥) جواد علي. *المفصل*، ٤/ ٥٦٤.

(٣٦) محمد خلف، *نظام الأسرة*، ١٠٨.

(٣٧) بكير سغلام، «أسس استقرار الأسرة»، *ندوة الأسرة* (أنقرة: وقف مدنيات، ٢٠١٥)، ١٥٣.

وسلم "تَخَيَّرُوا لِنُطَفِكُمْ، وَانْكِحُوا الْأَكْفَاءَ، وَأَنْكِحُوا إِلَيْهِمْ"(٣٨).

وقد أكد رسول الله صلى الله عليه وسلم، أن الإسلام حرّم أفكار الكبر واحتقار الآخرين التي كانت شائعة في زمن الجاهلية، وقال «إن الله قد أذهب عنكم عبية الجاهلية»(٣٩)، كما أكد الرسول صلى الله عليه وسلم على ضرورة تكافؤ الزوجين في الحديث الشريف «تخيروا لنطفكم، وأنكحوا الأكفاء.»(٤٠)، ويوصي ديننا الحنيف بضرورة زواج الشباب عندما يصلون إلى السن المناسب، ولكن ما يجب مراعاته في هذه المسألة، هو وجود تكافؤ بين الزوجين، بخلاف ذلك، من غير المناسب في الإسلام تزويج الفتاة لأي شخص، أو تزويج الفتى لأي فتاة.

٣,١. الرضا في الزواج

الزواج هو أسمى العقود نظراً لأنه يجمع بين شخصين ونفسين وروحين في بنية واحدة. ينص الإسلام على ضرورة الرضا بالزواج للذكر والأنثى على حد سواء، ويشترط موافقة الطرفين بشكل صريح أثناء عقد النكاح(٤١). وأجمع العلماء على أنه يمكن أن يتزوج الذكر والأنثى بعد دخول سن البلوغ برضاهم، ولا يمكن لأوليائهم إجبارهم على الزواج، وكمؤشر على الأهمية التي أعطاها الإسلام للأسرة والمرأة، فقد أعطى الإسلام للمرأة أيضًا وليس الرجل فقط. حق اختيار الزوج والحرية في ذلك. حتى إن الإسلام طبق التمييز الإيجابي لصالح المرأة في هذا الموضوع فمنح الأسبقية والأولوية لموافقتها على الزواج مقارنة بالرجل نظراً لكونها الطرف الأضعف، حيث إن الرجل يستطيع أن يحمي نفسه من الظلم الذي قد يتعرض له بموجب فطرته التي منحها الله له، ولكن المرأة غير قادرة على ذلك، ولهذا السبب، أعطى الإسلام المرأة حرية اختيار الرجل الذي ستتزوجه(٤٢).

تلتزم الفتاة البكر الصمت أمام ولي أمرها كتعبير عن موافقتها ورضاها، ولكنها توضح رضاها لفظياً أمام الأقارب بخلاف ولي أمرها، أما المرأة الثيب فهي تصرح برغبتها في الزواج بشكل واضح، كما يعدّ بكاء الفتاة أو ضحكها إشارة على موافقتها ورضاها(٤٣)، وفيما يتعلق بمسألة موافقة المرأة الثيب ورضاها بالزواج،

(٣٨) ابن ماجة، «النكاح»، ٤٦.

(٣٩) سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي أبو القاسم الطبراني.المعجم الكبير. تحقيق. حمدي بن عبد المجيد السلفي.(القاهرة: مكتبة ابن تيمية)، ٣/ ٣٥٩.

(٤٠) أبو الفداء إسماعيل بن محمد العجلوني، *كشف الخفاء ومزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس*. تحقيق. أحمد كلاش، (مكتبة التراث الإسلامي)، ١/ ٣٠١.

(٤١) محمد حسين أبو يحيى. *نظام الأسرة في الإسلام*. (عمان)، ١٠٦.

(٤٢) محمد خلف، *نظام الأسرة*، ١٠٨.

(٤٣) كرامان، *الشريعة الإسلامية*، ١/ ٣٠٤؛ محمد خلف، *نظام الأسرة*، ٥٩.

ورد في حديث عن ابن عباس أن الرسول صلى الله عليه وسلم، أكد على أن رضاء المرأة الأرملة بالزواج أكثر أهمية من رضاء ولي أمرها(٤٤)، ولكن بالنسبة للفتاة البكر، يجب الحصول على موافقة ولي الأمر، ولكن ليس من المشترط الحصول على موافقة ولي الأمر عند زواج المرأة الثيب، وقال رسول الله: «الأيم أحق بنفسها من وليها»(٤٥)، وزوّج خنساء بنت خذام الأنصارية أبوها وهي ثيب فكرهت ذلك فأتت رسول الله صلى الله عليه وسلم فرد نكاحها(٤٦)، وقال رسول الله «لا نكاح للبكر إلا بولي، والأيم أحق بنفسها من وليها»(٤٧).

قبل الإسلام كان الأب أو ولي الأمر (الأب، الأخ، العم) في المجتمع العربي، يمتلك الصلاحية المطلقة لتزويج بناته(٤٨)، وكان بإمكان الأب أو ولي الأمر تزويج الفتاة جبرًا بعد طلب خطبتها منه، إذ كان الزواج في زمن الجاهلية، يتم بناء على أوامر الوالدين، ولم يكن في استطاعة الفتاة معارضة والديها(٤٩)، وعلى الرغم من ذلك، كانت العائلات النبيلة تحصل على رضاء وموافقة بناتها قبل تزويجها(٥٠).

وكانت هند بنت عتبة أفضل نموذج لذلك، حيث كانت هند بنت عتبة بن ربيعة، إحدى أجمل نساء قريش وأذكاهن، وقبل زواجها من أبي سفيان، تزوجت هند بنت عتبة من حفص بن المغيرة بن عبد الله المخزومي القرشي، وبعده، تزوجت من لفاكه بن المغيرة بن عبد الله المخزومي القرشي(٥١). وبعد طلاقها منه، تقدم لخطبتها أبو سفيان وسهيل بن عمر، وشرح لها أبوها عتبة ميزات كليهما، وترك لها الاختيار، وبناءً على ذلك، طلبت هند من أبيها عتبة تزويجها من سفيان بن حرب(٥٢).

وعلى الرغم من أنه لم يكن لدى المرأة الحق في الاعتراض على اختيار ولي أمرها في المجتمع العربي قبل الإسلام، إلا أنه عند إجبارها على الزواج، كانت تظهر جانبًا واحدًا من شعرها وتكحل عينها التي على الجانب الآخر، وكان ذلك بمثابة إشارة لعدم موافقتها على هذا الزواج، أما الفتاة التي كانت تريد الزواج، كانت تمشي على قدم واحدة قائلة «أنا أبحث عن الزواج منذ الصباح!»، وبذلك سيكون زواجها يسيراً وستتزوج قريبًا وفقًا

(٤٤) مسلم، «النكاح»، ٦٦ (١٤٢١)؛ الموطأ، «النكاح»، ٤ (٢، ٥٢٤)؛ الترمذي، «النكاح»، ١٢ (١١٠٨)؛ أبو داود، «النكاح»، ٢٦.

(٤٥) النسائي، «النكاح»، ٣١-٣٢.

(٤٦) البخاري، «النكاح»، ٤٢، «الإكراه»، ٣؛ النسائي، «النكاح»، ٣٥. راجع. كرامان، *الشريعة الإسلامية*، ١/ ٣٠٣-٣٠٤

(٤٧) الموطأ، «النكاح»، ٢؛ البخاري، «الحيل»، ١١؛ الترمذي، «النكاح»، ١٨؛ الدارمي، «النكاح»، ١٣.

(٤٨) ابن حبيب، *المحبر*، ٣١٠.

(٤٩) جواد علي. *المفصل*، ٥: ٥٢٧.

(٥٠) جواد علي. *المفصل*، ٤: ٦٣٦.

(٥١) الذهبي، *التاريخ*، ٣/ ٢٩٨.

(٥٢) ابن سعد، *الطبقات*، ١٠/ ٢٢٣؛ البلاذري، *أنساب*، ٥/ ١٣.

لمعتقداتها(٥٣).

وعلى الرغم من ضرورة الحصول على الموافقة قبل الزواج، إلا أنه كان من الشائع في المجتمع العربي الزواج دون الحصول على موافقة المرأة، وقد جاءت فتاة إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم وقالت له: «يا رسول الله! إن أبي زوجني ابن أخ له يرفع خسيسته بي، ولم يستأمرني فهل لي في نفسي أمر؟ فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم: «نعم»، فقالت له: ما كنت لأرد على أبي شيئًا صنعه، ولكن أحببت أن تعلم النساء أن لهن في أنفسهن أمرًا أم لا»(٥٤)، ولم تقتصر الأمثلة على الفتيات اللاتي زوجن من رجال لا يريدنهن على ذلك، ومنهن، خنساء بنت خذام، فقد أجبرها أبوها على الزواج، وعندما اشتكت إلى رسول الله، فسخ النكاح(٥٥).

٤,١. المهر

في المجتمع العربي قبل الإسلام، كان يتم تحديد مهر المرأة أثناء خطبتها، وكان يطلق مصطلح «الصداق» أيضاً على المهر، ويمكن قراءة هذا المصطلح على نحو الصدقة، الصدُقة، أو الصُدُقة، الصَداق، وكان العرب يعتبدّون المهر حقًا للمرأة، ولكن كان والد الفتاة أو ولي أمرها، يأخذ هذه الأموال بحجة توفير احتياجات الزواج أو سدّ متطلبات العرس. وكان الأب يعدّ أن هذه الأموال من حقه، ولا يعطي للفتاة أي شيء منها، ويطلق على ذلك مصطلح الحلوان ، وأيضاً كان يطلق مصطلح النافجةعلى الأموال التي تؤخذ مقابل زواج المرأة، ولهذا السبب، كان يقال للشخص الذي يرزق بفتاة «هنيئاً لك النافجة»(٥٦).

وعلى الرغم من الاعتقاد بأن مصطلحي الصَداق والمهركان لهما نفس الدلالة في المجتمع العربي في زمن الجاهلية، إلا أن جواد علي يزعم استخدامهما بمعانٍ مختلفة. ووفقاً له، فإن الصداق هو المال الذي كان يعطى للعروس، أما المهر فهو المال الذي يعطي لوالدها(٥٧)، وكان مصطلح الصداق يستخدم أيضاً للأشياء التي أعطيت كهبة للآلهة بغية التقرب إليهما، وكان يعطى للفقراء أو يصرف عليهم، وبنفس المنطق، كان يطلق مصطلح المهر على الأموال التي كانت تعطى للمرأة أثناء الزواج منها(٥٨).

قبل الإسلام، كان المهر شرطاً لصحة النكاح وبالمهر يكتسب النكاح مشروعيته، وكان الرجل ملزمًا بدفع المهر، حيث كان يجب على الرجل دفع هذا المال مقدماً لوالد العروس أو ولي أمرها أو أحد أقاربها، وإذا لم يدفعه، كان يعدّ ديناً وجب عليه دفعه، وإذا مات قبل دفعه، كان يعدّ ذلك أمراً معيباً، وكان يؤخذ مقدار المال من تركته، وإذا لم يكن لديه تركة، كان ينتقل كدين لأقاربه، وكان يطلب منهم دفع هذا المال، ولكن إذا ماتت

(٥٣) الآلوسي، *بلوغ الأراب*، ٢/ ٣٣٠.

(٥٤) النسائي، «النكاح»، ٣٦، (٦، ٨٧)؛ ابن ماجة، «النكاح»، ١٢ (١٨٧٤).

(٥٥) البخاري، «النكاح»، ٤٢، «الإكراه»، ٣.

(٥٦) الطبري، *التفسير*، ٧/ ٥٥٧؛ جواد علي. *المفصل*،،٧/ ٥٣٢.

(٥٧) جواد علي، *المفصل*، ٤/ ٦٤٤، ٥/ ٥٢٩–٥٣١.

(٥٨) جواد علي، *المفصل*، ٥/ ٣١٦.

المرأة بينما كان الرجل على قيد الحياة، كان يتم أخذ المهر من تركتها، وإذا لم يكن لديها تركة، كان يُطلب هذا المال من عائلة المرأة(٥٩).

وإذا تم الزواج دون مهر، كانت تعد هذه العلاقة بمثابة زنا وبغي، فقد كان المهر علامة على النبل والشرف والأصالة في ذلك المجتمع، وكلما زادت قيمة المهر زاد تشريفه وقيمته، ولكن إذا كانت المرأة التي سيتزوجها الرجل أسيرة، لم يكن يدفع لها مهراً لأنها كنت تعدّ ضمن ممتلكات الرجل، حيث كان الأسر يفسد عصمة النكاح(٦٠).

وبإجماع آراء العلماء، لا يشترط في الإسلام وجود المهر لصحة عقد الزواج، كما أنه ليس ركناً من أركان الزواج، ولكنه أحد النتائج المترتبة على عقد الزواج مثل النفقة، فقد زوّج رسول الله صلى الله عليه وسلم، عبد الله ذا البجادين دون تحديد مهر لزوجته(٦١)، شارك عبد الله ذو البجادين في غزوة خيبر، وطلب قبل استشهاده إعطاء نصيبه من الغنيمة إلى زوجته كمقابل للمهر ، وبذلك دفع دينه(٦٢).

يجب على الرجل دفع المهر الذي وعد به أثناء الزواج، وروى الذهبي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم «أيما رجل أصدق امرأة صداقًا والله يعلم أنه لا يريد أداءه إليها، فغرها بالله، واستحل فرجها بالباطل، لقي الله يوم يلقاه وهو زان، وأيما رجل أدان من رجل دينًا، والله يعلم أنه لا يريد أداءه إليه، فغره بالله، واستحل ماله بالباطل، لقي الله عز وجل يوم يلقاه وهو سارق.»(٦٣).

هناك العديد من الحكم لوجوب دفع الرجل المهر، أولاً، الرجل هو رئيس الأسرة التي تتشكل بناءً على هذا الزواج ومديرها(٦٤)، ويكتسب جانبه هذا قوة أكبر من خلال المهر الذي يدفعه، فالمهر مؤشر على إكرام المرأة وإعلاء شأنها، كما أنه مهم من حيث تعزيز الروابط بين الزوج والزوجة والمحافظة عليها.

وفي الإسلام، يجب تقديم المهر للزوجة شخصياً، وإذا مات الزوج، فهو حقها بالتأكيد، وإذا لم تكن قد أخذت المهر، فمن حقها الحصول عليه من تركة الزوج(٦٥)، علاوة على ذلك، يعد المهر ضمانًا للزوجة يمكنها التنازل عنه وطلب الطلاق في حالة عدم انتظام أمور الزواج(٦٦)، والمرأة ليست مضطرة لتوفير أي أغراض

(٥٩) جواد علي، *المفصل*، ٥/ ٣١٦؛ جن، *الزواج*، ١٢٤.
(٦٠) جواد علي. *المفصل*، ٥/ ٥٢٩.
(٦١) ابن سعد، *الطبقات*، ٥/ ١٤١.
(٦٢) ابن سعد، *الطبقات*، ٥/ ١٤١.
(٦٣) الذهبي، *التاريخ*، ١٠/ ٤١٨.
(٦٤) النساء ٤/ ٣٤.
(٦٥) كرامان، *الشريعة الإسلامية*، ١/ ٣٤٠؛ محمد خلف، *نظام الأسرة*، ١١٩.
(٦٦) صايم صفاش، *تشكيل الأسرة وتوزعها وفقاً لسجلات الشريعة والفتوى، الأسرة التركية في وتيرة التغير الاجتماعي الثقافي*. (أنقرة AAKBY ١٩٩٩)، ١٤٠.

(جهاز العروس) في مقابل المهر المدفوع، وبناءً على رغبة الزوجة، يمكنها التنازل عن جزء من المهر أو تمامه، علاوة على ذلك، ينص الإسلام على عدم أخذ الزوج المهر الذي دفعه للزوجة تحت أي مسمى[67].

مع ظهور الإسلام، امتحن المسلمون من خلال أسرهم، فبينما يكون الزوج مسلمًا، تكون الزوجة غير مسلمة، وكان هناك مرتدين عن الإسلام[68]، ونصت الآية ٦٠/ ١١ من سورة الممتحنة التي نزلت في هذا الشأن، على أن الرسول صلى الله عليه وسلم، أعاد لبعض الصحابة المهر الذي دفعوه إلى أزواجهم من أموال الغنيمة، وهؤلاء النساء هم؛ أم الحكم بنت أبي سفيان (زوجة عياض بن غنم بن شداد الفهري)،غريبة أي فاطمة بنت أبي أمية بن المغيرة المخزومي (زوجة عمر بن الخطاب)، بروع بنت عتبة بن ربيعة (زوجة شماس بن عثمان بن الشّريد المخزومي)،هند أي عمرة بنت عبد العزى (زوجة ذي الشمالين عمير بن عبد عمرو الخزاعي)، هند بنت أبي جهل (زوجة هشام بن العاص بن وائل السهمي)[69].

١,٥. أنواع النكاح

قبل الإسلام، كان هناك العديد من أنواع النكاح المختلفة عمّا نعرفه في وقتنا الحالي، وقبل عرض الاختلافات التي طرأت على النكاح مع ظهور الإسلام، لنعرف ما هي أنواع النكاح التي كانت موجودة في زمن الجاهلية.

في المجتمع العربي قبل ظهور الإسلام، كانت أغلب عمليات الزواج تتم عبر الطرق الطبيعية من خلال التقدم لخطبة الفتاة من عائلتها وتحديد المهر، وورد عن عروة بن الزبير، عن عائشة بنت أبي بكر رضي الله عنها: «النكاح قبل الإسلام كان على أربعة أشكال. بينها النكاح الذي أقره الإسلام. حيث يخطب الرجل الفتاة من والدها أو ولي أمرها، ويدفع مهرها، ثم يتزوجها»[70]. يبدأ هذا الزواج بالموافقة، ثم الخطبة ثم النكاح، ويقال على هذا النكاح زواج البعلة، وكان هذا النكاح شائعًا بين أهل الحضر والبدو، أما أنواع النكاح الأخرى التي سنوضحها، كانت حاضرة في المجتمع ولكن بنسب منخفضة[71].

(٦٧) البقرة ٢/ ٢٢٩. راجع. البخاري، «النكاح»، ٣٦-٣٧.

(٦٨) الممتحنة ٦٠/ ١١.

(٦٩) ابن حبيب، *المحبر*، ٤٣٢-٤٣٥.

(٧٠) البخاري، «النكاح»، ٣٦؛ أبو داود، «الطلاق»، ٣٣ (٣٢٧٢)؛ السيد محمود شكري الألوسي البغدادي، *بلوغ الأرب في معرفة أحوال العرب*، تحقيق. محمود بهجت العسيري. (بيروت: دار الكتب العلمية)، ٢/ ٣. من الأنسب توضيح أنواع النكاح الثلاثة الأخرى المذكورة في الحديث على النحو الآتي لعدم إفساد تدفق السرد نظراً لذكرها تحت عناوين.

(٧١) جواد علي، *المفصل*، ٥/ ٥٣٣.

١,٥,١. نكاح الاستبضاع

كان هناك العديد من أنواع المعاشرة المذكورة باسم النكاح بين العرب، ومنها (نكاح الاستبضاع)[٧٢]، كان الرجل يقول لامرأته إذا طهرت من طمثها أرسلي إلى فلان فاستبضعي منه (أي اذهبي فاحملي منه)، وكان يرسل الرجل زوجته لوجهاء القبيلة ممن عرفوا بالشجاعة والفروسية والحكمة والقيادة، فكانت تبقى معه حتى تحمل منه، ولا يمسسها زوجها حتى يتبين حملها من ذلك الرجل، والغرض من ذلك أن تحمل المرأة من رجل أصيل وشجاع مثل هذا الرجل ليكون مكسبًا لعائلتها، وكان يطلق مصطلح «نكاح الاستهزاء» أيضاً على هذا النكاح[٧٣].

١,٥,٢. نكاح البدل

نكاح البدل هو أحد أنواع النكاح الأخرى التي كانت موجودة في تلك الحقبة، كان يتم من خلال أن يطلق الرجلان زوجتيهما ويتبادلا الزوجات[٧٤]، ولم يكن هناك مهر في هذا النكاح[٧٥]، وظهرت إحدى الأمثلة البارزة على هذا النكاح قبل الإسلام، فقد كانت هند بنت المنذر بن الأسود الكلبية (المتجردة)، متزوجة من ابن عمها، وابن عمها هو الأسود بن المنذر بن حارثة الكلبي وكان يقال له حلم، وقد كانت هذه المرأة واحدة من أجمل نساء عصرها، وقع المنذر بن المنذر في حبها عندما رآها، جلس يوماً مع صديقه الأسود بن المنذر (حلم) لشرب الخمر، وكانت المتجردة بجوار زوجها الأسود، فقال المنذر للأسود «هل لك أنت تطلق زوجتك وتتزوج زوجتي؟»، فرد عليه قائلاً «نعم»، ولكن على الرغم من تطليق الأسود لزوجته المتجردة، لم يطلق منذر زوجته، وبذلك لم يفي المنذر بوعده لصديقه، وخدعه ليتزوج المتجردة التي وقع في حبها[٧٦].

١,٥,٣. نكاح الشغار

كان المهر من أهم بنود تكاليف الزواج في المجتمع العربي قبل الإسلام، ولذلك، بغرض تجنب دفع المهر وعدم إظهار الزواج كفحشاء أو زنا، كان يتم إجراء نكاح الشغار. والشغاربكسر حرف ش، هو أن يزوج الرجل وليته (ابنته أو أخته) على أن يزوجه الآخر وليته دون صَدَاق ولا مهر[٧٧].

وكان الرجل الذي يرغب في نكاح الشغار، يستخدم كلمة «شغار» في حديثه ويقول «زوجني وليتك»، وكان يقصد بهذا القول أي امرأة يكون الرجل ولياً عليها، ويسميه بعض الناس بنكاح البدل، وكان الوضع

(٧٢) جواد علي، *المفصل*، ٤/ ٦٣٥.

(٧٣) جواد علي، *المفصل*، ٥/ ٥٣٨؛ الآلوسي، *بلوغ الأراب*، ٢/ ٥؛ البخاري، «النكاح»، ٣٦؛ أبو داود، «الطلاق»، ٣٣ (٣٢٧٢)؛ غون ألطاي، *العرب وأديانهم قبل الإسلام*، ١٢٧.

(٧٤) غون ألطاي، *العرب وأديانهم قبل الإسلام*، ١٢٧.

(٧٥) جواد علي. *المفصل*، ٥/ ٥٣٥.

(٧٦) الأصفهاني، *الأغاني*، ٢١/ ٥.

(٧٧) *المعجم الوسيط*، ٤٨٦.

الاقتصادي للأشخاص هو أهم عامل في هذا النوع من النكاح، وبشكل عام، كان الأشخاص الذين يسعون إلى هذا النوع من النكاح، هم الفقراء وعديمو الثقافة من فقراء البدو(٧٨).

ومن وجهة نظر العرب قبل الإسلام، لم تكن هناك أي مشكلة في هذا النوع من النكاح، حيث لم يكن يتم دفع المهر للعروس أثناء الزواج، بل كان يتم دفعه لأبيها أو ولي أمرها، ومع وجود استثناءات في نكاح الشغار، إلا أن الفتاة التي يتم تزويجها لا تكون ابنة الشخص، ولكنها تكون فتاة هو ولي أمرها(٧٩)، ومع ذلك، كان يزوج كلا الوليدين ببعضهما بعضاً دون مهر، على الرغم من ندرة حدوث ذلك(٨٠)، وقد حرم الله هذا النكاح بالآية الكريمة رقم ٤/ ٤ في سورة النساء، وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم «لا جَلَبَ ولا جَنَبَ ولا شِغارَ في الإسلامِ، ومن انتَهَب فليس منا»(٨١).

٤,٥,١. صواحب الرايات

هذا النوع من العلاقات على الرغم من تعريفه من زمن الجاهلية بمصطلح النكاح، إلا أنه يصنف في فئة الزنا، إذ كانت المرأة ترفع الراية على بيتها (ويقال إنها كانت حمراء) علامة على أنها جاهزة، فيأتيها الرجال للزنا، ويسمى أيضاً بـ «البغي»، وهؤلاء النساء يمكن تسميتهن بالبغايا أو العاهرات، وكانت المرأة منهن تجتمع برجل أو أكثر في آن واحد أو في أوقات مختلفة.

وكانت هناك أمثلة كثيرة على هذا النوع في المجتمع العربي قبل الإسلام، وقد كان أغنياء المشركين، يكسبون المال من عمل جواريهم في هذا العمل، ومنهن أم مهدون جارية أبي سيف المخزومي، وأم غالظ جارية صفوان بن أمية، وهيا بنت قبطية جارية العاص بن وائل، وجلالة جارية سهيل بن عمر، ومرية جارية بن مليك، وشريفة جارية زمعة بن الأسود، وقرينة جارية هشام بن ربيعة، وأخريات، ويفهم من ذلك، أن مشركي مكة قبل الإسلام، كانوا يجعلون جواريهم يعملون بالزنا والفحشاء لكسب المال(٨٢).

والنوع الآخر للنكاح هو النكاح المشترك، وهو نوع من أنواع الزنا مثل صواحب الرايات، وهو أن يجتمع عشرة من الرجال، وينكحون امرأة واحدة، وإذا حملت، أرسلت إليهم جميعًا، ثمّ تختار من بينهم من يكون والد الجنين الذي في بطنها، وإذا اعترض الرجل، يتم اللجوء إلى القائف، والشخص القائف هو الذي يعرف نسب الإنسان بفراسته ونظره إلى الأعضاء، وكان له مكانة مهمة في المجتمع العربي قبل الإسلام، ويصبح الطفل ابنا

(٧٨) جواد علي. *المفصل*، ٥/ ٥٣٨.

(٧٩) جواد علي. *المفصل*، ٥/ ٥٣٣؛ الآلوسي، *بلوغ الأراب*، ٢، ٥.

(٨٠) جواد علي. *المفصل*، ٥/ ٥٣٥.

(٨١) أبو داود، «النكاح»، ١٤، ١٥؛ ابن ماجة، «النكاح»، ١٦.

(٨٢) وحيدي، *أسباب النزول*، ٢٣٥.

للشخص الذي يحدده القائف، ولا يمكن لأيّ رجل الاعتراض على ذلك، وكان هناك العديد من الأطفال الذين يولدون بهذا الطريقة في زمن الجاهلية(٨٣).

١,٥,٥. نكاح المقت

كان نكاح المقت من أمقت أنواع النكاح التي كانت شائعة قبل الإسلام، وكان يسمى أيضاً بمصطلح نكاح الضيزان ، هو أن أكبر أولاد المتوفى أحق بزوجة أبيه من غيره كما أنه أولى منها بنفسها فيبقي ثوبه عليها ويرث نكاحها(٨٤)، وكان يسمى الشخص الذي يتزوج من زوجة أبيه المتوفى بنكاح المقت ضيزان، وكان يطلق مصطلح «مقتي» أو «مقيت» على الطفل الذي يولد من هذا الزواج.

وقد روى عبد الله بن عباس عن هذا الأمر المقيت: «هو أن أكبر أولاد المتوفى أحق بزوجة أبيه من غيره للزواج، فإذا رغب كان يتزوجها أو يزوجها لشخص آخر لأخذ مهرها، وهو حر فيها إن شاء عضلها فمنعها من غيره ولم يزوجها حتى تموت فيرث مالها.» وما كان على المرأة في هذه الحالة إلا الهرب، وكانت تنجو المرأة إذا تمكنت من الهرب واللجوء إلى عائلتها قبل أن يلقي ابن زوجها المتوفي ثوبه عليها(٨٥).

وإذا كان أبناء الرجل المتوفى صغارًا على الزواج، كان يتم الإمساك بالمرأة حتى يكبروا ومن ثم يتم تزويجها بأكبرهم حتى إن لم تكن موافقة، وإذا لم يكن لدى الرجل المتوفى أبناء، كان يتم تزويجها لأخيه أو أحد أقاربه، وإذا لم يكن منهم أحد، كانت المرأة تصبح ضمن ميراث صديقه الحميم.

وكما ذكرنا في جزء المهر، كان الشخص الذي يتزوج بالمرأة، يدفع المهر لوالد العروس أو ولي أمرها، وكانت هذه الأموال بمثابة مقابل بيع المرأة، حيث كان يتم عدّ المرأة ضمن ممتلكات زوجها، وبذلك كانت تعد جزءًا من تركة الرجل لابنه، وبموجب المهر الذي دفعه والده المتوفى لها، كان الابن يزوجها لنفسه أو يزوجها لشخص آخر ليحصل على مهرها، وكانت من ضمن طرق تحرير المرأة أن تفتدي نفسها منه بفدية ترضيه(٨٦).

وقد نهى الله عن هذه العادات بقولة في القرآن الكريم ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرۡهٗاۖ وَلَا تَعۡضُلُوهُنَّ لِتَذۡهَبُواْ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ فَإِن كَرِهۡتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكۡرَهُواْ شَيۡـٔٗا وَيَجۡعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيۡرٗا كَثِيرٗا﴾[النساء: ١٩](٨٧).

---

(٨٣) البخاري، «النكاح»، ٣٦؛ أبو داود، «الطلاق»، ٣٣ (٣٢٧٢)؛ الآلوسي، *بلوغ الأراب*، ٢/ ٥؛ جواد علي، *المفصل*، ٥/ ٥٣٨-٥٤٠؛ غون ألطاي، *العرب وأديانهم قبل الإسلام*، ١٢٧.

(٨٤) جواد علي. *المفصل*، ٥/ ٥٣٣.

(٨٥) جواد علي. *المفصل*، ٥/ ٥٣٤.

(٨٦) البخاري، «تفسير أبي داود»، «النكاح»، ٤، «الإكراه»، ٥؛ أبو داود، «النكاح»، ٢٣؛ جواد علي، *المفصل*، ٥/ ٥٣٣-٥٣٥؛ الطبري، *تفسير*، ٨/ ١٠٦؛ الألوسي *بلوغ الأراب* ، ٢/ ٥٥؛ غون ألطاي، *العرب وأديانهم قبل الإسلام*، ١١٩؛ رمضان ألطن تاش، *الجاهلية بكل جوانبها* (قونية: دار رباط للنشر)، ٢٠٧-٢٠٨؛ أتيش، «الأديان والعادات في عصر السعادة»، ٥٧.

(٨٧) البخاري، «التفسير»، «النساء»، ٦، «الإكراه» ٥؛ أبو داود، «النكاح»، ٢٣.

ووفقاً لما ذكره الأصفهاني في كتاب الأغاني، فإن والدة زيد بن عمرو هي جيداء بنت خالد، وهي أم الخطاب أبو عمر بن الخطاب، حيث تزوج عمرو هذه المرأة بعد وفاة أبيه نفيل، وولد زيدًا من هذا الزواج، وقد كان هذا النكاح قبل الإسلام(٨٨)، كما أن سخطى بنت حارثة بن لوذان الساعدية، هي أم أوس بن ثابت، أخي حسان بن ثابت، شاعر الرسول صلى الله عليه وسلم، بعد وفاة زوجها، تزوجت من ابنه أوس بن ثابت(٨٩)، وتزوج الصحابي نعمان بن منذر من زوجة أبيه بعد وفاته(٩٠)، كما تزوج سُمي بن مازن بن فزارة، من زوجة أبيه نصيرة بنت جثام بن معاوية بن بكر هوازن، بعد وفاة أبيه(٩١).

كان زواج المقت ظاهرة شائعة في المجتمع العربي قبل الإسلام لدرجة أن الآباء كانوا في بعض الأحيان يوصون زوجاتهم بالزواج من أبنائهم بعد وفاتهم، فقد أوصى عاصم بن عبيد الثعلبي، زوجته بالزواج من ابنه قدامة بعد وفاته(٩٢)، وكانت مثل هذه الزيجات منتشرة في المجتمع، فقد كانت برة بنت مر، أخت تميم بن مر، زوجة خزيمة بن مدركة بن إلياس، وبعد وفاته، تزوجت من ابنه كنانة بن خزيمة، وأنجبت منه ولدين وهما النضر وعبد مناة، وأيضاً ناجية بنت جرم بن ريان بن قضاعة، كانت زوجة سامة بن لؤي، وبعد وفاة زوجها، تزوجت من ابنه الحارث بن سامة(٩٣).

وقد كان نكاح المقت بمثابة ظلم بين وشائع تجاه المرأة نظراً لكونها ضعيفة جسدياً، إذ كان من المسيء جداً للمرأة أن تجبر على الزواج من شخص كانت تعدّه بمثابة ابن لها، لم يكن من الممكن أن يبقى الإسلام صامتًا تجاه هذه الظاهرة القبيحة، فبعد وفاة قيس الأشعث بن قيس، طلب ابنه الزواج من زوجة أبيه على الرغم من رفضها، وعندما ضاق الأمر بالمرأة، اشتكت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فنزلت الآية الكريمة، ﴿**يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرۡهٗاۖ وَلَا تَعۡضُلُوهُنَّ لِتَذۡهَبُواْ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ فَإِن كَرِهۡتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكۡرَهُواْ شَيۡـٔٗا وَيَجۡعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيۡرٗا كَثِيرٗا**﴾[النساء: ١٩](٩٤).

ووفقاً لمقاتل، فإن هذه الآية الكريمة نزلت في محسن بن أبي قيس بن الأسلت، كان هذا الرجل من بني الحارث ابن الخزرج، وقد نزلت هذه الآية أيضاً في الأسود بن خلف الخزاعي وزوجته حبيبة بنت أبي طلحة، و منظور ابن سيار الفزاري وزوجته مليكة بنت خارجة بن سنان بن أبي حارثة المرية، فكانوا قد تزوجوا من زوجات

(٨٨) الأصفهاني، *الأغاني*، ٣/ ٨٤؛ ابن قتيبة، *المعارف*، ١٧٩.
(٨٩) ابن سعد، *الطبقات*، ٣/ ٤٦٧.
(٩٠) الأصفهاني، *الأغاني*، ٢١/ ٥.
(٩١) البلاذري، *الأنساب*، ١٣/ ١٧٦.
(٩٢) البلاذري، *الأنساب*، ١٢/ ١٨٧.
(٩٣) الآلوسي، *بلوغ الأراب*، ٢/ ٥٢.
(٩٤) الطبري، التفسير، ٨/ ١٠٦؛ الوحيدي، *أسباب النزول*، ١٠٧؛ علي عثمان أتيش، «الأديان والعادات في عصر السعادة»، *الإسلام في عصر السعادة بكل جوانبه*، إعداد وجدي أكيوز (إسطنبول: دار أنصار للنشر، ٢٠٠٧)، ٢/ ٥٧.

آبائهم، وعندما مات رجل من الأنصار، عدّ صديقة المقرب وريثه، وسعى الرجل إلى رمي لباسه على زوجة صديقة المقرب للزواج منها حتى إن رفضت، ولكن المرأة لجأت إلى أهلها قبل حدوث ذلك، وتوجهت هؤلاء النساء واشتكين لرسول الله صلى الله عليه وسلم من ذلك، فنزلت هذه الآية الكريمة[٩٥]. وقد نزلت الآية الكريمة رقم ٤/ ٢٢ في سورة النساء[٩٦]، فيما يتعلق بهذه المسألة، في حصن بن قيس، ويقال أيضاً إن اسمه قيسًا ابن قيس، فقد رغب في الزواج من كبيشة بنت معن زوجة أبيه المتوفى، ويقال أيضاً إن هذه الآية الكريمة نزلت في الأسود بن خلف بن صفوان بن أمية.

بعد وفاة زوج كبيشة بن معن، أراد ابنه حصن الزواج منها، فجاءت النبي صَلَّى الله عليه وسلم، وقالت «يا رسول الله، مات زوجي فلا أنا ورثته ولا ابنه تزوجني، أو تركني أتزوج غيره»، سكت رسولنا الكريم صلى الله عليه وسلم ثم قال لها: يا «كبيشة» اذهبي، واجلسي في بيتك حتى يأتي أمر الله، وبعد مغادرتها، جاءت مجموعة من النساء إلى رسول الله لنفس الغرض، واشتكين جميعاً من نكاح المقت، وكان بينهما نساء ورثهن أعمام أولادهن بعد وفاة أزواجهن، وعقب ذلك، نزلت هذه الآية الكريمة[٩٧].

وعلى الرغم من ذكر جواد علي في كتابه *المفصل*، أن النساء اللواتي تزوجن بنكاح المقت، تطلقن بعد نزول حكم هذه الآية، إلا أننا لم نجد هذه المعلومات في أي مصدر آخر، ولكن يفهم من قوله تعالى *«إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ...»* أن الإسلام لم يفرض تطليقهن، وبعد حكم هذه الآية الكريمة، قيل إنه سيتم عقوبة من حاول الزواج بنكاح المقت، بالإعدام ومصادرة أموالهم وإرسالها إلى بيت المال[٩٨].

٦,٥,١. نكاح المتعة

المتعة لغةً اسم مصدر متّع وتدور مادته على معنى الانتفاع والالتذاذ، وأما شرعاً فإن لفظ المتعة يطلق على متعة الحج ومتعة الطلاق ومتعة النساء، أما نكاح المتعة فهو نكاح المرأة لأجل محدود ثم إخلاء سبيلها بانقضائه[٩٩]، وتعريف المتعة اصطلاحاً: بأن ينكح الرجل المرأة مدة من الوقت مقابل مقدار محدد من المال[١٠٠].

وكما هو مذكور في مسألة المهر، إذا انفصل الرجل عن المرأة قبل أن يدخل بها بعد عقد النكاح، فيوصى بإعطائها هدايا لتطيب خاطرها، وهو ما يعبر عنه بكلمة "متعة" في القرآن، أي بمعنى تقديم النفع أو الفائدة لها[١٠١].

---

(٩٥) مقاتل، *التفسير*، ١/ ٣٦٤.

(٩٦) ﴿وَلَا تَنكِحُواْ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا﴾

(٩٧) الوحيدي، *أسباب النزول*، ١٣٧؛ غون ألطاي، *نظام الأسرة*، ١٢٥-٧.

(٩٨) جواد علي، *المفصل*، ٥/ ٥٣٣.

(٩٩) المجمع الوسيط، ٨٥٢؛ الآلوسي، *بلوغ الآراب*، ٢/ ٥.

(١٠٠) عثمان قاشقجي، «نكاح المتعة»، *دراسات تاريخ القانون التركي*، ٣ (ربيع ٢٠٠٧)، ٤٣؛ محمد حسين، *نظام الأسرة*، ١١٠.

(١٠١) راغب الأصفهاني، *المفردات*، ٤٦٣.

في المجتمع العربي قبل الإسلام، لم يكن هناك ضرورة لموافقة ولي الأمر، بل كان الأمر يعتمد على موافقة الطرفين فقط في نكاح المتعة، وكانت تبقى المرأة في قبيلتها، بينما يعطى الرجل رمحًا وخيمة، ويستمر النكاح متى بقي الرجل في هذه الخيمة، وعندما ترغب المرأة في إنهاء النكاح، كان تقلب باب الخيمة بالعكس، وهذا يعني انتهاء النكاح.

وكان يتم نكاح المتعة بموجب موافقة الطرفين ورضاهما، وكان نكاح المتعة شائعاً قبل الإسلام، وحرم في الإسلام تدريجياً، لا يوجد طلاق في هذا النكاح، بل ينتهى تلقائياً بانتهاء مدته المحددة[١٠٢]، كما لا يوجد صداق أو خطبة أو مهر في هذا النوع من النكاح.

وكما هو متوقع، في مثل هذه الزيجات، لم يكن القصد منها إنجاب أطفال، بل الحصول على المتعة لمدة مؤقتة، وعادة ما كان يتم إجراء هذا النوع من النكاح بواسطة الأشخاص الموجودين في بلاد أخرى أو البعيدين عن أسرهم بسبب الغزوات أو الحروب، ويبقى الرجل حليفًا لهذه القبيلة طالما أن النكاح مستمر، وإذا ولد طفل من هذا النكاح، يتم نسبه للأم، ويدعى ابن فلانة، ولا يكون له حق الورث[١٠٣].

ظل هذا النكاح قائماً حتى الفترات الأولى في الإسلام، وقد ذكر عبد الله بن مسعود رضي الله عنه في إحدى الروايات المتعلقة بذلك: كنا نغزو مع رسول الله، فتطول عزبتنا. فقلنا: "ألا نستخصي يا رسول الله؟"، فنهانا، ثم رَخَّصَ أن نتزوج المرأة إلى أجلٍ بالشيء»، وبذلك صرح بعدم تحريم الإسلام لنكاح المتعة لفترة معينة[١٠٤]، وصرح عبد الله بن عباس أيضاً، أنه تم إجراء زواج المتعة في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم[١٠٥].

وعلى الرغم من عدم تحريم الإسلام لنكاح المتعة لفترة من الوقت، إلا أنه توجد العديد من الروايات والآراء المختلفة حول كيف تم تحريم نكاح المتعة وأين وبواسطة من. حيث قال علي بن أبي طالب: «حرم رسول الله صلى الله عليه وسلم نكاح المتعة ولحوم الحُمُر الأهلية يوم خيبر».[١٠٦] وفي رواية أخرى، قال سلمة ابن الأكوع: (رخص لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم في متعة النساء عام أوطاس ثلاثة أيام ثم نهى عنها)[١٠٧]، ويذكر أيضًا أن رسول الله صلى الله عليه وسلم حرم نكاح المتعة يوم فتح مكة[١٠٨].

ويذكر أن سبرة بن معبد الجهني، أقام زواج المتعة لمدة بعد أن رخص الرسول بذلك، وبقى مع امرأة

(١٠٢) محمد خلف، *نظام الأسرة*، ٧٩.

(١٠٣) جواد علي، *المفصل*، ٥/ ٥٣٥؛ غون ألطاي، *العرب وأديانهم قبل الإسلام*، ١٢٥-٧؛ «الأديان والعادات في عصر السعادة»، ٢: ٦٠.

(١٠٤) البخاري، «التفسير»، «المائدة»، ٩، «النكاح»، ٦-٨؛ مسلم، «النكاح»، ٣٨ (١٤٠٤).

(١٠٥) مسلم، «النكاح»، ٢٧.

(١٠٦) ابن هشام، *السير*، ٣/ ٢٨٠؛ الوكيدي، *المغازي*، ٢/ ٦٦١؛ أبو داود، «النكاح»، ١٣؛ النسائي، «النكاح»، ٧١.

(١٠٧) البخاري، «النكاح»، ٣١؛ مسلم، «النكاح»، ١٨، (١٤٠٥).

(١٠٨) الوكيدي، *المغازي*، ٢/ ٦٦١.

يومًا أو ثلاثة أيام، وبعد هذه العلاقة، وقف الرسول صلى الله عليه وسلم بين الكعبة والحجر الأسود وخاطب الناس قائلاً: يا أيها الناس! إني قد كنت أذنت لكم في الاستمتاع، ألا وإن الله قد حرمها إلى يوم القيامة، فمن كان عنده منهن شيء فَلْيُخَل سبيلها، ولا تأخذوا مما آتيتموهن شيئاً»[١٠٩].

٧,٥,١. زواج المرأة بأكثر من رجل

كان هذا النكاح هو أحد أنواع النكاح الموجودة في المجتمع العربي قبل الإسلام، ويطلق عليه اسم «النكاح المشترك»، والمقصود بهذا النكاح، موافقة أكثر من أخ على الزواج بنفس المرأة[١١٠]، ويوضح علماء الاجتماع أن سبب وجود هذا النكاح، هو وأد البنات وقلة عددهن، وحدثت هذه الظاهرة في العديد من الشعوب الأخرى أيضاً[١١١].

كان يشبه هذا التشارك بالتشارك في المال، فعندما كان يريد أحد الأخوة نكاح المرأة، كان يترك عصاه على الباب، وكان يبتعد الآخرون عندما يرون ذلك، وكانت تبقى المرأة مع الأخ الأكبر ليلاً، وإذا أصبحت المرأة حاملاً من هذا الزواج، كانت تستدعي الأزواج، وتنسب الطفل إلى الشخص الذي تختاره من بينهم، وفي العائلات التي كان يحدث بها النكاح المشترك، كان الأبناء ينكحون أمهاتهم، ولكن كان ذلك يعدّ زنا إذا فعله شخص من خارج العائلة[١١٢]، ويقال أن هذا الزواج كان يحدث في اليمن لمنع تفكك ثروة العائلة[١١٣].

النتيجة

قبل الإسلام، اتخذت الأسرة العربية هيكلًا تشكل من العادات والتقاليد والأعراف، وفي هذا المجتمع الجاهلي، كانت تحتقر المرأة، ولا يسمح حتى بأي حقوق بما فيها حق الحياة أحياناً، وكانت تتزوج وتستمر معاناتها حتى بعد الزواج، ومع ظهور الدين الإسلامي، تم تطهير المؤسسة الأسرية والحياة من فكر الجاهلية والمخالفات والخرافات، حيث أرسى الإسلام أسس المجتمع والأسرة المسلمة على هذا النحو، وحدد الإسلام ونظم واجبات الرجل الأسرية ومسؤولياته، بينما كانت سلطاته غير محدودة في الجاهلية.

المصادر:

- أفظال الرحمن، موسوعة السيرة النبوية، (إسطنبول: دار انقلاب للنشر)، الطبعة الثانية.

---

(١٠٩) مسلم، «النكاح»، ١٩-٢٢-٢٤؛ ابن ماجة، «النكاح»، ٤٤؛ الدارمي، «النكاح»، ١٦.

(١١٠) فوفقًا لبحث أجراه موردوك حول القبائل البدائية، تمت مصادفة ظاهرة زواج الرجل بأكثر من امرأة في ١٩٣ قبيلة، ولكنه صادف زواج المرأة بأكثر من رجل في ٣ قبائل فقط، توضح لنا هذه الأرقام مدى ندرة هذا النوع من الزواج عبر التاريخ. نهاد نيرون، *الأسرة والثقافة من حيث علم الاجتماع المنهجي*، (أنقرة: مركز أتاتورك الثقافي، ١٩٩٤)، ٢٢.)

(١١١) جواد علي، *المفصل*، ٥: ٥٤١-٥٤٢؛ غون ألطاي، *العرب وأديانهم قبل الإسلام*، ١٢٧.

(١١٢) الآلوسي، *بلوغ الأراب*، ٢: ٥٢.

(١١٣) الآلوسي، *بلوغ الأراب*، ٢: ٥٢.

- مصطفى أغيرمان، «نظرة على أسرة النبي»، ندوة الأسرة. أنقرة: وقف مدنيات، أوفست، ٢٠١٥.
- أحمد بن حنبل أبو عبد الله أحمد بن الشيباني. مسند أحمد بن حنبل. إسطنبول: دار تشغري للنشر.
- عائشة عبد الرحمن بنت الشاطئ. بنات الرسول صلى الله عليه وسلم وأحفاده. ترجمة. إسماعيل كايا. الطبعة الثالثة. قونية: دار أويسال للنشر، ١٩٩١.
- عائشة عبد الرحمن بنت الشاطئ. زوجات الرسول صلى الله عليه وسلم (أمهات المؤمنين). ترجمة. إسماعيل كايا. قونية: دار أويسال للنشر، ١٩٨٧.
- حمزة أقطان، «التبني». موسوعة المعتقد والعبادة والمعيشة اليومية في الإسلام، الطبعة الأولى، إسطنبول: ١٩٩٧.
- رمضان ألطن تاش، الجاهلية بكل جوانبها. قونية: دار رباط للنشر .
- يونس أبايدن، «الأسرة في الشريعة الإسلامية». الأسرة في الوقت الحاضر. ترجمة. عمر جاها. إسطنبول: دار أنصار للنشر، ٢٠٠٧.
- علي عثمان أتيش، «الأديان والعادات في عصر السعادة»، الإسلام في عصر السعادة بكل جوانبه. إعداد. وجدي أكيوز. إسطنبول: دار أنصار للنشر، ٢٠٠٧.
- محمد عاكف أيدن، شريعة الأسرة الإسلامية – العثمانية. إسطنبول:دار MÜİFV للنشر، ١٩٨٥ .
- محمد عاكف أيدن، «الأسرة». دائرة المعارف الإسلامية، ١٩٨٩: الطبعة الثانية/ ١٩٦-٢٠٠.
- محمد عاكف أيدن، «المهر»، دائرة المعارف الإسلامية. الطبعة الثامنة والعشرون/ ٣٨٩-٣٩١.
- مصفى أيدن، تشكل المجتمع الإسلامي في الفترات الأولى. دار بينار للنشر، ١٩٩١.
- مصطفى أيدن، علم الاجتماع المؤسسي: دراسة في إطار بدء تشكيل المؤسسات. إعداد. ياسين أقطاي. أنقرة: دار وادي للنشر، ١٩٩٧.
- إلهان أيفردي، القاموس التركي الكبير بالأمثال. إسطنبول: دار قبة ألطي للنشر، الطبعة الرابعة، ٢٠١١.
- أحمد بن يحي بن جابر بن داود البلاذري، أنساب الأشراف، تحقيق. سهيل زكار. بيروت-الرياض: دار الفكر للنشر، ١٩٩٧.
- فاروق بشر، «الخصائص المميزة للأسرة الإسلامية». ندوة الأسرة. وقف مدنيات، ٢٠١٥.
- محمد بيراكول - يلماز محمد. الحياة الاجتماعية والأسرة في يوميات النبي. قونية: دار يدي فاران للنشر، ٢٠٠١.
- أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري، صحيح البخاري، إسطنبول: دار تشغري للنشر.
- جمال الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي، المنتظم في تاريخ الملوك والأمم، تحقيق. محمد عبد القادر عطا. بيروت: دار الكتب العلمية، ١٩٩٢.
- جواد علي. المفصل في تاريخ العرب قبل الإسلام. الطبعة الرابعة. جامعة بغداد. ١٤١٣/ ١٩٩٢.
- خليل جن، الزواج في الشريعة الإسلامية العثمانية. قونية: مطبعة جامعة سلجوق، الطبعة الثانية، ١٩٨٨.
- مصطفى تشغريجي، «الأخلاق الإسلامية في عصر السعادة»، الإسلام في عصر السعادة بكل جوانبه. دار أنصار للنشر، الطبعة الثانية، ٢٠٠٧، ٢١-٨٥.
- أبو محمد عبد الله بن عبد الرحمن بن فضل بن برهام الدارمي الدارمي، سنن الدارمي، إسطنبول :دار تشغري للنشر.
- أحمد صافران - كنان دامير أياك . تاريخ الأدب العربي (عصر الجاهلية). أرضروم: ١٩٩٥.
- صلحي دونمازار، علم المجتمع إسطنبول: دار بيتا للنشر. الطبعة الحادية عشر، ١٩٩٤.
- أبو جعفر محمد بن حبيب. كتاب المحبر. تحقيق إلزا لهتاين. دار الأفاق الجديدة.
- أبو محمد عبد الله بن مسلم بن قتيبة. المعارف. تحقيق. ثروت عكاشة. القاهرة: دار المعارف، الطبعة الرابعة.
- أبو القاسم الحسين بن محمد الراغب الأصفهاني. المفردات في غريب القرآن. تحقيق. صفوان عدنان الداودي. دمشق-بيروت: دار القلم، ١٤١٢/١٩٩١.
- أبو الفرج علي بن الحسين الأصفهاني. كتاب الأغاني. تحقيق. د. إحسان عباس. بيروت: دار الصدر، الطبعة الثالثة، ٢٠٠٨.
- أبو الحسن علي بن أحمد الوحيدي النيسابوري. أسباب نزول الناسخ والمنسوخ. بيروت: علم الكتب.
- أبو عبد الله الحكيم محمد بن عبد الله النيسابوري. المستدرك على الصحيحين. تحقيق. مصطفى عبد القادر عطا. بيروت: دار الكتاب، ١٩٩٠.
- أبو عبد الله محمد بن عمر بن واقد الوقدي (و. ٢٠٧/ ٨٢٣)، المغازي. تحقيق. مارسدن جونز. دار الكتب، الطبعة الثالثة، ١٩٨٤.
- أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النميري القرطبي. الاستيعاب في معرفة الأصحاب. تحقيق علي محمد البجاوي. بيروت: دار الجيل، ١٩٩٢.

- أبو داود سليمان بن الأشعث السجستاني. السنن. إسطنبول: دار تشغري للنشر.
- أبو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي. جامع الترمذي. إسطنبول: دار تشغري للنشر، ١٩٨٠.
- أبو محمد جمال الدين عبد المالك بن هشام. السيرة النبوية. تحقيق. عمر عبد السلام تدمري. طرابلس – الشام: دار الكتاب العربي، ١٩٩٠.
- أبو عثمان سعيد بن منصور بن شعبة الخرساني. سنن سعيد بن منصور تحقيق. عبد الرحمن أعظمي. بيروت: دار الكتب العلمية، ١٩٨٥.
- أبو زكريا يحيى بن شرف النووي، شرح النووي على صحيح مسلم. بيروت: دار إحياء التراث العربي، ١٣٩٢.
- أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني. الإصابة في تمييز الصحابة. تحقيق. عادل أحمد عبد الموجود – علي محمد موافد. بيروت: دار الكتب العلمية، ١٤١٥.
- أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني. موسوعة الصحابة الكرام. ترجمة. نعيم أردوغان. إسطنبول: دار إيز للنشر، ٢٠١٠.
- أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي. البداية والنهاية. تحقيق. علي شعري. دار إحياء التراث العربي.
- أبو الحسن مقاتل بن سليمان بن بشير الأزدي البلخي. تفسير مقاتل بن سليمان. تحقيق عبد الله محمود شحاته. بيروت: دار إحياء التراث، ١٤٢٣ .
- أبو الحسين مسلم بن حجاج القرشي. الصحيح. تحقيق. محمد فؤاد عبد الباقي. إسطنبول: دار تشغري للنشر.
- أبو العباس محمد بن يزيد المبرد. الكامل. تحقيق. محمد أحمد الذالي، بيروت: مؤسسة الرسالة، الطبعة الثالثة، ١٩٩٧.
- خيري أرتان، «العلاقة بين الأسرة والدين (مقتطفات من الأسر العثمانية)». مجلة كلية الإلهيات جامعة باكو الحكومية ١/ ١ (مارس: ٢٠٠٤).
- السيد محمود شكري الآلوسي البغدادي، بلوغ الأرب في معرفة أحوال العرب، تحقيق. محمود بهجت العسيري. بيروت: دار الكتب العلمية.
- أنغين غينشطان، الحياة المعاصرة والسلوكيات غير الطبيعية، أنقرة: ١٩٨٢.
- مايكل جان جويجي. «المملكة العربية السعودية» İ.A، الطبعة الأولى ٤٨٣-٤٨٣.
- أنتوني غيدنز. علم الاجتماع. أنقرة: دار أيراتش للنشر، ٢٠٠٠.
- بيرسان غوكشه، «مؤسسة الزواج وعلاقتها ببنية الأسرة». موسوعة الأسر التركية. أنقرة: ١٩٩١.
- بيرسان غوكشه، «مقاربة اجتماعية لمؤسسة الزواج» مقالات الأسرة -٤، (أنقرةى Tcbaak، ١٩٩٠.
- محمد شمس الدين غون ألطاي، «وضع المرأة بين العرب قبل الإسلام وشؤون العائلة والزواج». مجلة بللاتان (٦٠/ ١٥) أنقرة: ٦٩١-٧٠٨.
- محمد شمس الدين غون ألطاي، العرب وأديانهم قبل الإسلام، محمد محفوظ سويلماز – مصطفى هزمتلي. أنقرة: مدرسة أنقرة، ٢٠١٣.
- بوزكورت غوفانتش، الإنسان والثقافة. إسطنبول: دار رمزي للنشر، ١٩٩٤.
- هيئة. القاموس التركي، أنقرة: مؤسسة اللغة التركية، ٢٠١١.
- ابن عبد ربه أحمد بن محمد الأندلسي (و.٣٢٨/ ٩٣٩). العقد الفريد. تحقيق. د.مفيد محمد قميحة. بيروت: دار الكتب العلمية، ١٤٠٤/ ١٩٨٣.
- ابن جرير الطبري. جامع البيان في تأويل القرآن. تحقيق. أحمد محمد شاكر. مؤسسة الرسالة .
- ابن جرير الطبري، تاريخ الرسل والملوك، تحقيق. محمد أبو الفضل إبراهيم. مصر: دار المعرفة، الطبعة الثانية.
- ابن إسحاق، السيرة النبوية، تحقيق. أحمد فريد المزيدي. بيروت: دار الكتب العلمية، ٢٠٠٤.
- ابن هشام. السير. ترجمة. حسن إيجه. إسطنبول: دار كهرمان لنشر، ١٩٨٥.
- خير الدين كرامان، الشريعة الإسلامية المقارنة. الطبعة السابعة. إسطنبول: دار إيز للنشر، ٢٠٠١.
- عثمان قاشقجي، «نكاح المتعة»، أبحاث في تاريخ القانون التركي، العدد: ٣ (ربيع ٢٠٠٧).
- زيا كازيجي، حياة الرسول الأسرية وزوجاته، إسطنبول: دار نشر تشامليجا، الطبعة السادسة، ٢٠١٢.
- مالك بن أنس. الموطأ. إسطنبول: دار تشغري للنشر، ١٩٨١.
- ميريل وين ديفيز. تشكل الموسوعة الإسلامية: التعرف على نفسنا والآخرين. ترجمة. طايفون دوغوكارغين. إسطنبول: دار الأندلس للنشر، ١٩٩١.

- محمد بن سعد بن منيع الزهري (و.٢٣٠/ ٨٤٥). كتاب الطبقات الكبير. تحقيق. د.علي محمد عمر. القاهرة: مكتبة خانجي، ٢٠٠١/ ١٤٢١.
- محمد خلف. نظام الأسرة والمجتمع في الإسلام. عمان: دار الفكر، ١٤٣٦/ ٢٠١٥.
- محمد حسين أبو يحيى. نظام الأسرة في الإسلام. عمان.
- النسائي. السنن المجتبى. إسطنبول: دار تشغري للنشر.
- نهاد نيرون، الأسرة والثقافة من حيث علم الاجتماع المنهجي. أنقرة: مركز أتاتورك الثقافي، ١٩٩٤.
- راغب الأصفهاني. مفردات ألفاظ القرآن. الطبعة السادسة. بيروت: دار المعارف، ٢٠١٠ .
- بكير سغلام، «أسس استقرار الأسرة». ندوة الأسرة. وقف مدنيات. أنقرة: سيستم أوفست، ٢٠١٥.
- رضا صفاش، «حياة المرأة والأسرة في عصر السعادة». الإسلام في عصر السعادة بكل جوانبه. ٣/ ٨٩. إسطنبول: دار أنصار للنشر، الطبعة الثانية، ٢٠٠٧.
- صايم صفاش، «تشكيل الأسرة وتوزيعها وفقاً لسجلات الشريعة والفتوى»، الأسرة التركية في وتيرة التغديل الاجتماعي الثقافي، أنقرة AAKBY، ١٩٩٩.
- سيزاي، إحسان. ما هي الأسرة؟. أنقرة: دار نشر رئاسة الوزراء، ١٩٩٦.
- سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي أبو القاسم الطبراني. المعجم الكبير. تحقيق. حمدي بن عبد المجيد السلفي. القاهرة: مكتبة بن تيمية، الطبعة الثانية .
- شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن كايماز الذهبي، تاريخ الإسلام وَوَفيات المشاهير وَالأعلام، تحقيق. عمر عبد السلامي التدمري. بيروت : دار الكتب العربية ١٩٩٣.
- شهاب الدين أحمد بن عبد الوهاب النويري (و.٧٣٣/ ١٣٣٢)، نهاية الأرب. تحقيق، مفيد قميحة – حسن نور الدين. بيروت: دار الكتب العلمية، ٢٠٠٤.
- أحمد طاشغين، «خلفية الأسرة لمجموعة الكلمات التي تشكل الأسرة في القرآن»، ندوة الأسرة. أنقرة: دار وقف مدنيات للنشر، ٢٠١٥.
- مجتبى أغور، «الحياة الاجتماعية في عصر السعادة»، الإسلام في عصر السعادة لكل جوانبه، إعداد. وجدي أكيوز. إسطنبول: دار أنصار للنشر، الطبعة الأولى، ٢٠٠٧.
- مجتبى أوغور، المجتمع الإسلامي في القرن الأول الهجري، إسطنبول: دار تشغري للنشر، ١٩٨٠.
- أرنت جان وينسينك. المعجم المفهرس لألفاظ الحديث النبوي. Ebede-Hayye = Concordance Et İndices De La Tradition Musulmane. Lieden: Berill، ١٩٣٦.